Yoon Cultural Foundation
یون کولتوري ...

د پښتو شعر
هندسي جوړښت

لنډۍ
سروکی
کاکړۍ غاړې
د اتڼ نارې
ببولاله
چاربیته
بدله
بګتۍ
لوبه
او نور...

غزل
څلوریزه
قطعه
بوللـــه
دوېزه
درېیز
مستزاد
څلوریز
پنځه ییز
شپږیز
او نور...

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل کال

د پښتو شعر
هندسي جوړښت

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتـــاب نـــوم:	د پښتو شعر هندسي جوړښت
لـــيکـــــوال:	پوهيالی محمد اسمعيل يون
خـــپـــرنـــدوی:	يون کلتوري يون
چـــاپشـــمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لـــومـــړی چاپ:	۱۳۷۷ل کال
شـــپـــږم چـــاپ:	۱۳۸۷ل کال
د لـــيکـــــوال پرله پسې نومره:	(۱۳)
د خـــپـرنـــدوی پرله پسې نومره:	(۱۳)
کـــمـــــپوزر:	ضياءالرحمن ضياء

نیولیک

مخ		سرلیک	ګڼه
۱		د دې چاپ سریزه	۱
	۴	د لیکوال په باب څو خبرې	۲
۷		د پښتو شعر هندسي جوړښت، یو ...	۳
۱۱		د لارښود استاد نظر	۴
۱۳		سریزه	۵

لومړۍ څپرکی

مخ		سرلیک	ګڼه
۱۹		ګډ شعري فورمونه	۶
	۱۹	غزل او ډولونه یې	۷
۳۸		څلوریزه (رباعي)	۸
۴۳		قطعه	۹
۴۵		بولله (قصیده)	۱۰
۶۰		دویزه (مثنوي)	۱۱
۶۸		دریېز (مثلث)	۱۲
۷۱		مستزاد	۱۳
۷۴		څلوریز (مربع)	۱۴
۷۸		پینځه ییز (مخمس)	۱۵
۸۵		شپږیز (مسدس)	۱۶
۸۹		اوه یز (مسبع)	۱۷
۹۳		اته یز (مثمن)	۱۸
۹۶		لسیز (معشر)	۱۹
۱۰۱		ترجیع بند	۲۰

۲۱	ذو القافیتین (ترکیب بند)	۱۰۵
۲۲	تهول قافیز	۱۱۲

دویم څپرکی

۲۳	پښتو ازاد شعر	۱۱۲

دریم څپرکی

۲۴	د پښتو ولسي شاعرۍ یا نظم فورمونه	۱۳۸
۲۵	لنډۍ	۱۳۸
۲۶	سروکی (نیمکۍ) ۱۴۰	
۲۷	کاکړې غاړې	۱۴۷
۲۸	اتڼ نارې	۱۴۹
۲۹	ببولاله	۱۵۵
۳۰	چاربیته	۱۵۹
۳۱	مقام	۱۷۴
۳۲	بدله	۱۷۸
۳۳	لوبه	۱۸۲
۳۴	داستان	۱۸۴
۳۵	بګتۍ	۱۹۰

څلورم څپرکی

۳۶	د پښتو ولسي شاعرۍ یا نظم ځینې نور فورمونه	۱۹۳
۳۷	پایله	۲۰۲
۳۸	اخځونه	۲۰۸
۳۹	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۲۱۴

د دې چاپ سریزه

((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) د پوهنیارۍ علمي رتبې لپاره زما تېزس و. د څو کلن تدریس په بهیر کې چې کله ما هم پښتو نظم او د هغه بېلابېل ډولونه تشریح کول او یا مې له محصلینو څخه د هغو د تعریف پوښتنه کوله، نو زیات شمېر به په کې ټکني کېدل، د وخت په تېرېدو سره ما پر تشریح سربېره د هغو شکلونه هم ورته پر تخته رسمول، بیا به مې ترې پوښتنه کوله، نو دوی به د هر فورم شکل سم رسموه، خو په ګړني یا

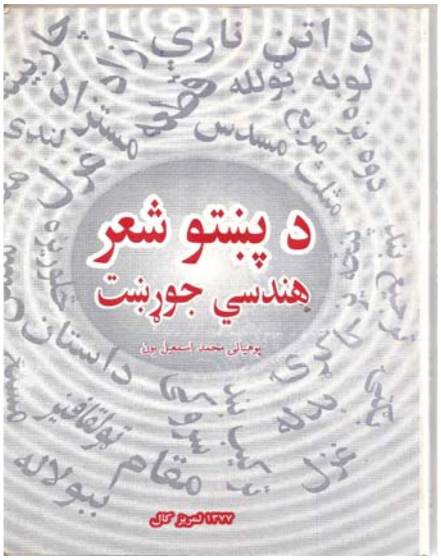

لیکني تعریف کې یې بیا هم ستونزې لرلې.

له دې څخه ما ته ښه پته ولګېده، چې هر وخت د یوه شي جسم مجسم شي، نو ذهن ته ژر لاره پیدا کوي. همدا وجه وه چې د پوهنیارۍ ترفیع لپاره مې همدا موضوع ثبت کړه. له ځانګې

څخه زما دا موضوع په ښه ډول پاس شوه، د پوهنځي علمي شورا هم په کې څه ستونزه راولاړه نه کړه، خو کله چې د پوهنتون علمي شورا ته لاړه، نو د طبيعي علومو پوهنځيو يو شمېر استادانو، له هغې جملې څخه هم يو دوه تنو، چې د هر چا په علمي ترفيع کې به يې خنډ راولاړوه، سخت مخالفت وکړ، ويې ويل چې: شعر له هندسې سره څه اړه لري؟ او همدارنګه ځينې نور دلايل، خو کله چې زه ور پسې لاړم او ددې اثر په اړه مې معلومات ورکړل، نو د هغوی هم نه يوازې قناعت حاصل شو، بلکې ماته يې وويل، چې دا زموږ لپاره هم جالبه موضوع ده. په پای کې دې اثر د ترفيع ټول پړاوونه ووهل. تر هغې وروسته مې د چاپ تکل وکړ. په امريکا کې زما يو دوست ښاغلي وزيرګل پښتونيار يې مالي لګښت پر غاړه واخيست او دا اثر چاپ شو. تر چاپ وروسته هم چا چې لوستی و، خوښ شوی يې و، څرنګه چې د پښتو نظم تشريح د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د پښتو څانګو يوه مهمه موضوع ده، نو محصلينو ته د يو درسي مرستندوی کتاب کار يې هم ورکړ. زياتو محصلينو واخيست، نو ځکه يې د بيا بيا چاپ څو ځلي اړتيا پيدا شوه، تراوسه پورې دا اثر پنځه ځلي چاپ شوی، خو زه فکر کوم، چې نورو چاپونو ته يې هم اړتيا ده. که څه هم ما غوښتل چې يو څه نور تغيرات هم په کې راوړم، خو اوسمهال راته دا مجال پيدا نه شو. له نورو ادبپوهانو څخه مې هيله ده، چې هم دا اثر کره

کړي او هم یې لاپسې وغځوي. له قدرمنو محصلینو څخه مې هم هیله ده، چې د لوستلو او ددې اثر د کارولو په حالت کې، که له کوم ابهام او ستونزې سره مخامخېږي او یا هم د نورې اسانتیا لپاره څه وړاندیزونه او نظرونه لري، په لیکلې بڼه دې ماته راولېږي، چې په راتلونکو چاپونو کې یې په کې ځای پر ځای کړو.

نور نو دا کتاب او دا هم تاسې قدرمن لوستونکي.

په درنښت
د پوهنیزو مرکزونو د پیاوړتیا په هیله
پوهندوی محمد اسمعیل یون
ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ
د ۱۳۸۷ل کال د کب ۲۲مه نېټه
کابل - افغانستان

د لیکوال په باب څو خبرې

ما لپاره د ډېرې خوښۍ ځای دی، چې د کابل پوهنتون ځوان استاد او د پښتو زیارکښ لیکوال او ښه شاعر پر ما ګران محمد اسمعیل یون د کابل په ډېرو سختو شرایطو کې د یو بل نوي کتاب په لیکلو بریالی شوی دی او زیاته خوشالي لا په دې کې ده، چې اوس یې چاپ ته اماده کړی او چاپېږي.

ده مهرباني وکړه او له مانه یې وغوښتل چې څو کرښې د سریزې په توګه پرې وکاږم، خو زه په دې سریزه کې د دې اثر د ښاغلي لیکوال په باب څو خبرې کوم.

د شپېتمو کلونو په اوایلو کې لا ښاغلی محمد اسمعیل یون پوهنتون ته نه و شامل شوی او د خپلو منځنیو زده کړو وروستي کلونه یې تېرول، خو ما به دی لیده چې په ډېر ذوق او شوق یې د کابل مطابعو ته منډې رامنډې کولې او اثار یې چاپول. د کابل له ځینو جریدو سره یې همکاري کوله، په مشاعرو کې یې برخه اخیستله. د ده هڅو او استعداد دی په خپلو همزولو ځوانانو کې ښه وځلاوه. ده د هغه مهال په ځوانانو کې ښه موقف او نوم پیدا کړ. د لیکوالو ټولنې او د کابل پوهنتون فرهنګي شورې ته یې لاره پیدا کړه او له دغو دوو فرهنګي موسسو سره یې ښه د مزې همکاري وکړه.

دا مهال ده خپلې پوهنتوني زده کړې پای ته رسولې، د زده کړو تر څنګه یې خپلې فرهنګي هڅې لا پراخولې د پوهنتون د ځينو ځوانانو په مرسته یې په کابل کې د یوې فرهنګي ټولنې د جوړولو لپاره کار پیل کړ.

پر ډېرو مشرانو فرهنګیانو وګرځېد او زمینه یې دې ته مساعده کړه چې زموږ مشران، کشران، فرهنګیان سره کېني او د خوشال فرهنګي ټولنه جوړه کړي.

له دې ټولنې او ددې ټولنې له بري او د کارونو له پرمختګ سره يې اورنۍ مینه وښوده او دا مینه تراوسه ورسره پالي او د ټولنې خپرنۍ ارګان شمشاد مجله د زړه په وینو چاپ ته اماده کوي او خپروي.

وروستي شپږ کلونه زموږ د هېواد او خلکو لپاره د ویر او ماتم کلونه وو، ډېرو لږو خلکو دغو ویرونو او ماتمونو ته زړه ونیولی شو، زیاترو فرهنګیانو هېواد پرېښود، اما ده دغو ټولو ناخوالو، ستونزو، تنګسو او کړاوونو ته ځان ټینګ کړ او په خپل هېواد کې پاتې او فرهنګي کار سره يې مینه تر پخوا لا زیاته شوه. د خپلې همدې مینې پر اساس اوس يې یوه پښه په پېښور کې وي او یوه په افغانستان کې، دلته په پېښور کې په خورا لوړ همت او بې ساري زیارکښنۍ د هیله مجله چاپوي، کتابونه چاپوي او بیا یې افغانستان ته رسوي او په کابل کې یې پر هغو پاتې فرهنګیانو وېشي.

دی اوس نه یوازې د چاپ او خپرولو په کار بوخت دی، بلکې له ډېرو مصروفیتونو سره سره په لیکلو او تالیف هم بوخت دی. مقالې، سرمقالې رسالې او کتابونه لیکي، هغه هم په داسې شرایطو کې چې د هېواد دننه نه د څېړنې لپاره شرایط برابر دي او نه منابع او ماخذ میسرېږي.

زه دده ټولې فرهنګي هڅې ستایم. د لا زیاتو بریالیتوبونو لپاره یې دعا کوم.

په درناوي

سرمحقق زلمی هېوادمل

د پښتو شعر هندسي جوړښت يو هنري او ښکلاييز نوښت

د هند د نيمې وچې په ادبي اسمان کې د علامه شبلي نعماني د ((شعر العجم)) (که څه هم ادبي تذکره هم ده) د لمر وړانګو د پارسي شعر و شاعرۍ کرلېچونه دومره وځلول او دومره يې د پارسي شاعرۍ مراندي راښکلي چې نن هم د پارسي ژبې او ادب کېږدۍ پرې نېغه ولاړه ده. ان چې د لس اتو لسيزو د ادبي پرمختيايي بهير له چټکتيا سره سره دومره څوک پيدا نه شول او يا به يې د شعر العجم پر تلپاتېينې دومره باور وي چې پر شويو بديعي او صناعي تعريفاتو باندې يې د بيا کتنې اړتيا ونه انګېرله او د اغېزمنۍ اندازه يې له دې نه هم لګي چې ايرانيانو يې ببرته پارسي ژباړه اړينه وګڼله.

په پښتو کې هم د شعر العجم په څېر يوه اثر ته چې عربي او دېواني ادبي صنايع (غزل، رباعي، قطعه، قصيده، مثنوي، مستزاد، مثلث، مربع، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترجيح بند، ترکيب بند او...) راوښيي اړتيا وه. که څه هم د شعر العجم په څېر منظم او اوډلي څه رامنځته نه شول؛ خو پښتو ليکوالو بيا هم خورې ورې هڅې وکړې او د ادبي فنون، روح ادب، د ادب مناره، قافيه، خوږه شپېلۍ، بديع او بيان، ليتکی، بديع او د

پښتو شعر، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، پښتو غزل او ... په څېړ ځینې اثار رامنځته کړل، چې دې هر اثر پر خپل وخت د ځانګړو صنایعو په پېژندنه او سپړنه کې په زړه پورې ونډه واخیسته؛ خو په خپله د پښتو د ولسي او فولکوري شاعرۍ د ځانګو او ځېلونو د پېژندنې اړتیا ته په پاملرنه لومړنی لیکوال چې د یوې تخصصي او ځانګیزې(مسلکي) اړتیا په توګه یې د پښتو شعر د رغښت او سکښت اړتیا وانګېرله، هغه د پښتو ژبپوهنې نوښتګر او زیارن استاد پوهاند ډاکتر مجاوراحمدزیار و، چې د شاعرانه او ژبنیو ازمېښتونو په رڼا کې یې ((پښتو شعر څنګه جوړېږي؟)) نومي اثر رامنځته کړ او د خپلې څېړنې او ازمېښتونو له کوچ او نچوړ یې دا راوایستل چې په پښتو شعر کې تر هرو درېو څپو وروسته څلورمه څپه خجنه (فشاري) راځي او یوازې په پښتو شعر کې نه، بلکې دده دا سپړلی دود پر هغو شعري چوکاټونو هم سور راځي، چې له عربي ژبې نه ورته راغلي دي.

د پوهاند زیار دغه نوښتې هڅه رښتیا چې د پښتو شعر رغونې پر موضوع د یوه ځانګړي ازمېښت لرونکی اثر و، چې په علمي او څېړنیزه جامه کې پښتو شاعرانو او د شعر مینه والو ته وړاندې شو. تر دوی وروسته که څه هم د اروابناد استاد روهي ((شعر پېژندنه)) هم د شعر پر تیورۍ او منځپانګه باندې یو ارزښتناک اثر و، چې د ژوندۍ شاعرۍ او ژمنې شاعرۍ تک و برید په ګوته کوي.

ښايي د همدغو دوو استادانو د استادانه او نوښتګرانه روزنې او له دوی دوارو سره د همېشنۍ ناستې ولاړې اغېزو، چې د دوی وتلي او رښتين پتمن او مينه وال شاګرد د پښتو تنکی او هڅاند ليکوال او خوږ ژبی شاعر ښاغلی محمد اسمعيل يون يې د پښتو د ولسي شاعرۍ په بېلابېلو څېلونو (ژانرونو) کې د يوه نوښت رامنځته کولو ته وهڅاوه او د شعر او نظم بديعي تعريف ته يې داسې يوه سمبوليکه ژبه او يوه هندسي جوله ورکړه، چې په دود بدنې سره يې د شعر د جوليز ارزښت يو عادي مينه وال هم له سر خوږوونکيو تعريفونو پرته په ډېره اسانۍ کولای شي، چې په ديواني او ولسي شاعرۍ کې د قافيې (c,b,a او نور...) رديف (=)، مسره (ـــ) له نښو نه په دې وپوهېږي چې د شعر قافيه، رديف او نور لوازم کوم کوم دي؟

ښاغلی يون د ټاکليو نښو لپاره خپله ورکه له لرغونې نه نيولې تر ځوانې شاعرۍ پورې لټولې ده، چې دا لټون او څېړنه په خپله يو ډول پرتلې ته يوه بلنه غوندې هم ده. دده د دغو سمبولونو يا قيمتونو په ټاکنه کې کېدی شي له تخنيکي او غړيز پلوه څه کمزورۍ تر سترګو شي او هغه څنګه چې يو خو يې دومره درانه ژبني او شعري نوښت ته په يوازې ځان اوږه ورته کړې او بل دا چې له هر نوي ګام سره کاواکي او د تيندک انديښنه ارومرو ملګرې وي. خو له دې سره سره خبره په لوی سر کې پر دغسې يوه نوښتي چار باندې د لاس پورې کولو او اوږې ورته کولو ده. زه په داسې ترخ کې چې ښاغلي يون

ته د هېواد د سياسي فضا په دغسې خړ پرتيا او دوند کې د داسې يوه ستر نوښت په کولو پر مبارکۍ سربېره څانګوالو شعر پوهانو ته هم بلنه ورکوم، چې ده ته په خپلو لوراندو لارښوونو او نغوتو د ځوان کول په وده کې برخه واخلي. البته خپله دا يوه يادونه هم د ښاغلي يون د هڅان فطرت د درناوي په ترڅ کې اړينه بولم چې که دی د خپل دې زيار په وړاندې د ولولې د ځوانۍ په غوښتنه په ډېر لږ څه (پوهنيارۍ) نه وای بسيا شوی؛ نو ما دده دغه زيار په ګانده کې د ده د لوړو علمي او پوهنتوني رتبو لپاره بسنده ګاڼه، خو بيا هم ورته د مبارکيو د وړاندې کولو او د نور پرمختګ په هيله خپله خبره د خوشال بابا په دې هيله منه وينا رالنډوم چې:

لا به ډېر ګلونه وا شي په دا باغ کې
د ګلزار د غوړېدلو يې اغازدی

نمانځنه
محمدآصف صميم
۷/۱/۱۳۷۷
پېښور

د لارښود استاد نظر

لـه ډېـرې مـودې راهیسـې د کابـل پوهنتـون د ژبـو او ادبیـاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د پښتو شعر د شکلي جوړښت په باب د یـو بشـپړ علمـي- څېړنیز اثـر لیکلو تـه اړتیـا وه، لـه نېکـه مرغـه ښـاغلي محمد اسمعیل یـون پـه خپـل علمـي هاند او هڅې سره دا علمي خلا ډکه او دا مهم ضرورت پوره کړ.

((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) د پوهنیار علمي رتبې لپاره د یـون ټـاکلې موضـوع ده. دا موضـوع خورا ډېره جالبـه، ضـروري او جامع ده. محمد اسمعیل یـون پـه ډېر زحمت، زیار او زغم سره دا موضوع په هر اړخیز ډول څېړلې ده. ګڼ اثار او منابع یې ورپسـې کتلي او په پای کې یې له ګڼو نویو او پخوانیو اخځونو نـه پـه کې ګټـه اخیستې ده. اثـر پـر (۴) څپرکـو وېشـل شـوی دی، پـه پیـل کې سریزه راغلې، چې د پښتو شعر پـر شـکلي سکښت او ددې اثـر د لیکلـو د اړتیـا پـه بـاب خبرې کـوي. ورپسـې د نظـم هغـه بېلابېـل فورمونه معرفي شوي، چې په پښتو او عربي ژبه کې دود دي، بیا د پښتو ازاد شعر پـه بـاب څېړنـه راغلې ده، ورپسـې د پښتـو ولسـي شاعرۍ ګڼ فورمونه معرفي شوي دي. تر دې وروسته په بل څپرکي کې د پښتو ولسي شاعرۍ ځینې نور فورمونه معرفي شوي، په پای کـې یـو پایلـه (نتیجـه) راوړل شـوې، چـې ددې کتـاب پـر ټـول څرنګوالي او په عام ډول د پښتو شاعرۍ پـر شـکلي رغښت باندې

رڼا اچوي. سره له دې چې تر اوسه پورې د ښاغلي **محمد اسمعیل** یون یو شمېر نور علمي او څېړنیز اثار چاپ شوي او د (پوهنیار) علمي رتبې لپاره د ده هر یو اثر کفایت کاوه لکه: ((د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود))، ((افغانستان ته اوښتي فرهنګي زیانونه)) او نور... پر هر یوه ده د (پوهنیار) علمي رتبه اخیستلای شوه. خو ده بیا هم د خپلې علمي ترفیع لپاره د ((پښتو شعر هندسي جوړښت)) نوې موضوع وټاکله. په ډېرو سختو او تنګو شرایطو کې یې خپله دا هیله پوره کړه او هغه اړتیا یې هم له منځه یوړه چې په پښتو څانګه کې د داسې یو اثر د نشتوالي له کبله محسوسېدله.

زه ((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) علمي څېړنیز اثر د ښاغلي **محمد اسمعیل** یون د (پوهنیار علمي رتبې) لپاره وړ، پوره او بشپړ ګڼم او له اړوندو څانګو څخه هیله کوم، چې نوموړي ته د دې ګټور علمي اثر له کبله د پوهنیار علمي رتبه تصویب او ورکړي.

په درناوي

پوهندوی محمدصابر خوېشکی

د پښتو څانګې آمر

سریزه

تر اوسه پورې په پښتو ادب کې یو شمېر د اسې پوهنیز (علمي) اثار کښل شوي، چې په هغو کې د پښتو شعر پر جوړښت او رغښت باندې رڼا اچول شوې ده. دغه راز د پښتو شعر د مانیز او جوليز جوړښت په اړه ګڼ شمېر ليکنې شوي او يو شمېر بېلابېل شعري فورمونه (شکلونه) تر څېړنې او شننې لاندې نيول شوي دي. هر فورم په جلا جلا ډول څېړل شوی او ځانګړنې يې په ګوته شوي دي.
له همدې کبله د پښتو شعر(نظم) شکلونه په ټوليز (عمومي) ډول پر دوو لويو برخو وېشل شوي دي: (۱)

۱- د شعر يا نظم هغه فورمونه او چوکاټونه چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي، خو دلته زموږ په ژبه کې دود دي، سره له دې چې دا شعري فورمونه له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي، خو د پښتو ژبې د غږيز جوړښت تابع دي. په دې مانا؛ د نظم هغه قوانين چې په عربي ژبه کې د عربي نظمونو لپاره دود دي هغه نه مني او د پښتو نظم خپل جوړښت يانې څپيز- خجيز (سېلاب-تونيک) سيستم پرې تطبيقېږي. (۲)

د غږيز او څپيز خجيز جوړښت له مخې دا شعري فورمونه يا صنفونه هماغه قوانين مني چې د پښتو د نورې ولسي، ملي او يا لوستې شاعرۍ د نظمونو پر بېلابېلو فورمونو تطبيقېږي.

په دې شعري چوکاټونو کې په ټولیزډول د (۱۵) په شاوخوا کې شعري فورمونه موجود دي لکه: غزل، قطعه، قصیده، مثنوي، مستزاد، مثلث، مربع، مخمس، مسدس، ترجیع بند، ترکیب بند، معشر او... (۳)

۲- هغه شعري فورمونه یا د نظم چوکاټونه دي، چې هغه په خپله د پښتو شاعرۍ زېږنده دي او یا هم له پخوا څخه په دې ژبه کې باب دي. اکثره دا شعري چوکاټونه په نورو ژبو او په ځانګړي ډول د ګاونډیو ژبو په شاعرۍ کې لیدل شوي نه دي. داسې ښکاري چې دا شعري فورمونه د پښتو ژبې د غږیز او اهنګین جوړښت پر بنسټ رامنځته شوي او خوند یې هم په همدې ژبه کې دی. د دې شعري فورمونو ځینې یې قافیې او ان ردیفونه هم لري، خو ځینې یې بیا له دې قید څخه هم ازاد دي، خو د غږونو او څپو داسې پرله پسې اوډنه او انتظام لري، چې د نظم هرې مسرې ته یو ډول ځانګړی ترنم او اهنګ ورکوي او هغه خوند پوره کوي، چې څوک یې له منظوم کلام څخه اخیتسلای شي. د یو منظم قانون له مخې د اهنګ لوړوالی او ټیټوالی او د ژبې له غږیز جوړښت سره بشپړ پیوستون، د پښتو ملي او ولسي شاعرۍ ډېره خوندوره کړې ده. له همدې کبله خو دا شاعري زموږ د ولس د موسیقۍ له څپو سره ډېره ښه اوډلتیا مومي او کله چې بیا دا دواړه ښکلي هنرونه سره یوځای شي، نو بیا د دردمنو زړونو زنګ لري کړي.

د پښتو ژبې د شعر دا چوکاټونه هر يو بېل بېل شکل لري، د څپو د شمېر او د مسرو د څومره والي او څرنګوالي له پلوه يو له بله بدلون مومي، خو بيا هم د څپيز خجيز جوړښت له مخې پر ټولو يو قانون تطبيقېږي. ياني تر هرو دربو څپو وروسته څلورمه څپه خج (فشار) اخلي. د يادونې وړ ده، چې همدا نظام پر هغو شعري چوکاټونو هم د تطبيق وړ دی، چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي دي.

د پښتو شاعرۍ خپل چوکاټونه لنډۍ، سروکی، لوبه، بګټۍ، چاربيته، بدله، ناري يا غړونه، کاکړي غاړې او نور دي.

ددې ترڅنګ په پښتو ادب کې د ازاد شعر يا د ازاد نظم يو بل ډول شعري فورم هم موجود دی. ځينې کسان دا شعري فورم له نورو ژبو څخه پښتو ته راغلی شعري فورم بولي، خو ځينې نور ادبپوهان بيا پر دې ټينګار کوي، چې دا هم د پښتو ژبې د نورو شعري چوکاټونو په څېر د پښتو شاعرۍ زېږنده دی. دوی وايي د پښتو ولسي شاعري او ازاد شعر ترمنځ زيات ورتوالی موجود دی، د پښتو ملي شاعرۍ ځينې فورمونه هم د قافيې او رديف له قيد و بند څخه ازاد دي او د مسرو اوږدوالی او لنډوالی لري او ازاد شعر هم، نو په دې وجه پښتو ازاد شعر يا ازاد نظم له پښتو ژبې نه پردی شعري فورم نه شي ګڼل کېدی. ددې يادونه هم په کار ده، چې په پښتو ازاد شعر کې ځينې هغه قيدونه او قوانين، چې د پښتو شعر نور شعري چوکاټونه يې ثابت ساتلي او هغو ته يې يوه مشخصه بڼه

ورکړي، هم له منځه تللي دي. ددې شعري چوکاټونو ترمنځ ګډه او مشترکه وجه د وزن شتوالی او د څپېز خجيز قانون منل دي.

ازاد نظم يا ازاد شعر لکه د لنډۍ، چاربيتې، غزل او يا هم نورو په څېر کوم ټاکلی شکل نه لري. لکه څنګه چې يې له نامه څخه ښکاري شاعر د خپل درد او اند د افادې لپاره کولای شي، خپلو ازادو شعرونو ته بېلابېلې بڼې ورکړي، خو (وزن) بيا هم تراوسه پورې د ازاد شعر يو رغوونکی رکن (توک) دی.

لکه څنګه چې دمخه يادونه وشوه، تراوسه پورې په پښتو ادب کې د پښتو شعري فورمونو د تشخص لپاره ګڼ شمېر ليکنې شوي او يو شمېر کتابونه ليکل شوي دي. په دې ليکنو کې د پښتو شعر د تخنيکي جوړښت په اړه زيات معلومات او څرګندونې وړاندې شوې دي، خو بيا هم داسې يوې رسالې ته اړتيا وه، چې په هغې کې د پښتو شاعرۍ د بېلابېلو چوکاټونو هندسي جوړښت ترسيم شي او د هغو د بدن سيستم افاده کړي.

دا اړتيا هغه وخت ډېره رامنځته کېږي، چې څوک عملاً په پوهنځي او يا بل روزنيز مرکز کې د پښتو شاعرۍ د جوړښت پر څېړنه، شننه او تشريح بوخت وي. هلته تشريح کوونکی مجبور دی، چې د محصل او يا پوښتونکي د ذهني قناعت د خړوب لپاره د شعر هندسي شکل پر تخته ترسيم کړي. زه چې عملاً له داسې يو تدريسي بهير سره مخامخ وم، نو د محصلينو د پوهېدنې لپاره مې په ازمېښتي توګه د هر شعري فورم هندسي بڼه هغو ته رسم کړه.

ددې عملیې تر تکرار وروسته دې کار مثبته پایله ورکړه او محصلین د خپل ذکاوت په اندول له ډېرو هغو شعري فورمونو سره، یا په بشپړ ډول او یا په نیمه ډول اشنا شول، چې پښتو کې کارېدل. د نظم د هرې برخې او رکن د افادې لپاره بېلابېلې نښې نښانې او علایم وټاکل شول، لکه د قافیې د افادې لپار (a) نښه، د ردیف لپاره (=) نښه او د مسرې لپاره کرښه (__) وټاکل شول. د همدغو علایمو او هندسي نښو په واسطه د یو شعر هندسي جوړښت لاسته راتلای شي. ددې امکان هم شته، چې په یو شعري فورم کې څو ډوله قافیې موجودې وي، نو د هغو بېلابېلو د افادو لپاره د قافیې څو نور شکلونه په دې ډول (c,b او d) وټاکل شول.

خو دا ټولې نښې نښانې د ښوونکي او محصلینو ترمنځ د یوې قراردادي وسیلې په توګه، د خپل مشکل د حل او شعري جوړښت د هندسي شکل د افادې په غرض استعمالېدې، نه د مطلقو ټاکل شویو هندسي نښو په توګه.

اوس هم دا نښې د یو ازمېښت او وړاندیز بڼه لري. د پښتو ژبې او ادب له درنو پوهانو او لیکوالو څخه په ډېره مینه هیله لرم، چې د پښتو شعر د هندسي ترسیم لپاره زموږ دا هیله پوره او بشپړه کړي؛ زموږ پر وړاندیز غور وکړي او په پای کې دا سې یوه پایله لاسته راشي، چې د هغې په واسطه د دې امکان برابر شي، چې د پښتو شاعرۍ د بېلابېلو چوکاټونو هندسي رغښت، اسکلیټ او جوړښت ترسیم شي.

موږ به دلته لو مړی پر هغو شعري چوکاټونو او د هغو پر هندسي جوړښت خبرې وکړو ، چې هغه له عربي څخه پښتو ته راغلي او دلته زموږ په ژبه کې دود دي او بیا به د پښتو پر نورو شعري فورمونو او زموږ د ولسي شاعرۍ پر شعري فورمونو رڼا واچول شي.

لومړی څپرکی

ګډ شعري فورمونه

۱- غزل:

په پښتو شاعرۍ کې غزل یو له هغو شعري چوکاټونو څخه دی، چې ډېر عام مقبولیت لري. د پښتو اکثرو شاعرانو د غزل په فورم کې زیات قلم چلولی دی. په همدې وجه خو غزل په پښتو کې د ځینو نورو شعري فورمونو په اندول زیات ظرافت او لطافت ته رسېدلی دی. د غزل ښکلا او ظرافت په دې نور هم زیات شول، چې دې فورم ته د پښتني چاپېریال زیاتې انځورنې ورد ننه شوې، ځوانو پښتنو شاعرانو ته هم غزل داسې یو فورم دی، چې د دوی قلم په کې ښه ازمېښت کولای شي. اکثره ځوان شاعران په همدې فورم کې خپل وزن ښه پوخ کړي، پر قافیې، ردیف، څپو او د نظم پر ځینو نورو توکو ځان واکمن کړي، نو بیا نورو شعري فورمونو ته مخه کړي. پخوا به د غزل په فورم کې هغه مسایل راتلل، چې په ټولیزه ډول یې غنایي او عشقي مسایل په خپله غېږه کې رانغاړل، وروسته بیا د غزل ځولۍ د ژوند له نورو رنګارنګ ګلونو ډکه شوه او اوس غزل تر دې بریده رسېدلی، چې په یوه مسره کې یې ناخوالې او په بله کې یې د ژوند د خوږو رنګارنګي بیانېدی شي.

په پښتو کې لومړنی شاعر چې دې شعري فورم ته یې پښتنې شال ور په سر کړ، هغه لوی خان خوشال بابا و، چې د غزل په یوه مسره کې یې توره او بله کې زلفې وځلولې:

تــوره چــې تـېرېـږي خو ګوزار لره که نه
زلفې چې ول ول شي خو خپل یار لره کنه(۴)

د غزل د دومره عام مقبولیت او زیات استعمال یوه وجه شاید همدا وي، چې د یو مانیز پیوستون او تسلسل ترڅنګ د غزل هر بیت په اصطلاح ځانته پاچا دی او په ځانګړي او خپلواک ډول ډېر درونډ مانیز بار پورته کولای شي.

غزل لکه چې له نامه څخه یې ښکاري عربي کلمه ده او له همدې ژبې څخه پښتو ته دا فورم راغلی دی. له مانیز پلوه نورو هغو شعرونو ته، چې غزلیز، عشقي یا غنایي مانیز بار لېږدوي، هم غزل ویل کېدی شي، خو د فورم له پلوه بیا غزل ځانګړې بڼه او شکل لري.

غزل معمولاً هغه شعري چوکاټ ته وایي، چې مطلع ولري، یانې د سربیت یې اکثراً مقفی وي او د بل هر بیت دویمه مسره یې قافیه ولري او د مطلعې قافیه تعقیب کړي، د بیتونو شمېر یې له (۵-۱۵) بیتونو پورې وي. د څپو شمېر یې معمولاً سره برابر وي. په ځینو خاصو غزلو کې کېدی شي د غزل هغه مسرې چې قافیه نه لري، یوه څپه تر قافیه والو مسرو څخه زیاتې شي. په پښتو کې له ۷ څپیز

ځخه نیولې بیا تر ۱۵ ځپیزو پورې غزلونه شته. قافیه په غزل کې اساسي توک دی، خو ردیف اختیاري دی.

هر کله که په مطلع کې تر قافیې ځخه وروسته ردیف راوړل شو، د همغه ردیف راوړل په ټولو قافیه لرونکو مسرو کې حتمي ګڼل کېږي. په پښتو شاعرۍ کې د غزل فورم دا لاندې بڼې لري:

۱- بې ردیفه غزل:

هغه غزل دی، چې ردیف ونه لري او پر قافیه پای ته رسېدلی وي. لکه د پیرمحمد کاروان دا غزل:

په غرونو کې نښتروي او په کلي کې چنار
په زړه کې مګر ځانګې ځانګې وغځېږي یار

زلمي زلمي خوبونه دې په غېږه کې شیندم
که وخت دې چېرته وغځوي ګونځې په رخسار

په سر کې لکه غر یوسي ګلونه د جلال
له کوم سر نه چې ول تاو شي د دار لکه دستار

راوغځـــوه لاس لکـــه د کوچـــو غونـــدې ســـپین
د تـــورو وینـــو ډک زړګـــی مـــې دی پرهـــار پرهـــار

اعجـاز دی د نغمـو ګنـې نـو څنګـه بـه یـې وړای؟
دا درونـد د غمـو بـار پـه نـري تـار تـار د سـتار

بېګـاه مـې تـوتکۍ جـوړې جـوړې پـه خـوب لیـدې
کېـدی شـي ګـډ شـم نـن د تـورو سـترګو پـه بـازار

نـن خونـد کـوي چې سـور سـالو اور بـل کـړي پـر ګـودر
پـرون خونـد کـړو اورونـو د روسـانو پـر کتـار

ورځـــه ورپســـې راولـــه شـــبنم غونـــدې طبیـــب
غـــزل دې شـــو کاروانـــه د نـــرګس غونـــدې بیمـــار(۵)

د پـورتني غـزل هـره مسـره ۱۴ څپـې لـري: چنـار، یـار، رخسـار، دستار، پرهار، بازار، کتار او بیمار یې د قافیې کلمې دي. ردیف نه لري. ددې غزل هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a________________________

a

a

a

a

a

a

a

a

په پښتو کې لومړۍ معلومه او لاسته راغلې منظومه ژباړه هم د غزل له فورم سره سمون خوري. د پټې خزانې په حواله ابو محمد هاشم ابن زيد السرواني په (۲۲۳-۲۹۷هـ) کې د يو عراقي شاعر محمد ابن خلاد يو شعر په پښتو ژباړلی دی(۲). د شعر پښتو منظومه ژباړه داده:

ژبـه هـم ښـه وينـا کانـدي چـې يـې وينـه
د خاونـــد پـــه لاس کـــې زر او درهمونـــه

ژبـــور ورلـــه ورځـــي وينـــا يـــې اوري
د درهـــم خاونـــدان تـــل وي پـــه ويارونـــه

کــه درهــم يــې ځنــې ورک سوســي نتلــی
پـــر نـــړی يـــې وي پـــه خـــړو پېژندونـــه

کـــه بـــډای ســـوني وبـــولي خلـــک وايـــي
دا وينـــا ده رښـــتيانيه لـــه رښـــتونه

کـــه بېـــوزلی ووايـــي رښـــتيا خبـــره
نـــور ووايـــي دا خـــو ســـوني دي تېرونـــه

هـــو درهـــم ښـــندي هـــر چالـــه لويـــه برخـــه
د درهـــم د خاونـــد هـــر ځـــای پرتمونـــه

درهــم ژبــه ده کــه څــوک ژبــور کېــږي
ده وسله که څوک پرې کاندي قتالونه(۷)

د پورتني شعر هره مسره ۱۲ څپې لري (وينه، درهمونه، وياړونه، پېژندونه، رښتونه، تېرونه، پرتمونه او قتالونه) يې د قافيې کلمې دي، رديف نه لري. هندسي شکل يې دا دی:

a________________________
a________________________
____
a________________________
____
a________________________
____
a________________________
____
a________________________
____
a________________________
____
a________________________

۲- رديف لرونکی غزل: د غزل د فورم هغه بڼه ده، چې د قافيې ترڅنګ رديف هم ولري. رديف هغه يوه يا څو کلمې دي چې تر

قافيې څخه وروسته په يوه شکل او تر ډېره زياته حده په يوه مانا تکرار راځي، دا غزل وګورئ:

د وخــت ســالار زمــا تربــور دی اشـــنا
دا نــوم مــې ځکــه د منصــور دی اشـــنا

د مغولـــوالې انتهـــا نـــه ښـــکاري
د وخـت خوشـال پـه رنتبـور دی اشـنا

د اټـــک پلـــه نـــه د امـــو تـــر غـــاړو
د زړه وطـن مـې ټـول چـور چـور دی اشـنا

ســـتا د نظـــر پـــه تعويـــذو بـــه رغـــې
ژونـدون مـې تـا پسـې رنځـور دی اشـنا

هغـه چـې تـه بـه يـې ټکـور تـه راتلـې
د زړه ټـــپ هغســـې ناســـور دی اشـــنا

لـــوګی لـــوګی دې بېکســـيار لـــه کتـــو
درتلی چې نه شي بس مجبور دی اشـنا(۸)

د پورتني غزل هره مسره ۱۱ څپې لري. تربور، منصور، رنتبور، چور، انځور، ناسور او مجبور، په کې د قافيې کلمې دي. (دی اشنا (دی اشنا) چې تر ټولو قافيو وروسته په يوه شکل او يوه مانا تکرار راغلي، رديف ګڼل کېږي.

د پورتني غزل هندسي بڼه داده:

=a____________________________

=a____________________________

____

=a____________________________

____

=a____________________________

____

=a____________________________

____

=a____________________________

____

ددې شکل بله بېلګه داده:

دا چــې ځړېــږي مخــامخ درتــه پــه دار ســرونه
پــه دې وطــن کــې بــس همد غــه وو د کــار ســرونه

وږي يــې هســې هــم غــاصــب همېشــه وږي پــه زوره
کاشــکې دا ځــل زمــوږ غــنم وکــړي د مــار ســرونه

زه خــو د مينــې ارمــانجن وم مــا خــو زړونــه غوښــتل
کـــړل دې د عقـــل طرفـــدارو راشـــمار ســـرونه

د ســـپينو ســتورو پــه ليــدو شــي فرښــتې رايــادې
داســې ښــکارېږي لکــه وي چــې يــې هــوار ســرونه

تــر ســرېتوب د زرو قــدر يــو پــه زره زيــات شــو
دروېشــه نــن ســبا واړه شــول تــر دينــار ســرونه(۹)

د پورتني غزل هره مسره ۱۵ څپې لري. (دار، کار، مار، راشمار، هوار او دينار) يې د قافيې کلمې دي. (سرونه، سرونه) په کې رديف دی.

۳- دوه قافيز غزل: دا هغه ډول غزل دی، چې دوه بېلابېلې قافيې ولري. مانا دا چې د دوو مسرو د پای تر قافيې څخه دمخه او يا د مسرو په منځ کې بله قافيه موجوده وي. په مطلع کې دوه بېلابېلې قافيې موجودې وي. د نورو مسرو قافيې د مطلعې خپله خپله قافيه تعقيبوي، که چېرې تر هرې قافيې وروسته رديفونه راغلي وي، نو تر هرې تعقيبوونکي قافيې څخه وروسته د هغې خپل رديف هم په همغه بڼه تکرارېږي. لومړی به دلته هغه بېلګه راوړو چې څنګ په څنګ قافيې ولري:

که يم ډېر د حوادثو په کشال شل
خو درځم که مې رهبر شه باکمال مل

تا چې ځوان د دلبرۍ د کرم عام کړ
درته جوړ شو د عاشق غريب د سوال ول

معشوقه چې د جبين غوټه خوره که
د عاشق د خاطر غوټه شي في الحال حل

د جفـا وفـا سـودا پـه خپـل اختيـار کـه
د خوبـانو پـه دربـار کـې دی دلال لـل

او ښـکې تېـل صـبر پنبـه لـري اور مينـه
بـاري خدای ج مـې چـراغ نـه کـه د اقبـال بـل

د هنـر د چابـک سـوار لافـه کـه ماتـه
چې اسمان نيلي راواخلي د خپـل چـال چـل

خو چې وليد شي د مينې په ورشو کې
رقيبـان کـه علـي خـان لکـه شـغال غـل(۱۰)

په پورتني غزل کې د کشال، باکمال، سوال، فی الحال، لال، اقبال، چال او شغال، د لومړۍ قافيې کلمې دي او (شل، مل، ول، حل، لل، بل، چل او غل) د دويمې قافيې کلمې دي. رديف نه لري.

هره مسره يې ۱۲ څپې لري. د غزل دا ډول په پښتو شاعرۍ کې دومره باب نه دی. په پخوانيو دېوانو کې يې بېلګې شته. هندسي شکل او جوړښت يې دا دی:

ba________________________

ba________________________

____

ba________________________

____

ba________________________

____

ba________________________

____

ba________________________

____

ba________________________

____

ba________________________

د دوه قافیه ییزو غزلو بل ډول دادی، چې لومړی قافیه د مطلعې د مسرو په منځ کې راځي، ورپسې بیا ردیف راځي، ورپسې بیا بله قافیه او بیا ورپسې ردیف. د مطلعې هره قافیه ځانته ځانته ردیفونه او ځانته ځانته قافیې لري، یانې دا چې د وروسته مسرو قافیې، په مطلع کې راغلې قافیې تعقیبوي. لکه د اسحق ننګیال دا غزل:

تول عمر درنه ده سپکېدو ته یې چې پرې نړدئ
خاوره پښتنه ده او پردو ته یې چې پرې نړدئ
پر ېړده خیبري تنده چې بیا په وینو ماته شي
ګرمه معرکه ده سړېدو ته یې چې پرې نړدئ
سره چې وړي اورونه په کمڅو کې د پښتو ناوې
ښه ده چې لمبه ده لوګېدو ته یې چې پرې نړدئ
زلفو د جانان ته چې څو سرې وینې غوټۍ نه شي
لاره تکه سره ده وچېدو ته یې چې پرې نړدئ
نن مې د خوشال توره چې بیا هوس د شرنګ لري
تاوه په شرنګ ښه ده چوپېدو ته یې چې پرې نړدئ
ګورئ چې اسمان کې وربځ د ستورو د لار پل وهي
ورځ خو لا اوږده ده تورو شپو ته چې یې پرې نړدئ
وړي یې چې غرور ته ثریا په جام د سترګو کې
ښغه مو شمله ده کړېدو ته یې چې پرې نړدئ(۱۱)

دا غزل دوه قافیې او دوه ردیفونه لري. په لومړۍ قافیه کې (درنه، پښتنه، معرکه، لمبه، سره، ښه اوږده او شمله) د قافیې کلمې دي. (ده، ده) یې ردیف دی او په دویمه قافیه کې (سپکېدو، پردو، سړېدو، لوګېدو، وچېدو، چوپېدو، شپو او کړېدو) د قافیې کلمې دي. (ته یې چې پرې نه ږدئ، ته یې چې پرې نه ږدي) یې ردیف دی. ددې غزل هندسي جوړښت داسې انځورېدی شي:

=b ____________________ =a ____________________

=b ____________________ =a ____________________

____

=b ____________________ =a ____________________

____

=b ____________________ =a ____________________

____

=b ____________________ =a ____________________

____

=b ____________________ =a ____________________

____

=b ____________________ =a ____________________

____

=b ____________________ =a ____________________

۴- ماته غزل: (ماته غزل) ورته ځکه وايي چې په منځه ملا کې يې د هرې مسرې په منځ کې د اهنګ يوه وقفه راځي. په همدې منځ کې د څپو د شمېر له مخې هر مسره پر دوو مساوي برخو وېشل کېږي، لکه په لاندې غزل کې چې (ګوره د زخمو غوټۍ) د مسرې لومړۍ برخه او (ځاځي مې له سترګو نه) د مسرې دويمه برخه ده. کله کله د اهنګ دا وقفه تر قافيې وروسته راځي او کله د رديف يوه

برخه هم ورسره نیسي او بیا تر هغه وروسته وقفه او بیا نور ردیف راځي. دلته به د دې ډول غزل یوه بېلګه وړاندې شي:

د تصور څپې

ګورم د زخمو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
یار ته د کمڅو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
نن چې دا تیارې کوڅې ټولې دي باغچې باغچې
جام جام د سپرلو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
پرېوتل له شونډو مې ستا د اننګو ګلان
ګرانې د نشو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
مات مې شو د صبر جام ښکل مې کړه مینو شه خوله
ماتې د توبو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
او ښکه د لیمو د باغ رغړي دې قدم پسې
ګوره د اسرو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
اوري د ننګیال پر سر ستا د تصور څپې
راغلې د خیالو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه (۱۲)

په پورتني غزل کې (زخمو، کمڅو، سپرلو، نشو، توبو، لېمو او خيالو) د قافيې کلمې دي. (غوټۍ ځاځي مې له سترګو نه) يې رديف دی. هره مسره يې ۱۴ څپې ده. هندسي شکل يې دادی:

= /a
= /a

/
= /a

/
= /a

/
= /a

/
= /a

/
= /a

۵- بې مطلعې غزل: هغه غزل دی، چې يوازې مطلع نه لري، يانې د سر لومړی بيت يې مقفي نه وي. د لومړي بيت دويمه مسره يې قافيه لري او د نورو بيتونو د دويمو مسرو قافيه يې د لومړي بيت د دويمې مسرې قافيه تعقيبوي. که چېرې د لومړي بيت د

دويمې مسرې تر قافيې وروسته رديف راغلی وي، نو د نورو قافيه والو مسرو رديفونه هم همدا بڼه لري.

په پښتو لرغونې شاعرۍ کې د شيخ رضی لودي او نصر لودي ترمنځ شوی شعري سوال او ځواب هم له همدې فورم سره ورته والی لري. د دې فورم يوه بېلګه داده:

هيله

چې خزان وهلی بڼ يې سور او شين کړم
د خيالونو دنياګۍ ته مې نن راشه

د ګيلو مانو په شونډو ګوتې کېږده
درواری شمه يوه شېبه پخلا شه

چې غوټۍ زما د هيلو پې ساه واخلي
په سره ژله کې پرخه د سبا شه

چې د مړاوو خاطرو سترګې یې ښکل کړم
په ترخو شونډو مې یو وارې موسکا شه

د رنتبور د شپو دردونه مې هېرېږي
د غزل ذهن ته ننوزه ساه شه

په تپونو مې پټې د مینې کېږده
یوه هیله ده پوښتنې له مې را شه

وینې (څه وي) په کې نه شته دي ګیلې دې
د پیوند سپېرو زخمونو له دوا شه(۱۳)

په پورتني شعر کې (دا، پخلا، سبا، موسکا، ساه، را او دوا) د قافیې کلمې دي، (شه، شه) یې ردیف دی. هندسي بڼه یې داده:

____
=a____________________________

____
=a____________________________

____
=a____________________________

____
=a____________________________

____
=a____________________________

____
=a____________________________

____
=a____________________________

۲- څلوریزه (رباعي):

رباغي هم هغه شعري فورم دی، چې له عربي څخه پښتو ته راغلی دی. دا فورم څلور مسرې لري، له ځینو استثنایي حالاتو پرته چې په هغه کې کېدی شي د دریمې مسرې یوه څپه د قافیه والو مسرو تر څپو کمه یا زیاته شي، په ټولیز ډول د ټولو څلور واړو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. د رباعي لومړی بیت مقفی وي، دریمه مسره یې قافیه نه لري او د څلورمې مسرې قافیه

يې د مطلعې قافيه تعقيبوي. د غزل په شان په څلوريزه کې هم رديف اختياري وي، خو کله چې د رباعي په مطلع کې رديف راوړل شو څلورمه مسره کې به ضرور بيا هماغه رديف تکراريږي.

په پښتو کې د بېلابېلو څپو په شمېر رباعي ويل شوي، خو لس څپيزې څلوريزې په کې زياتې دي. دا رباعي اکثره په تول تللې دي. هغه رباعي چې لس څپيزې دي، هره مسره يې داهنګ له مخې تقريباً پر دوو برخو وېشل کېږي. پنځه څپې يې يوه خوا او پنځه يې بله خوا په تول تللې وي.

د لوی خان (خوشال بابا) هغه رباعيات چې د يو ځانګړي کتاب په بڼه د (خوشال رباعيات) په نوم د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوي او شمېر يې تقريباً (۱۵۰۰) رباعياتو ته رسېږي، تقريباً په سلو کې ۸۵ څلوريزې يې لس څپيزې دي.

پر اوسني وخت د څلوريزو بل بشپړ کتاب چې زموږ په لاس کې دی، هغه د (پسته اور) په نوم د هېواد د نوميالي شاعر محمد صديق پسرلي د څلوريزو مجموعه ده. په دې اثر کې څه کم (يوزر) څلوريزې راغلي، چې ټولې لس څپيزې دي. د استاد قيام الدين خادم اکثره څلوريزې هم لس څپيزې دي.

يوه بله خبره چې د رباعي يا څلوريزو په باب د ياد وړ ده، هغه داده، چې عام ولس او په ځانګړي ډول ځينې سندرغاړي رباعي هغه ډول شعر يا نظم ته وايي چې معمولاً د پند، نصيحت او اخلاقي مسايلو په باب ويل شوي وي او په موسيقۍ کې يې

سندرغاړي تر غزل او يا كومې بلې سندرې دمخه وايي او په همدې موقع كې د اوربدونكو د ذهن پاملرنه ځانته راجلبوي. دلته يوه تېروتنه رامنځته کېږي؛ هغه دا چې اكثره سندرغاړي تر اصل غزل او سندرې دمخه كم شعر لولي هغه اكثره د مانا د انتخاب له مخې وي، نه د فورم له مخې. څرنګه چې په رباعي کې هم ډېر زيات اخلاقي، ديني، او نور مسايل راځي، نو دوی اكثره هغو شعرو ته چې دا موضوعات په كې بيان شوي وي، هغو ته رباعي وايي، سره له دې چې كه د فورم له مخې هغه غزل هم وي. دلته ددې يادونه په كار ده، چې دا رباعي يا څلوريزه هغه رباعي نه ده، چې عام ولس يا سندرغاړي يې په كومه مانا او بڼه استعمالوي.

څلوريزه يا رباعي دا لاندې بڼې لري:

۱- هغه رباعي چې رديف نه لري، لكه د استاد خادم دا څلوريزه:

كــــه دا غفلـــت وي پښــــتو وركېـــږي
چـــې پښــــتو لاړه پښــــتون ډوبېـــږي

تللـــي خـــو تللـــي دي خيـــر بـــه غـــواړو
پـــه پـــاتې قـــام مــې اوس زړه رپـېـږي(۱۴)

په پورتنۍ څلوريزه كې (وركېږي، ډوبېږي او رپېږي) د قافيې كلمې دي. رديف نه لري، هره مسره لس لس څپې لري. هندسي شكل يې دادی:

a________________________

a__________________________

____
a__________________________

بله بېلګه:

د مـــار کـــه نـــه وي پـــه تـــن کـــې زهـــر
ســـردار کـــه نـــه لـــري خنجـــر د قهـــر

دا دواړه توکـــه بـــه زمـــا پـــه پوهـــه
نـه یـاد پـه کلي وي نـه یـاد پـه شـهر(**۱۵**)

په دې رباعي کې (زهر، قهر، شهر) د قافیې کلمې دي. ردیف نه لري، هره مسره لس لس څپې لري.

۲- هغه ډول رباعي یا څلوریزې دي، چې تر قافیې څخه وروسته ردیف هم لري.

دا لاندې څلوریزې وګورئ:

تـــن بـــه تـــاوان وای کـــه مینـــه نـــه وای
ژونـد بـه حیـوان وای کـه مینـه نـه وای

انســـــان بـــــه څـــــه و د لارې دوړه
جهـان بـه وران وای کـه مینـه نـه وای(۱۲)

په پورتنۍ څلوریزه کې (تاوان، حیران، او وران) د قافیې کلمې دي. (وای که مینه نه وای) یې ردیف دی. هره مسره لس څپیزه ده او د پښـتو د اکثـرو څلـوریزو پـه شـان، هـره مسـره پـه منځـه ملا کـې نیمایي کېږي او تر لېږې لفظي وقفې وروسته یې دویمه برخه لوستل کېږي، دوه نورې بېلګې یې دادي:

د باطـــل زړه کـــې خطـــر پیـــدا شـــو
تیـــارې بـــوګنېږي ســـحر پیـــدا شـــو

ضـــمیر موســـکی شـــو د انســـانانو
سـترګې پیـدا شـوې نظـر پیـدا شـو(۱۷)

❋ ❋ ❋

پـــه تـــوره شـــپه کـــې شـــمعه رڼـــا کـــا
مـــاوې: مـــاتم کـــا مـــاوې ژړا کـــا

کـــه پتنګـــان دي ســـتي ایـــرې شـــول
مـــاوې: پاکـــان دي عشـــق او وفـــا کـــا (۱۸)

هندسي شکل یې:

=a
=a

=a

۳- قطعه:

قطعه هم په هغو فورمونو کې راځي، چې له عربي ژبې څخه راغلي او په پښتو شاعرۍ کې باب شوي دي. قطعه لکه د څلوریزې (رباعي) په شان څلور مسرې لري، خو له رباعي څخه یې تفاوت دا دی، چې په رباعي کې لومړی بیت مقفی وي یانې دواړه مسرې یې سره قافیې لري او یوه شان قافیه تعقیبوي او د دویم بیت دویمه مسره ورسره هم قافیه وي، خو په قطعه کې د لومړي بیت لومړۍ او د دویم بیت لومړۍ مسرې له قافیې نه ازادې وي او د دواړو بیتونو دویمې مسرې په خپل منځ کې یو شان قافیه جوړوي. قطعه هم په دوو ډولو ده:

۱- هغه قطعه چې ردیف نه لري لکه:

بیــا د میــو جــام بــه مــات کــړم
چـــې ځـوانـــي شـــي زمــا تېــره

پـه ځـوانۍ کـې ګنـاه خونـد کـړي
پـــه پـــیرۍ کـــې تــقوا ډېــره(۱۹)

۲- هغه چې ردیف لري لکه:

د احساس دوزخ کـې اوسم
پـــه ارمـــان د یـــو جنـت کې

مـــساوات دې بـر مـلا شــــي
شي انسان دې په عزت کې(۲۰)

هندسي جوړښت یې په دې ډول دی:

بل شکل:

a

a

=a

کله کله ځینې لوستونکي، سندرغاړي او ان لیکوال (رباعي او قطعه) دوه بېلابېل شعري فورمونه یو بل سره مطالعه کوي، (څلوریزې) ته (قطعه) وایي او (قطعې) ته څلوریزه. دوی په دې تېروزي چې د دواړو د مسرو شمېر سره برابر دی، نو فکر کوي چې دواړه به یو شان وي. دې کې شک نه شته چې د مسرو شمېر یې سره برابر دی، خو د رباعي یا څلوریزې ټول بیت ضرور مقفی وي، یانې دواړه مسرې یې یو شان قافیه لري، خو د قطعې لومړی بیت مقفی نه وي. البته د لومړي بیت دویمه مسره یې قافیه واله وي، چې د دویم دویمه مسره هم همدا قافیه تعقیبوي. د اهنګ له پلوه هم دا دواړه شعري فورمونه توپیر لري.

۴- بولله (قصیده):

قصیدې ته په پښتو کې (بولله) وایي. خپله قصیده عربي کلمه ده. په لغت کې (قصد کړای شوي) ته وایي. په عربي اصطلاح کې هغه شعر و چې د بیتونو شمېر به یې تر ۱۲ یا ۱۷ کم نه و او دا نوم د قصد له مصدره جوړ شو، چې معنا یې استقامت او اتصال، سموالی، برابري او سوچه توب وو(۲۱).

دا هغه شعري فورم دی، چې د غزل په شان د سر لومړی بیت یې مقفی وي. د نورو بیتونو د هر بیت دویمه مسره یې قافیه ولري او د مطلعې قافیه تعقیب کړي. قصیده په شکل او جوړښت کې له غزل سره چندان توپیر نه لري، توپیر یې دا دی، چې د غزل د بیتونو

شمېر له **۵** څخه تر **۱۵** پورې وي او د قصيدې بيا له **۱۲** څخه تر دوو سوو يا تر دې هم زياتو بيتونو پورې دی. پخوانۍ قصيدې له مانيز پلوه هره يوه اکثره پر درېو برخو وېشل شوې دي:

د قصيدې لومړۍ برخې ته تغزل يا تشبيب وايي چې په هغې کې شاعر تر اصلي موضوع دمخه د طبيعت ستاينه کوي. د قصيدې دويمه برخه د هغې اصلي موضوع ده. دا برخه له تغزل يا تشبيب نه وروسته پيلېږي او په دې کې شاعر د خپل ممدوح ستاينه کوي. د قصيدې درېيمه برخه دعائيه بولي چې په هغې کې شاعر د خپل ممدوح لپاره د خدای(ج) له درباره نه د ښېنې او هوساينې غوښتنه کوي.

په اوسنيو قصيدو کې پورتني نورمونه چندان په پام کې نه نيول کېږي. د غزل او ځينو نورو شعري فورمونو په شان، په قصيده کې هم رديف اختياري دی، خو که مطلع کې راوړل شو، نو په نورو دويمو مسرو کې يې راوړل حتمي کېږي. قصيدې دوه شکلونه لري، يو هغه ډول دی، چې رديف نه لري او بل هغه ډول دی، چې رديف ولري. د پښتو لومړۍ معلومه لاسته راغلې قصيده په هغه شکل کې راځي چې رديف نه لري. هغه قصيده دا ده:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غټول چې په بيديا غوړېده وکا

ربژوي يې پاڼې کاندي تار په تار
ډېر مخونه د فلک څپېړه شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورو لاندې زار
د واکمن له سره خول پرېباسي مړ شي
د بېوزلو وينې توی کاندي خونخوار
چې له برمه يې زمري رپي ځنګلو کې
له اکوبه يې ډاري تير و جبار
هم يې غشي سکني ډال د ژوبلورو
رستمان ځني ځغلا کاندي په ډار
چې يې ملاوې نه کړېږي په غښتليو
دا فلک پرې وکا څه کاري ګوزار
په يوه ګردښت يې پرېباسي له برمه
نه يې غشی نه ليندۍ وي نه يې سپار
څه تيری څه ظلم کاندې ای فلکه
ستا له لاسه نه دې هېڅ ګل بې له خار
په ويرژلو لور نه کړې په زړه کراړيه !
پرنتليو اوروې د غم ناتار
هېڅ روغی مې په زړه نسته ستا له څوره

بېلوې په ژړا ژړ مين له يار
له تېريو دې اوښې ځاځي له اوربځو
چينې ژاړي په ورتې ورتې ستا له شنار
نه به لاس واخلې له څوره نه به لورې
نه به ملا کړې له ببوزلو له ترار
نه به زړه وسوځوې په هېڅ باندې
نه به پرېوزې له ګردښته له مدار
نه به وصل کړې مين له بل مينه
نه به درملې ټپونه د افګار
ستا له لاسه دي پراته ژوبل زګېروي کا
هر پلو ته ټپي زړونه په ځار ځار
کله غوځې کاندې مراندې د زړګيو
کله تېر باسې وګړي هوښيار
کله ټکې واچوې پر نازوليو
کله ځيرې کړې ګرېوان د نمنځي چار
کله غورځوې واکمن له پلازونو
کله کښنوې په خاورو کې بادار
زموږ پر زړونو دې نن بيا يو غشی وويشت

ودې ژوبللـــــه پــــه دې غشــــي هـــزار
پــر سـوريو بانـدې ويـر پرېـووت لـه پاسـه
محمــد واكمــن چــې ولاړی پـــه بـــل دار
يــو وار شــو اسير پــه لاس د ميــر ثمنــو
انتقــال يـــې وكـــړ قبـــر لـــه بـــل وار
پـــه ســـماوو يـــې ودان اهنګــران وو
پــه تيكنــه و پــر درســت جهــان او ځــار
د محمــود د ژوبلــورو پــه لاس كښــېوت
چـــې غزنــه تــه يـــې بــاتلى پــه تلـوار
ننګيــاليو لـــره قيـــد مړينـــه ده ځكـــه
ســه يـــې والوتلــه هســـک تــه پـر دې لار
تـــر نـــرۍ يـــې غـــوره خــاورې هـدېره كــا
د زمريـــو پـــه ببرېـــو كلـــه وي ځـــوار
پــه دې ويــر د غــور وګـړي تـور نمـري ســول
پـــه دې ويــر رڼــا تيــاره ســوله د ښــار
ګــوره ځـاځي رڼــې اوښـې لــه دې غرونــو
دا كړونګـــى ســانـدې لـــي پـــه شــورهار
نـــه هغـــه زرغـــا د غرونـــو د بېـــديا ده

نــــه د زرکیـــــو پـــــه موســـــا دی کتهــــار
نـــه غتهـــول بیـــا زرغـــونېږي پـــه لاښــــونو
نـــه بـــامې بیـــا موســـېده کـــا پـــه کهســـار
نـــه لـــه غرجـــه بیـــا راځـــي کـــاروان د مشـــکو
نـــه رادرومـــي غـــور تـــه بیـــا جـــوپې د شـــار
د پســـــرلي اوره تـــــودې اوښـــــې تویـنـــــه
مرغلـــرې بـــه نیســـان نـــه کـــړي نثـــار
دا پـــه څـــه چـــې محمـــد ولاړ لـــه نړیـــه
پـــه ویرینـــه یـــې ســـو غـــور تـول ســـوګوار
نـــه ښـــکارېږي هغـــه ســـور د ســـور پـــه لتـــو
نـــه ځلېـــږي هغـــه لمـــر پـــر دې دیـــار
چـــې بـــه نجلیـــو پـــه نڅـــا پـــه کـــې خندلـــه
چـــې بـــه پېغلـــو کـــا اتـــڼ قطـــار قطـــار
هغـــه غـــور پـــه ویـــر ناتـــار د واکمـــن کښـــېوت
هغـــه غـــور ســـو د جانـــدم غونـــدې ســـوراړ
لاس دې مـــات شـــه ای فلکـــه چـــې دې وکـــا
محمـــد غونـــدې زمـــری د مړینـــې ښـــکار
شـــین زړګـــی فلکـــه ولـــې لا ولاړ یـــې؟

ای د غور غرونو په څه نه شوئ غبار
مځکې ولې په رپږدلو نه پرېوزې
لاندې باندې شئ چې ورک شي دا شعار
چې زمري غوندې واکمن ځي له جهانه
چې څوک نه کړي پر نړۍ باندې قرار
سخ په تا ای محمده د غرو لمروې
په نړۍ به نه وي ستا د عدل سار
ته پر ننګه وې ولاړ په ننګه مړ سوې
هم پر ننګه دې په ننګه کا ځان جار
که سوري دې په تګ وير کاندي ويرمن سول
هم به وياړي ستا په نوم ستا په ټبار
په جنت کې دې وه تون زموږ واکمنه
هم په تا دې وي ډېر لور د غفار (۲۲)

د شيخ اسعد سوري په دې قصيده کې (کوکار، بهار، تار، زار، خونخوار، جبار، دار، ګوزار، سپار، خار، ناتار، يار، شنار، ترار، مدار، افګار، ځار، هوښيار، چار، بادار، هزار، دار، وار، اوځار، تلوار، لار، څوار، ټبار، شورهار، کټهار، کهسار، شار، نثار، سوګوار، ديار، قطار قطار، سوراړ، ښکار، شعار، قرار، سار،

جار، تبار او غفار) د قافيې کلمې دي، رديف نه لري هره قافيه واله مسره يې ۱۱ څپې او بې قافيې مسره يې ۱۲ څپې ده.

هندسي شکل يې داذی:

a____________________________
a____________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

____

a__________________________

____

a__________________________

____

a__________________________

(ترپایه)

د ښکارندوی غوري لرغوني قصیده هم دا بڼه لري.

د قصیدې بل شکل دا دی، چې تر قافیې وروسته ردیف هم ولري.

د کابل زخمي سندرې

د زړه زخم مې د سرې مالګې کمر دی
راختلی پرې د سپینو اوښکو لمر دی

د کابل زخمي سندرې یې رانه وړې
د باګرام (سروش) له مانه مرور دی

د ښو او شونډو یاد هم رانه هېر دی
جوړ غړل مې له خنجر او له پرهر دی

د لمر پېغله د غربت زېړي نیولې
سپین سحر مو زېړ په شان د مازیګر دی

پر مریو مو بلا چړې شوې پښې
قصابان د کلي وایي چې اختر دی

چې په تبر د بتانو مغزي غوڅ کړي
چا وې مورږ کې هم پیدا زوی د اذر دی

مات کودړي یې له تاندو وینو ډک دي
د شهیدو پېغلو څه رنګین ګودر دی

ما یې زړه اوربده دی مې چغې نا وري
هو د کاڼو په غوږونو کوڼ خیبر دی

سپین لباس د پرښتو ابلیس اغوستی
جاهلان وایي وارث د پیغمبر دی

پوروړي یې د ژوند د سکو ډېر دي
زموږ کلي ته راغلی سوداګر دی

کوټنی د ماشومانو شهیدانې
پر ساحل راخور د وینو سمندر دی

کړې ړندې د تصویرونو مړو مړو اوښکو
تبنتېدلی له هنداره نه جوهر دی

ماشوکان یې خرخوي پر نهنګانو
د بې نوحه ببرۍ څه سپېره لنګر دی

د حسین او ذوالجناح وینې مباح دي
دلته هلته دا بیان د هر شمر دی

هر اغزی رانه د وینو قلنګ غواړي
د تناکو په پښو کې مو سفر دی

بې جرسه قافلې ته یې جرس کړ
مات مې زړه کې د ظالم د غشي سر دی

څه سړه توده پېرزو د یار اغیار ده
د یو لاس کې زمهریر د بل سقر دی

ګرځوم یې در په در چېرته یې کېږدم
د ژوندون د مړي پېټی مې پر سر دی

د ژوندون په هدیره کې یې ایسار کړم
یو اشنا راته نکیر دی بل منکر دی

هر دجال دي د همدي جامې اغوستې
په وطن راغلی بې نېټې محشر دی

پـــر ګلونـــو بـــاروتي خپســـې ناســـتې
د وږمـــو پـــه لمبـــو لولپـــه ځيګـــر دی

يتـيم ژونـد ايسـار د غشـو پـه سـيلۍ کـې
تـاو لـه ځانـه يـې د زخـم سـور څـادر دی

د ايـــاز څڼـــې د ګـــور چينجـــي خـــوړلي
د محمـود دربـار بـې مشـکو بـې عنبـر دی

چـې لـه هند بـه يـې وږمـې د چنـدڼ راوړې
د پښـــتون د طـــوطي مـــات هغـــه وزر دی

بيـــايې کـــړی دی اودس د چـــا پـــه وينـــو
چـــې خطـــاب يـــې د وژنـــې پـــر منبـــر دی

پـــه خلـــوت کـــې بـــه د تـــاک تيونـــه روي
پـــه جلـــوت کـــې ســـوی لـــوی د کـــوثر دی

د کــاروان د وطــن نــوم پــه وینــو لــیکم
مـا تراشـلی ورتـه روح لکـه مرمـر دی.(۲۳)

په دې قصیده کې (کمر، لمر، مرور، پرهر، مازیګر، اختر، اذر، ګودر، خیبر، پیغمبر، سوداګر، سمندر، جوهر، لنګر، شمر، سفر، سر، سقر، پرسر، منکر، محشر، ځیګر، څادر، عنبر، وزر، منبر، کوثر او مرمر) د قافیې کلمې دي. (دی، دی) یې ردیف دی. د شعر هره مسره ۱۲ څپې ده. جوړښت یې په دې ډول دی:

=a______________________
=a______________________

____
=a______________________

____
=a______________________

____
=a______________________

____
=a______________________

____
=a______________________

____

=a

=a

=a

=a

=a

=a

تر پایه...

۵- دوه یزه (مثنوي):

دوه یزه (مثنوي) هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بیت یې په خپل منځ کې ګډه قافیه لري (مقفی وي)، د بیتونو شمېر یې ثابت نه دی. په ټولو قافیه والو شعري چوکاټونو کې مثنوي تر ټولو خلاص او لوی شعري فورم دی. شاعر کولای شي په دې شعري فورم کې خپل مقصد تر وروستي بریده بیان کړي، ځکه نو اکثره شاعران د لویو موضوعګانو د بیان په غرض دا فورم انتخابوي، لکه ابوالقاسم فردوسي چې د شاهنامې د لیکلو لپاره دا فورم وټاکه. په

مثنوي کې که شاعر په يوه قافيه کې له ستونزې سره مخ شي، نو بلې ته تللای شي. په مثنوي کې هر بيت ځانته قافيه لري، کېدی شي ځينې بيتونه يې رديفونه ولري او ځينې يې ونه لري، خو د ټولو بيتونو وزن مشترک وي او د څپو شمېر يې سره مساوي وي. مانا دا چې مثنوي مقفی مشترک الوزنه او د مساوي څپو لرونکی فورم دی.

لکه د مخه چې مو يادونه وکړه په مثنوي کې کېدی شي ځينې بيتونه رديف لرونکي وي او ځينې په قافيه ختم شوي وي، نو په دې صورت کې مثنوي دا شکل اختياروي:

a___________________________
a___________________________

=b___________________________
=b___________________________

c___________________________
c___________________________

همداسې نور بيتونه

او يا هم دا شکل:

=a___________________________
=a___________________________

b___________________________
b___________________________

c________________________________

c________________________________

او همداسې نور بيتونه

دلته به د مثنوي يوه بېلګه راوړو:

ته به راغلې

پــه ســترخوان بــه مــې پرتــه وچــه ډوډۍ وه
بــل ثــه نــه وو همېشــه وچــه ډوډۍ وه

ماشــومان مــې وو زلخــوړي او خــوا تــوري
شــول پيکــه يــې د مخونــو روښــان ســتوري

مــا ويــل چــې بــدلوم بــه دغــه حــال زه
ټولــوم بــه پــه ثــه توګــه زر او مــال زه

يــوه شــپه بيــا تــوره شــپه وه ډېــره تــوره
زه پــه غــلا پســې روان ومــه لــه کــوره

چې له ورايه څه رڼا په نظر راغله
يو طرف ته خېمه ستا په نظر راغله

چې خېمې ته در دننه شوم ژړا وه
ګڼه ستا په ماشومانو يو غوغا وه

سوځېدل واړه له لوږې په سره اور کې
د خوړلو هېڅ شی نه و ستا په کور کې

بس يو دېګ و ستا و مخته په اور باندې
ايشولې دې په دغه دېګ کې سپاندې

ماشومان دې تېر ايستل په دې خبره
(چې کتغ دی پخېدونکی ژر تر ژره

د يو څه ساعت لپاره صبر وکړئ
بيا به واړه خپل ځانونه پرې ماړه کړئ)

زمـــا زړه کبـــاب پــــه دغــــه ننـــداره شـــو
ځـــان لـــه دې کبلـــه ټيـــټ راتـــه ښـــکاره شـــو

چـــې پـــه کـــور کـــې مـــې پرتـــه ســـپينه ډوډۍ وي
پـــه ســـترخوان مـــې همېشـــه ســـپينه ډوډۍ وي

خـــو د شـــکر ســـبق بيـــا هـــم لـــه مـــا هېـــر شـــو
فـــرق د حـــق او نـــاحق بيـــا هـــم لـــه مـــا هېـــر شـــو

پـــــر ازغنـــــه لاره بانـــــدې مـــــې ســـــفر و
ســـور د ييلـــو پښـــو پـــه وينـــو مـــې هـــر پـــل و

لـــرې ځـــای تـــه وم روان لـــه لـــرې ځايـــه
ګلـــه مـــن ومـــه پـــه دې ســـبب لـــه خدايـــه

چـــې د پښـــو څپلـــۍ يـــې هـــم نـــه وې راکـــړې
تـــودې ځمکـــې مـــې وې دواړه تلـــې وړې

په شنه زړه مې پرې کوله اوږده لاره
په عذاب ومه د ژوند له درانه باره

زړه مې غوښت چې زياتې ساه اخيستل بس کړم
مات د ژوند دا زنګ خوړلی شان قفس کړم

خو چې ځان مې جوړاوه و دغه کار ته
هغه وخت وم نږدې شوی يوه ښار ته

ددې ښار په دروازه شوم وردننه
د ارام په اراده شوم وردننه

چې يو څو قدمه لاړمه په وړاندې
برابر مې شوې سترګې په تاباندې

په څکېدو وې را روان زما په لورې
په بدن دې وو لاسونه او سر پورې

مګـــر پښـــې دې ګــوره چـــاوې قلـــم کـــړي
نـــيم ورنونـــه دې وو پـــاتې نـــيم يـــې وړي

زمـــا زړه کبـــاب پـــه دغـــه ننـــداره شـــو
زمـــا حـــال خـــراب پـــه دغـــه ننـــداره شـــو

مـــا ويـــل چـــې لـــه څپليـــو يـــم بېـــزاره
يبلـــې پښـــې مـــزل کـــولای شـــم پـــه لاره

ښـــادی نـــه غـــواړم لـــه پاکـــه خدايـــه نـــورې
زمـــا پښـــې دې وي زمـــا پـــه جســـم پـــورې

پـــر مـــا بانـــدې همغـــه عجيبـــه وخـــت و
شـــپه او ورځ بـــه مـــې پـــه سر کـــې خيـــال د تخـــت و

پـــه دې نيـــت مـــې ټـــولې کـــړې وې لښـــکرې
مســـت اســـونه تېـــرې تـــورې کلکـــې زغـــرې

چې په زور د چا تخت ونیسم باچا شم
په دې توګه به تر هر چا سر بالا شم

هر یو لاس به ماته پورته په سلام وي
هر یو سر به ماته ټیټ په احترام وي

خو تر دې خبره وړاندې چې روان شم
په وطن د چا ورګډ لکه توپان شم

ته مې ولیدې چې ټول په اوښکو لوند وې
در په دره وې په دواړو سترګو ړوند وې

خپله وبره پاچاهي دې وه بایللې
د وطن حکمراني دې وه بایللې

هر څه هر څه وو خپل ورور له تا اخیستي
تاج و تخت یې و په زور له تا اخیستي

په دې خيال چې بيا د تخت دعوه ونه کړې
په ده باندې دوباره حمله ونه کړې

ستا له سره يې ستا سترګې وې ايستلې
په ډبره يې ستا سترګې وې ايستلې

زما زړه کباب په دغه ننداره شو
زما حال خراب په دغه ننداره شو

ما ويل داسې منصب دې خدای ميرات کړي
چې د سر دښمنان دومره د چا زيات کړي

چې خپل ورور يې هم کار اخلي له خنجره
دواړه سترګې يې په زور کاږي له سره (۲۴)

په پورتنۍ دوه يزه (مثنوي) کې تاسو وليدل، چې اکثره بيتونه يې ببلابېلې قافيې لري. ځينې بيتونه يې رديفونه لري او ځينې يې نه لري. خو ټول يې يو ګډ وزن تعقيبوي او د څپو د شمېر له مخې سره مساوي دي، خو په مثنوي کې کله کله داسې پېښېږي شي چې

د ټولو بیتونو د څپو شمېر کې یې یوه څپه زیاته یا کمه شي خو د هربیت مسرې یې د څپو د شمېر له مخې حتمي سره مساوي وي.

۲- دربیز (مثلث):

هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بند یې (درې مسرې) لري. درېواړه مسرې یې متحد الوزنه وي او یو شان قافیه تعقیبوي. په مثلث کې قافیه اساسي او ردیف اختیاري توکي وي. د مسرو د څپو شمېر یې سره برابر وي. د سر بند درېواړه مسرې یې په خپل منځ کې ګډه قافیه لري. یانې درې واړه مسرې یې قافیه لري، د هر بند دوه لومړۍ مسرې په خپل منځ کې او درېیمه مسره یې قافیه کې له مطلعې او یا د سر د بند له قافیې سره یو شان وي. په ټولیز ډول د دې فورم هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a___________________________
a___________________________
a___________________________

b___________________________
b___________________________
a___________________________

د مثلث د بندونو شمېر کېدی شي تر دوو زیات وي، خو که د بندونو شمېر یې هر څومره وي همدا پورتنۍ عملیه پرې تطبیقېږي. دلته به د مثلث یوه بېلګه وړاندې کړو، چې څلور بندونه لري:

څه اوښکې وینې اوري په دې سپینو چنارو
یو شور دی پورته کېږي د اروا له منارو
ژړا مې نه ودرېږي په خوږمنو ولولو

اورونه دي اورونه چې بلېږي په تقدیر
بې وسې یو بې هیلې ددې ظلم په تدبیر
څه مینه محبت رانه لاهو شول په اورو

د ګل پاڼې مې شولې د جانان د مخ حیا
په تورو سترګو پاتې شوه له ما ټوله دنیا
څه سترې لارې شوې د هیلو په مېړو

د ګلو به دې بیا هغه دوران کله راځي
د هجر په سوز تللی به ارمان کله راځي
څه تور مهرونه لګي له خندا په ډکو خولو(**۲۵**)

د پورتني شعر په لومړي بند کې (چنارو، منارو، ولولو) د قافیې کلمې دي، په دویم بند کې (تقدیر او تدبیر) د قافیې کلمې دي او (اورو) د لومړي بند له قافیې سره یو شان ده. په درېیم بند کې (حیا، دنیا) په خپل منځ کې د قافیې کلمې او (مېړو) د لومړي بند له

قافيې سره يو ډول ده. څلورم بند کې (دوران، ارمان) پـه خپـل منځ کې د قافيې کلمې دي (کله راځي) رديف دی (خولـو) د لـومړي بند له قافيې سره يوشان ده. هندسي جوړښت يې دادی:

a______________________________
a______________________________
a______________________________

b______________________________
b______________________________
a______________________________

c______________________________
c______________________________
a______________________________

=d______________________________
=d______________________________
a______________________________

۷- مستزاد:

((د رباعي، غزل يا قصيدې پر هره مسره باندې چې يوه لنډه غونـدې مسـره ورزياتـه شـي، مسـتزاد ګڼـل کېـږي. پـه دې لحـاظ لومړۍ يا لويـه مسـره وړوکې مسرې تـه د مانا لـه مخې احتيـاج نـه

لري، ځکه چې ټوله مانا په لومړۍ مسره کې بشپړه وي. جوړښت يې داسې دی، چې يوه مسره يې لنډه او بله اوږده وي. دلته به د بېلګې په توګه د مفتي عبدالحنان لغماني يو مستزاد شعر ولولئ:

شـپه د دوشـنبې ده چـې نبـي صـاحب روان شـو
تېــر تـــر لا مكـــان شـــو
شـــپه د دوشـــنبې وه ورتـــه راغـــی جبرائيـــل
ويـــې كـــړ قـــال و قيـــل
زه يـــم رالېږلـــی پـــه جلتـــۍ ســـره جليـــل
پـــــا څېږه خليـــــــل
شـــاه نبـــي زمـــوږه لكـــه ســـروه خرامـــان شـــو
تېــر تـــر لا مكـــان شـــو

***

شـاه نبـي چـې سـپور شـو پـه بـراق بانـدې لـه واره
ويـــــې نيولـــــه لاره
ســـل زره ملكـــې بـــل پـــه لاس يـــې شـــعله داره
تلـــې بـــه يـــو هـــواره
لاړه تـــر اســـمانه حاضـــر مـــاه تابـــان شـــو
تېــر تـــر لا مكـــان شـــو

***

پاس په اسمانو کې چې به ته نبي عرب
شاه علي نصب
صف په صف ملکو به دده کاوه ادب
امرو د رب
پاتې په خپل ځای کې جبرائيل ورته حيران شو
تېر تر لا مکان شو

***

اتلس کاله شپه وه د معراج وکړه يقين
تللی نازنين
تاج يې د لولاک په سرولهت شو د ياسين
راغی ماه جبين
څکه په کې واړه سربلنده امتيان شو
تېر تر لامکان شو

***

ته ((عبدالحنانه)) د دنيا کارونه بس که
مينې ته هوس که
ځان دې د نبي اخر زمان په درکې خس که
بند دې دا نفس که
ګوره هر غزل دې مشهور په درست جهان شو

تېـــر تـــر لا مكـــان شـــو(۲۲)

هندسي شکل یې دادی:

=a____________________________

=a_____________

b____________________________

b_____________

b____________________________

b_____________

=a____________________________

=a__________________

د نورو بندونو جوړښت یې هم همداسې دی.

۸- څلوریز (مربع):

مربع هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بند یې څلور مسرې لري. د لومړي بند څلور واړه مسرې یې په خپل منځ کې همقافیه وي، یانې یو شان قافیه تعقیبوي. ردیف په کې اختیاري دی که د سر په مسره کې ردیف راوړل شو، نو د لومړي بند په څلور واړو مسرو کې یې راوړل حتمي دي. د نورو بندونو درې مسرې سره په خپل منځ کې همقافیه وي، خو د څلورمې مسرې قافیه یې د لومړي بند د مسرو قافیه تعقیبوي او که لومړی بند ردیف ولري، نو د نورو بندونو د څلورمو مسرو قافیه او ردیف باید همغه د لومړي بند

قافیه او ردیف تعقیب کړي. که شاعر هر څومره د بندونو زیاتول غواړي، نو پورتنۍ قاعده باید مراعات کړي. بله خبره داده، چې که چېرې د لومړي بند مسرې ردیف ولري، نو دا ضروري نه ده، چې د ټولو بندونو لومړۍ درې واړه مسرې دې هم ردیفونه ولري، بلکې د ټولو بندونو څلورمه مسره د لومړي بند د شکلي جوړښت یانې د قافیې او ردیف تعقیبولو ته اړه ده. بل ټکی دادی، چې اکثره د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي، خو په ځینو خاصو حالاتو کې کېدی شي د کوم بند د څپو شمېر د یوې څپې په اندازه زیات یا کم شي. ددې فورم هندسي جوړښت داسې ترسیمېدی شي:

=a______________________________
=a______________________________
=a______________________________
=a______________________________

b______________________________
b______________________________
b______________________________
=a______________________________

دا بڼه هم درلودای شي:

a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________

=b______________________________
=b______________________________

=b________________________
a________________________

دلته به د مربع یوه بېلګه وړاندې شي:

درېغه نوی عجب وخت د نوبهار وای
شګوفه هر رنګ ګلونه د ګلزار وای
لاس تر لاس سره نیولی ما او یار وای
په مزه مزه خواږه ویل تکرار وای

❋ ❋ ❋

یا وا ناست یا سره ګرځېدی په باغ کې
معطره وای د ګلو په دماغ کې
دوه په دوه مو سره راز وای په فراغ کې
هم مانع په دواړو سترګو ړوند اغیار وای

❋ ❋ ❋

دواړه سترګې تورې کړې په رنجو وای
ملتاني نکريزې ایښې پر لاسو وای
سره ناست غاړه غړۍ راز مو ورو ورو وای
شانه کړې تورې زلفې پر رخسار وای

❋ ❋ ❋

راحـــت ناســت پــه ســیاحي واى د ســرو ګلـــو
بـــل غوغـــا رابانـــدې پـــاس واى د بلبلـــو
هـــم هنګـــام واى د ســـرو لبـــو د زبېښـــلو
مـــى خـــوري واى د ســرو لبـــو مـــى تيـــار واى
❋ ❋ ❋
تـــور کاکـــل يـــې پـــر تنـــدي بانـــدې واى کښـــاته
پـــه دمـــاغ کـــې دګلشـــن ناســـت واى مـــخ راتـــه
ســـره ګـــلان مـــې واى حيـــران و تماشـــا تـــه
لاس مـــــې ايښـــــى پـــــر اوږو د ګلعـــــذار واى
❋ ❋ ❋
تـــورې زلفـــې يـــې پـــر مـــخ شـــمال وهـــلاى
غورېشـــى يـــې لـــه رېمنځـــې خلاصـــولاى
مـــا يـــې پـــاس پـــر ســينه خولـــه ور جـــوړولاى
شـــرمولى بـــوى د اوښـــکو د تاتـــار واى
❋ ❋ ❋
هـــر چـــې مـــا ورتـــه ويـــلاى د ده هـــو واى
هـــم مطلـــب د ده قبـــول زمـــا پـــر ليمـــو واى
پـــه خوښـــۍ واى نوبـــت تلـــى د غمـــو واى
زمـــا خواســـت منـــات دده پـــه خپـــل اختيـــار واى
❋ ❋ ❋

په خوښي وای سره ناست غمونه بس وای
هم زانو پر زانو ایښي دسترس وای
پر سپین مخ مې لاس وهلی په هوس وای
بل په غاړه یې د سرو ګلونو هار وای

***

خدایه تا ته دي اسان که دغه وشي
تړی زړه به په وصال د یار اوبه شي
د ((جمعه)) د زړه ارمان به پاته نه شي
دده ورون د اشنا سر لاس پر رخسار وای(۲۷)

۹- پینځه یز (مخمس):

د مخمس او مربع عمومي جوړښت تقریباً یو شان دی، توپیر یې په دې کې دی، چې په مخمس کې تر مربع یوه مسره زیاته وي. یانې دلته هر بند پینځه مسرې لري. د لومړي بند پینځه واړه مسرې یوه قافیه تعقیبوي او د نورو بندونو څلور مسرې په خپل منځ کې هم قافیه او د پینځمې مسرې قافیه یې د لومړي بند د قافیې تابع وي. تر لومړي وروسته چې نور بندونه راځي، د هر بند تر قافیې وروسته کېدی شي په څلورو مسرو کې بېل ردیف راشي. خو

پینځمه مسره په قافیه او ردیف کې د لومړي بند د قافیې او ردیف تعقیبونه کوي. پینځه یز دا لاندې بڼې درلودلای شي:

a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________

b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
a___________________________

همداسې تر پایه

په یوه مخمس کې کېدی شي ځینې بندونه ردیفونه هم ولري، په لومړي بند کې هم ردیفونه راغلي وي، خو ردیف بیا هم په مخمس کې اختیاري دی، خو قافیه د مخمس اساسي برخه جوړوي. د مربع په شان له ځینې استثنایي بندونو پرته د مخمس د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. کېدی شي ځینې مخمسونه د ردیف د لرلو له کبله داسې بڼه ونیسي:

=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________

=b___________________________
=b___________________________
=b___________________________
=b___________________________
=a___________________________

=c___________________________
=c___________________________
=c___________________________
=c___________________________
=a___________________________

او نور بندونه

دلته به د پینځه یز یوه بېلګه وړاندې شي:

د هجــران لــه لاســه ناســت یمــه ویرژلــی
لکــه بــت پــه غمــو ســترګو دم ختلــی
بېهــوده پــه صــورت روغ پــه زړه نتلــی
بېلتانــه پــه مــرګ حــال یــم رســولی
ربــه راولــي اشــنا پــه ســفر تللــی

✵ ✵ ✵

ډېــر مــې وکــړ د هجــران پــه بــلا صــبر
هــېڅ مــې صــبر ســرور نــه شــه پــه دا جبــر
کــه مــې ولګېــده ســر د غــم پــه قبــر
ومــې نــه ژړل پــه حــال د مهــر ابــر

نه شته ما غوندې هېڅوک په بخت کږلی

❋ ❋ ❋

دا کوم شرم دی کوم درم د یارۍ
دا پیوند دی بد نما تر ویزارۍ
چې مې یار په توده زمکه د خوارۍ
کښېني پاخي خوار حیوان له ناچارۍ
او زه ښوی ښېرا زه ګرځم سپین سپېځلی

❋ ❋ ❋

یا له یار سره ولاړ وای په رکاب کې
یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې
یا وای ډوب مدام د اوښو په سېلاب کې
هسې پاتې شوم بې ابه مخ ناولی

❋ ❋ ❋

تف زما په دا بې پته اشنایۍ شه
پف د برق و د برېښنا په روښنایۍ شه
لا مې حال تر دا بتر په جدایۍ شه
صد رحمت زما د یار په دانایۍ شه
چې یې خام وم په دا غم کې پېژندلی

❋ ❋ ❋

چې په مینه کې کوتاه د چا قدم شي
مبتلا به لکه زه په درد وغم شي
په کلونو به جدا ځنې صنم شي
په جرګه به د رښتینو هسې ګرم شي
چې به ما غوندې بې شرمه ګرځي غلی
❋ ❋ ❋
که مې مینه په دروغ نه وي رښتیا وي
په اسیا کې د هجران تللی کسیا وي
که دا نه وي لېونی سر په صحرا وي
چې هېڅ نه شوم که مې څه شرم و حیا وي
له دې شرمه چاته پورته مه کتلی
❋ ❋ ❋
هېڅ مې خوند نه شته د سترګو غړولو
دي مې کاني په تندي دوړولو
هم مې پوست دی په وهل د لوړولو
یم لایق د هر عذاب د کړولو
چې بې یاره کړم له خلکو کور و کلی
❋ ❋ ❋

نـــوري چـــاري کـــړم همـــه ناتراشـــې لـــواړې
پــــه مـــذهب د عاشـــقۍ ورانـــې ويجـــاړې
کلـــه کلـــه مـــې کـــه اوښـــې پـــه مـــخ لاړې
چـــې لـــه غمـــه مـــې شـــي تـــويې پـــه مـــخ لاړې[1]

❋ ❋ ❋

يـــو د يـــار د جـــدايي خـــواري نيســـتي شـــوه
بلـــه خپلـــه بـــې پتـــي بـــې همتـــي شـــوه
يـــــو پلـــــو د رقيبـــــانو بـــــد نيتي شـــــوه
بـــل پلـــو د تـــور طـــالع بـــې شـــفقي شـــوه
عشـــق پـــه دا هـــو مره بـــلا يـــم ازمـــويلی

❋ ❋ ❋

ربـــه مـــه ګـــورې زمـــا و بـــې پتـــۍ تـــه
مـــا و مـــه ســـپارې زمـــا بـــې همتـــۍ تـــه
يـــا مـــې راولـــې د ســـترګو وويســـتۍ تـــه
نـــور مـــې مـــه نيســـې د هجـــر و نېســـتۍ تـــه
وســـوم ډېـــر لکـــه کبـــاب پـــه اور نيـــولی

❋ ❋ ❋

[1] د حميد ديوان په کابل چاپ کې ددې بند يوه مسره له چاپه پاتې شوې ده.

د اشنا په ښکلي مخ مې سترګې وا کړې
په ناسور مې د هجران پورې دوا کړې
تللی یار راسره وصل خوا په خوا کړې
ژر په ژر دا ناروا په ما روا کړې
که مې چېرې له اخلاصه یې بللی

❋❋❋

که هر څو یار ته نږدې د زړه په یاد یم
په صورت چې ځنې لرې په هېواد یم
شپه او ورځ د خدای و داد ته په فریاد یم
په تش باد مې تسلي نه شي ناښاد یم
که مې یار د سر په سترګو ولیدلی

❋❋❋

تور طالع برګشته بخت د عشق په کار کې
بد قسمت او بد شامت په دغه لار کې
بر ناحقه بدری خورم په سمه لار کې
نه شته ما غوندې هېڅوک په هېڅ دیار کې
په څه شوم زبون ساعت یم زېږېدلی

❋❋❋

لـــه هغـــه چـــې پو هېـــد لی پـــه ښـــه بـــد یـــم
رســــېد لی د پنجـــاه و پـــنج تـــر حـــد یـــم
مبـــتلا د ښـــکلي مـــخ پـــه خـــال و خـــد یـــم
کـــه د صـــد ق شـــل ســـنده ښـــیم رد یـــم
یـــوه ښـــکلي پـــه راســـتی نـــه یـــم منلـــی

✵ ✵ ✵

کـــه مـــې یـــو ځلـــه اشـــنا لـــه هنـــده راشـــي
پـــه هـــوس ورتـــه ګلـــزار د غـــم صـــحرا شـــي
لـــه هجرانـــه یـــې حاصـــله تبـــرا شـــي
فراغـــت د جـــدايي لـــه چـــون چـــرا شـــي
نـــور ((حمیـــد)) لـــه اشـــنا ییه لاس وکښـــلی(۲۸)

۱۰- شپږیز (مسدس):

هغه ډول شعري جوله ده، چې هر بند یې شپږ مسرې لري، د سر لومړي بند شپږ واړه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي. ردیف یې اختیاري دی.

د نورو بندو پینځه مسرې په خپل منځ کې هم قافیه او هره شپږمه مسره یې په قافیه کې د لومړي بند د مسرو د قافیې تابع ده. د مسدس ځینې بندونه کېدی شي ردیف ولري او ځینې یې کېدی

شي ردیف هم ونه لري، خو قافیه د هر بند د هرې مسرې لپاره ضروري ده. دغه راز ټولې مسرې د څپو د شمېر له مخې سره مساوي وي او هم یې وزن مشترک وي. له مربع څخه یې دوه او له مخمس څخه یې یوه مسره زیاته وي.

د مسدس هندسي جوړښت داسې ترسیمېدی شي:

a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________

b____________________________
b____________________________
b____________________________
b____________________________
b____________________________
a____________________________

او همداسې نور بندونه

داسې شکل هم غوره کولای شي:

=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________

=b________________________
=b________________________
=b________________________
=b________________________
=b________________________
=a________________________

او د رديف په تغير سره نور بندونه.
دلته به دد ې شپږيز يوه بېلګه راوړو:

حيف په دا ژوندون شه چې له ياره يم مهجوره
هر نفس غوځېږم د هجران په تېره توره
ژاړم پټ په زړه کې په خوله خاندم له ضروره
سترګې مې شوې دواړه په ژړا ژړا بې نوره
عقل له ما لاړ شه لېوني يم بې شعوره
دا قصه زما ده په تمام جهان مشهوره

✵ ✵ ✵

لاس مې خپل کوتاه کړه د دنيا له هره کاره
غم الم مې نه شته له چا نه يم پروا داره
يار سره واصل شوم بې تلاشه بې ريباره
نن چې بهره مند يم زه له بوس و له کناره

سترګې څه رنګ نیسم د دلبر له ښه رخساره
تړی و اوبو ته همېشه وي ناصبوره
❋ ❋ ❋
ته په دا سرو سترګو چې افت پر ځان زما یې
ځان مې درقربان شه چې تر ځانه ګران پر ما یې
تش په دا ملال کاته له مانه هوش ربا یې
زه رنځور د عشق یم ته ثاني د مسیحا یې
حورې به زه څه کړم ملا ! څه یې راته ستایې
ماوته تر حورو خپله کښلې ده منظوره
❋ ❋ ❋
څه وایې ناصحه زه مرید د مې فروش یم
هر چې راته وایې زه د ده حلقه بګوش یم
پند کړه وهوښیار ته زه خو مست وباده نوش یم
خلک دې تهمت راباندې وایي زه خاموش یم
اوښې مې بهېږي تر چشمې نه زیات په جوش یم
هم لرم له غمه سینه ګرمه تر تنوره
❋ ❋ ❋
نه ده د سړیو بقا زیاته تر حبابه
خونه لا پخوا له خپله مرګه کړي خرابه

سیند ده دا دنیا چې رغړول کا بې سېلابه
کام د اژدها دی دنیا هسک کړه سر له خوابه
ولې ((معزالله)) په سقر د رومې بې اسبابه
فکر د توښې کړه همیانۍ کړه خپله پوره.(۲۹)

۱۱- اوه یز (مسبع):

دا هغه ډول شعري جوله ده، چې هر بند یې اوه مسرې لري، د لومړي بند اوه واړه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي. د نورو بندونو شپږ مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه خو اوومه مسره یې په قافیه کې د سر د لومړي بند د قافیې تابع وي. له مربع، مخمس او مسدس سره یې یوازې د مسرو په شمېر کې تفاوت وي. نور جوړښت یې سره ورته دی. دلته هم ردیف اختیاري دی، یانې دا چې کېدی شي ځینې بندونه یې ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري، خو که چېرې د لومړي بند مسرو تر قافیو وروسته ردیف درلود، نو د نورو بندونو وروستۍ مسره باید په قافیه او ردیف کې ضرور د لومړي بند د قافیې او ردیف تابع وي. دلته به د یو اوه یز (مسبع) بېلګه راوړو، چې هم ردیف لرونکي بندونه لري او هم بې ردیفه بند. هندسي جوړښت یې دا دی:

=a_____________________________
=a_____________________________
=a_____________________________
=a_____________________________
=a_____________________________
=a_____________________________
=a_____________________________

=b_____________________________
=b_____________________________
=b_____________________________
=b_____________________________
=b_____________________________
=b_____________________________
=a_____________________________

همداسې نور بندونه...

و ((ت)) له توره وکاږه چې سپین شي
قاف و ((س)) ورسره واچوه چې شین شي
په تحصیف سره یې مخ پریمینځه چې سین شي
معون یې دوه سو لس که چې رنګین شي
نور دې تولـه په یوه نیم ځای شین شي
جوړ له دغه یوه نیمه به امین شي
بې له ((نه)) به و ذکي و ته یقین شي

✵ ✵ ✵

څه په کار دي بې له ده که جهان ستا شي
بل د حکم قاف تر قافه پر هر چا شي
د قارون تر دنیا ډېره ستا دنیا شي
تر سخا دې د حاتم تېره سخا شي
بې بقا به تر ماڼیه د کسری شي
عاقبت به دې په ځان پورې بلا شي
سخت مکان به دې د اور جوړ پر سجین شي

✵ ✵ ✵

سر و مال واړه د ده تر نامه جار که
شیرین ځان یې توري خاورې د دربار که
تل پر ځان باندې کندلې د پښو لار که
ځان له خاصو عاشقانو سره شمار که
خط پر ځان دده د مینې په پرکار که
مه وځه له دغه خطه زړه قرار که
چې نامه در باندې جوړه د کمین شي

✵ ✵ ✵

ښه تصدیق باوري واړه په اقوال کړه
موافق یې هر یو فعل پر افعال کړه
ځان نګهه له فسادونو د محال کړه

کمالات حاصل د ده د ښه کمال کړه
په دا حال سره موجود دده وصال کړه
زړه به چاود له ډېره غمه د لعین شي[1]

***

له اخلاصه دوست دار د چهار یار شه
پر بزرګیه د حضرت صدیق اقرار شه
پس له ده حضرت عمر دی خبردار شه
پس له دوی حضرت عثمان ګڼه هوښیار شه
کل و لیان دي تر ده لاندې فهیم دار شه
تر دا هسې بزرګی جار د کرار شه
پیروي د دوی کوه چې ټینګ دې دین شي

***

مخالف چې څوک له دوی دي مخ یې تور دی
کوم به زیات تر دوی ګڼې مکان یې اور دی
که بادشاه شي د اقلیم ښکاره سرتور دی
یا عادل تر نوشیروان شي هم منګور دی
یا مدام کړي سخاوت لعنت یې پور دی
عاقبت یې تنها ټک د ګور په لور دی

---

[1] یوه مسره کمه ده.

کــــی ثلـــور طرفـــه لانـــدې تـــرنګین شـــي

✵✵✵

مـــا ((جمعـــه)) پـــه خپـــل قـــدر دي دوی منلـــي
موهبـــات دور موهبـــات چـــې دي راغلـــي
طبیعـــــت در طبیعـــــت یـــــې راســـــتولي
وراثـــــت در وراثـــــت چـــــې دي ویلـــــي
اصـــلي ولـــــي مـــــې پـــــر زړه ښنیســـــتلي
ښـــاخ د پـــانې مـــې تـــر تـــن ټولـــه وتلـــي
چـې مـې جـوړ عـین الیقـین حـق الیقـین شـي.(۳۰)

۱۲- اته یز (مثمن):

د نظم هغه ډول دی، چې هر بند یې اته مسرې لري، اته واړه مسرې یې په خپل منځ کې یو شان قافیه لري. ردیف په کې اختیاري دی. د بل هر بند اوه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او اتمه یې د لومړي بند د مسرو قافیه تعقیبوي.

هندسي شکل یې دا دی:

a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________

a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________

b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
a___________________________

او که ردیف ولري، نو بنه یې یوازې د ردیف په برخه کې بدلون مومي نور چوکاټ همدا شان دی. د بندونو شمېر یې قید نه لري.

بېلګه یې داده:

توره شپه شي نالیدونکي شان لاسونه
ان تر لمره راته زېبښي مې رګونه
له ډبرو را بهر شي څو لانبونه
تاووي راته پر مخ د بوالونه
تروږمی شي یو توپان شي سره تېغونه
پربکوي تر سرو لاندې مړوندونه
وریځې وریځې شي زما د خولې اهونه

بیا یې سیوري ته شي دمه ستا یادونه

* * *

یو په بله کاروان لاړ شي د سلګیو
یو سور لال راڅخه ورک شي له ککیو
په لمحې سیوري راپرېوزي د پېریو
په توتو په سر شکاوه شم له ګړیو
ستا د ځنو په شړک باد شي په مستیو
ددې غره غوټې شي تېرې له پګړیو
ملا شي ماته د زړو زړو څېریو
سترګې ډکې او لامده شي ګرېوانونه

* * *

ستا په لوري چې مې کله هم نظر شي
ماته ووړ څاڅکی د اوښکو سمندر شي
پولې وپړسېږي لوېې لکه غر شي
هر یو ګل مې راته مات مات په ډنډر شي
ستا په کور مې چې د خیال کله سفر شي
له وربښمو به مخ جوړ د هر حجر شي
په لمن کې به مې کاڼي ټول مرمر شي
نه یې پلورم که څوک راکړي پرې لالونه.(۳۱)

۱۳- لسیز (معشر):

هغه ډول نظم دی، چې هر بند یې لس مسرې لري، د لومړي بند لس واړه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او بې قافیې مسره په کې نه وي. د بل هر بند نهه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او لسمه مسره یې په قافیه کې د لومړي بند د مسرې له قافیې سره یو شان وي. د معشر ټولې مسرې یو واحد وزن تعقیبوي.

په معشر کې هم ردیف اختیاري دی. که چېرې د لومړي بند تر قافیې وروسته ردیف راغلی وي، نو نور بندونه اختیاري دي، چې ردیف ولري او که یې ونه لري، خو د هر بند وروستۍ مسره چې د لومړي بند قافیه تعقیبوي باید ضرور د لومړي بند قافیه تعقیب کړي او که چېرې لومړی بند ردیف ولري نو باید د هر بند وروستۍ مسره هم ردیف ولري. دلته یې هندسي جوړښت او یوه بېلګه وړاندې کېږي.

هندسي جوړښت یې دا دی:

a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________

a____________________________

=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
a____________________________

c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
a____________________________
او نور بندونه

معشر:

کــــه راکــــوز شــــي مســــیحا
او بــــــه راکــــــا د بقــــــا
غوښــــــي راکــــــا د عنقــــــا
ســـم پـــه صـــدق و پـــه صـــفا

لاس کـــه پورتـــه پـــه دعـــا
شـــپه او ورځ مـــې کـــه دوا
دعـــا غـــواړي لـــه هـــر چـــا
څـو ښـکل نـه کـړم لبـان ستا
هســـې نـــه دی رنـــځ زمـــا
چـې شــفا یــې شــي پــه دا

✵ ✵ ✵

خوب مې نه شته دی کړمن یم
آه فریـــاد کـــوم دردمـــن یـــم
پـه سـودا د عشـق سـودمن یم
یـا مجنـون یـم یـا کـوهکن یـم
پـه جمـال یـې چـې مـین یـم
لـه خپـل یـاره روح او تـن یـم
پـه وطـن کـې بـې وطـن یـم
کـــه دا نـــه وي دروغـــژن یـــم
لکـه میاشـت پـه مـرد وزن یـم
سـتا پـه عشـق انګشـت نمـا

✵ ✵ ✵

زړه مې چوي د یار له غمه
دود مې درومي له قلمه
دوه مې سترګې دي پر غمه
غم زیاتیږي دم تر دمه
راپیدا شي غم له غمه
قدم ږدم په غره په سمه
دلربا خوښه خرمه
زه په دا هومره ماتمه
چې جدا شوم له عالمه
سر مې ونیو په صحرا

❋ ❋ ❋

همېشه شورو غوغا کړم
د ورېځ په دود ژړا کړم
نه یو ځله په بیابیا کړم
د غمونو دې سودا کړم
همېشه درته دعا کړم
یاد په شپه و په ورځ ستا کړم
دا چې ډېرې زه بلا کړم
د وصال په تمنا کړم

لکـــه ســـتا مینـــې رســـوا کـــړم
مـــه شـــه بـــل هســـې رســـوا

✵✵✵

چـــې دې بـــاد د کـــوڅې راشـــي
پـــرې غنچـــه مـــې د زړه وا شـــي
چـــې پـــه کښـــلیو مبـــتلا شـــي
شـــپه و ورځ پـــه واویـــلا شـــي
پـــه وګـــړي کـــې رســـوا شـــي
ملامـــت پـــرې د هـــر چـــا شـــي
چـــې حاصـــل یـــې مـــدعا شـــي
غـــم یـــې هالـــه انتهـــا شـــي
معـــزالله چـــې پـــه ژړا شـــي
ستا پرې پورې شي خندا.(۳۲)

۱۴- ترجیع بند:

دا هغه نظم دی، چې لومړی څو بیتونه وویل شي بیا ورپسې یو مقفی بیت ورلوېږي او په دې ډول یو بند جوړوي، دغه راز بیا بل بند پیلېږي او بیا ورپسې همدا مقفی بیت تکرارېږي. په ترجیع بند کې د هر بند لومړی بیت مقفی وي لکه د غزل په شان او د بل هر بیت لومړی مسره یې بې قافیه وي او دویمه یې قافیه لري او د مطلعې

قافیه تعقیبوي. د بندونو د بیتونو شمېر یې سره مساوي وي. ټولې مسرې یو متحد وزن تعقیبوي. په ترجیع بند کې هم ردیف اختیاري دی. ځینې بندونه کېدی شي ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري. هندسي جوړښت یې داسې دی:

=a___________________________
=a___________________________
____
=a___________________________
____
=a___________________________
____
=a___________________________
____
=a___________________________
____
=a___________________________
=b___________________________
=b___________________________

c___________________________
c___________________________
____
c___________________________
____
c___________________________
____
c___________________________
____

c______________________________

____

c______________________________

____

=b______________________________

=b______________________________

د ترجيع بند يوه بېلګه داده:

ستا پر مخ پر تورو زلفو زه شيدا يم
صبح و شام په آه فغان په واويلا يم
په فراق کې دې تل خورم د ځيګر وينې
صبر و توان مې بې تا نه شته مبتلا يم
نن فلک راباندې تېغ د جور و کېښ
له سرو وينو ډک لړمون لکه حنا يم
رقيبان راسره جنګ و جدل کاندي
په دربار کې دې د سپيو مدعا يم
غزاله غوندې وحشي راڅخه مه شه
زه صياد دې د ديدن په تمنا يم
که شل کاله دې ماني وي له ما ياره
بېګانه مې هنوز مه ګڼه اشنا يم
له اشنا مه کړه ماني بې وفايي ده

چې سېزې مین بې اوره جدایي ده

✵ ✵ ✵

غمازان چې روغې چارې کړي ویجاړې
خوار عاشق به څرنګ ستا په وصل ویاړې
چې احوال د فراقت پر ژبه راوړم
هغه دم مې وچوي په خوله کې لاړې
د لاله په دود له عمره ځګرخون یم
په ګوګل کې مې تل وینې دي ولاړې
یا شبنم دی چې وریږي په چمن کې
یا بلبل دی د سحر پر ګلو ژاړې
ګرد غبار دې د کوڅې یم ولې دربغه
خیال د وصل دې لمن راخخه نغاړې
که هر څو د تامانې دي نن پخلا شه
دل سوخته اشنا دې راغی عذر غواړې
له اشنا مه کړه مانې بې وفایي ده
چې سېزې مین بې اوره جدایي ده

✵ ✵ ✵

راشه راشه ای زما د زړه مقصوده
ما غریب کړه په وصال سره خوشنوده

یو دیدن دي په سر غواړم که مینده شي
لاس پر سر یم پر دنیا له بله سوده
د وصال قدر له ما زده چې مشتاق یم
د ایاز له قدره چا زده بې محموده
له ما تمه سیه پوش لکه سکاره یم
تر لېمه مې اوښې ځي د زړه له دوده
لکه زه یم تل دا ستا په درد و غم کې
بل څوک مه شه هسې شان په غم الوده
په ماني پر څه زېبا نګاره
پیرمحمد غوندې اشنا دې کړ نابوده
له اشنا مه کړه ماني بې وفایي ده
چې سبزي مین بې اوره جدایي ده.(۳۳)

د پورتني ترجیع بند په دویم بند کې د قافیې یو څه ستونزې او یا هم پر قافیې لهجه یي تاثیرات او تحمیلات لیدل کېږي.

۱۵- ذوالقافیتین ترکیب بند:

په دې ډول نظم کې څو مقفی مسرې سره یو بند جوړوي بیا وروسته یو بل مقفی بیت ورلوېږي، چې د لومړي بند له قافیو سره

يې قافيې يو شان نه وي. وروسته بيا نور بندونه راځي او د هر بند مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه وي او د بل بند له قافيو سره توپير لري او هم د بل هر بند په پای کې ځانته بېل بېل مقفی بيتونه راځي. د بندونو د مسرو شمېر يې سره مساوي او يو متحد وزن تعقيبوي. د بيتونو او هم د بندو شمېر يې ټاکلی نه دی، خو ټول بندونه د مسرو او څپو د شمېر له مخې سره برابر وي.

رديف په کې اختياري دی، ځينې بندونه کېدی شي رديف ولري او ځينې يې ونه لري. دلته به د حنان بارکزي يو ترکيب بند راوړو، چې د (ترجيع بند) په نوم راغلی دی. خو په نورو ځايونو او ديوانونو لکه د خوشال بابا په ارمغان کې دې ډول نظم ته ذوالقافيتين ترکيب ويل شوی دی. له ترجيع بند څخه يې توپير دادی، چې په ترکيب بند کې بيا دا مقفی بيت تر هر بند څخه وروسته يو شان نه تکرارېږي او بل توپير يې دادی چې د ځينو ترکيب بندونو د هر بند ټولې مسرې يې قافيه لري خو په ترجيع بند کې خبره داسې نه ده. هندسي جوړښت يې دادی:

د حنان بارکزي د ترکيب بند شکل:

a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
b______________________________
b______________________________

c___________________________
c___________________________
c___________________________
c___________________________
c___________________________
c___________________________
=d___________________________
=d___________________________

او نور بندونه

د يادونې وړ ده، چې د ترکيب بند بل شکل هم شته. د خوشال په ارمغان کې داسې ترکيب بند هم شته، چې د هر بند ټولې مسرې يې مقفى نه دي، داسې وي لکه يو غزل چې يو بند جوړ کړي يانې له لومړي بيت پرته د هر بيت لومړۍ مسره له قافيې ازاده وي. کله چې بند پوره کېږي بيا يو ځانګړی او بېل مقفى بيت ورلوېږي. د حنان بارکزي ترکيب بند:

يار مې ولاړ شو په سفر له دې وطنه
که ارواح و کوچ يې وکړ له بدنه
که بلبل په اندوه والوت له ګلشنه
که وروستى دم و د مړي له دهنه
چا بى کړې وي د سوي زړه پوښتنه
چا به ايښي وي ملهم پر زړه دننه
دروغجن يمه په مينه کې هر ګوره

اشنا ولاړ شو زه ونه وتم له کوره

❋ ❋ ❋

چې خبر یې د تلو وشو ناګمان
لکه تندر پر چا پرېوزي له اسمان
چې یوسف مې شو ملګری د کاروان
شو یعقوب زما د زړه پسې پرېشان
په ارمان ارمان به ژاړم له هجران
د ژوندون طمع مې وخته له ځان
چې ترې پاتې شوم په دا پېغور ګنده یم
سترګې نه لرم په سر کې شرمنده یم

❋ ❋ ❋

ورسره به څوک پر لارې وي ملګرې
چې ویسا به یې په نه شي نژدې لرې
له سترګیا به یې زړه نه غواړي خبرې
له ناکامه تر خولې تویې که شکرې
د سرو لبو لعل به پرولي په کودرې
اروي به باندې تل د غمو سرې
عاشق نه یم اوس رښتیا شوه دا خبره

چـــې پرهـــر دربانـــدې ژاړم بـــې اثـــره

✵ ✵ ✵

خوب بـه نـه ورځـي مانده بـه تـر حد تېـر وي
خوشـــالي هـــوا هـــوس بـــه ځنـــې هېـــر وي
سپين رخسـار بـه يې لـه فکره پـه بـل پېـر وي
لـــه ســـترګيا بـــه نيشـــکر ورتـــه ګنـــډهېر وي
پـه ديـدن بـه يـې درې دوه ملګـري سـېر وي
پـر هـر ځـای بـه لکـه روي پـر چـارپېر وي
چې تـرې پـاتې شـوم پـه کومـو سترګو ګـورم
پـوزه نـه لـرم پـه درسـت جهـان کـې ښـورم

✵ ✵ ✵

دی روان شـــو زه پـــر کـــور پـــه دا حيـــران يـــم
چې نـه مـړ شـوم نـه مجنـون سـر پـه بيـان يـم
نـــه اســـيا رنګـــه لـــه غمـــه ســـرګردان يـــم
ملامـــت د هـــر هنـــدو د مســـلمان يـــم
دی پخـــوا را پوهېـــده چـــې دو زبـــان يـــم
رحمتونـــــه دې د ده پـــــر زيرکـــــۍ وي

لعنتونه دې زما پر خيره ګی وي[1]

❋❋❋

که مې مينه وای رښتيا سوی په اور وای
په نغري کې به د هجر لکه سکور وای
پښې مې يبلې کالي څيرې سر سرتور وای
په اندوه سره مې ترک د دنيا کور وای
له دې غمه مې تراوسه سر په ګور وای
ښايي دا چې مخ مې تور او پر خره سور وای
صد رحمت دې وي د ده پر دانايۍ
صد لعنت دې وي زما پر اشنايۍ

❋❋❋

يار مې ولاړ شو په سفر پسې زهير يم
له دې غمه تل اخته د ځان په وير يم
ريشخندی د هر صغير د هر کبير يم
چې په غم لا د قليل و د کثير يم
زخمي کړی بېلتانه د غم په تير يم
هميشه د دغې چارې په تدبير يم
چې اجل مې عذر وکه په عالم کې

---

(1) د نقل پر وخت يوه مسره پاتې شوې ده.

ګڼه د ډېر بې آبه پاتې شوم په غم کې

✵✵✵

په خپل فضل خو است قبول زما غریب کړې
د وصال ښادي مې یو وار په نصیب کړې
تللې یار راسره وصل عنقریب کړې
مشرف په دغه ګل دا عندلیب کړې
د هجران ناسور مې روغ په دا طبیب کړې
خوا په خوا راسره ګرم خپل حبیب کړې
په کرم سره د خوږو زړو دوا یې
چې لار ورکه کړي هغه پر لارې بیایې

✵✵✵

وسیله مې کړې مجاز او حقیقت ته
خاموشي مې کامیابي کړې معرفت ته
مشک مې ورک کړې له خاطره طریقت ته
راپه غاړه کړې زنځیر ستا و قربت ته
کړې طامع مې ستا د وصل و شربت ته
بې پوښتنې مې لاهو کړې و جنت ته
غیر خیال مې کړه له زړه څخه جارو ته

دغــه زهــر مــې کــړه ســتوني کــې دارو تــه

✵✵✵

د سـکوت پـه تـار مې ځيـرې زړه رفـو کـړې
رو بــرو مــې ائينــه د خپــل زانــو کــړې
صــبر را د نــو خطــانو لــه جــادو کــړې
فســادونه مــې لــه زړه څخــه جــارو کــړې
بــې ويلــو مــې پــوره هــره ارزو کــړې
مــا حنــان د بــيم پــه اوبــو کــې لاهــو کــړې
کــه مــې چېــرې يــې بللــی لــه اخلاصــه
په کرم مې کړه له غشو سينه خلاصه.(۳۴)

۱۲- تړول قافيز فورم:

دا هغه ډول فورم دی، چې هره مسره يې قافيه لري او ټولې مسرې يې يوه قافيه تعقيبوي. رديف په کې اختياري دی، خو که په لومړۍ مسره کې تر قافيې وروسته راوړل شي، نو په همدې بڼه په نورو مسرو کې هم راځي. د هرې مسرې د ځپو شمېر له بلې سره مساوي وي او يو ټاکلی وزن تعقيبوي، د مسرو شمېر يې ټاکلی نه دی، دا ډول شعري فورم په پښتو کې د دود عربي فورمونو له بڼې سره يو څه توپير لري. هندسي شکل يې دا دی:

a_________________________

a________________________
a________________________
a________________________
a________________________
a________________________
a________________________
a________________________
a________________________
a________________________
a________________________
a________________________

یادګارونه یادګارونه

ما درته لیکلي وای شعرونه او شعرونه
تا زلفو کې ایښي وای ګلونه او ګلونه
ما په وچو شونډو درنه کړي وای سوالونه او سوالونه
تا په زړه را ایښي وای زخمونه او زخمونه
ما ژوند ته نیولي وای دارونه او دارونه
ستا شونډو، خندا کړای غورځنګونه غورځنګونه
زړه کې زما بل وای سره اورونه، سره اورونه
ستا ژوندون ډیوې وای څراغونه څراغونه
دغسې وای هیلې او همداسې ارمانونه

مــا ورتــه ژړلـــی تــا خنــدلی ولونـــه ولونـــه
حســـن بـــه د تـــا و داســـتانونه، داســـتانونه
ژونــد بــه تــول زمــا و يادګارونــه يادګارونــه.(۳۵)

د ټول قافيز دويم ډول:

په پښتو ژبه کې د دې ډول فورمونو ترڅنګ يو بل فورم هم شته، چې د هر بيت لومړۍ مسره يې د بل بيت له لومړۍ مسرې سره په قافيه کې يو شان وي او د دويمو مسرو قافيه يې په خپل منځ کې سره يو شان وي، د غزل د سر لومړی بيت يې مقفی نه وي. هره مسره يې ځانته ځانته قافيه لري. يانې دا چې د هر بيت لومړۍ مسره له لومړۍ او دويمه يې له دويمې سره په قافيه کې يو شان وي او رديفونه يې هم همدا شان وي. هندسي جوړښت يې په دې ډول دی:

=a___________________________
=b___________________________
=a___________________________
=b___________________________
=a___________________________
=b___________________________
=a___________________________
=b___________________________
=a___________________________
=b___________________________

دلته به د دې ډول فورم یوه بېلګه وړاندې شي:

له ستورو نه خالونه

یو ځل مې د زړګي په وران محل که ګذر وکړې
قدم ته دې جانانه د لمدو سترګو ګېلۍ ږدم
وعده راسره نن که د ماښام په ګودر وکړې
له ستورو نه خالونه درته ټیک به د سپوږمۍ ږدم
کوچۍ لیلا که کلي ته مو بیا ته سفر وکړې
د شپو په لویه دښته کې د لمر سپینه کېږدۍ ږدم
د ناز پېغلې وږمې ! که پښنه زما په سهر وکړې
ټالو کې د کمڅو دې د پسرلي تاندې غوټۍ ږدم
په برندو پښتنو دې که د بخوا ته نظر وکړې
د غره وربښمینو څڼو نه پر سر لویه پګړۍ ږدم.(۳۲)

دويم څپرکی

پښتو ازاد شعر

په پښتو شاعرۍ کې د ازاد شعر څو ډولونه تر سترګو کېږي. په دې مانا چې پښتو بشپړ ازاد شعر تر څو پړاوونو وروسته دې شکل ته رسېدلی دی. دلته به د ازاد شعر څو بېلګو ته اشاره وکړو.

۱- هغه ډول ازاد شعر، چې د دوديز شعري فورمونو په چوکاټ کې نه وي راغلي، په شکلي ډول په کې يو څه بدلون راغلی وي. ځينې مسرې يې له قافيې ازادې، لنډې يا اوږدې وي، په نورو اکثرو مسرو کې قافيه راغلې وي، خو دا قافيه په مسرو يا بيتونو کې يو شان نه وي، څو څو مسرې يا څو بيتونه په خپل منځ کې مشترکه قافيه لري، بيا بېلې مسرې ورپسې لوېږي او په دې ډول يو بند جوړوي. په دې ډول نظم کې اکثره مسرې تقريباً يو متحد وزن تعقيبوي. ياني له ځينو وړو مسرو پرته د نورو اکثرو مسرو د څپو شمېر سره برابر وي. په دې ډول فورم کې د ځينو بندونو د مسرو تر قافيې وروسته کېدی شي رديفونه راغلي وي او ځينې هم کېدی شي هېڅ رديفونه ونه لري. په پښتو ژبه کې ټاکلي شمېر نظمونه او شعرونه په همدې او يا دې ته ورته فورم کې ويل شوي

دي. د نیمه ازاد شعر دا فورم یا ډول عام نه دی، بلکې د کارونې ساحه یې ځانګړې او خاصه ده، دلته به د بېلګې په توګه د اسحق ننګیال د شعر یوه بېلګه راوړو:

ښکاري ته !

ای ښکاري اشنا ! درته سلام کوم
پربږده چې دا ښکلې مرغۍ والوزي
لاړې شي جوړه جوړه ګلونه شي
ښلکې شي ښایسته شي امېلونه شي
وا خلي په وزرونو کې تنکي بچي
وموښي سینو کې ګلالي بچي
سپینې سرې مښو کې زرکني بچي
پام کوه !
پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه !

ای ښکاري اشنا ! درته سلام کوم
پربږده چې دا شنو جلګو کې وځغلي
پېغلې د هوسیو د دامان په لور
واړوي پیکي د شنه اسمان په لور
وخاندي راتاوې شي مستي وکړي

ورغړي نخرې وکړي خوښي وکړي
شپو د پېغلتوب ته خوشالي وکړي
پام کوه !
پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه !

ای ښکاري اشنا ! درته سلام کوم
پربږده د غونچو له لمن پرېوزي
زموږ د کلي باغ کې د سپرلي بلبل
زموږ د خمارونو شرابي بلبل
پربږده چې په سرو مښوکو وبولي
زموږ د بام له پاسه د سپرلو سرود
بڼ ته د غوټیو د ښکالو سرود
ځمکې ته د ورېځو بارانو سرود
پام کوه !
پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه !(۳۷)

ددې ډول شعري فورم د هندسي جوړښت انځور امکان لري، ځکه چې د مسرو شمېر او د بندونو شمېر یې نسبتاً تاکلی او څرګند دی. د دې فورم هندسي جوړښت داسې ترسیمېدی شي:

=a

=a

=b

=b

=b

=c

=c

=d

=d

=d

=e

=e

=f

=f

=f

دا ډول شعرونه یا نظمونه چې تر زیاته حده د یوه قید او سیستم تابع وي، د هندسي شکل ترسیم یې ډېر سخت نه برېښي، خو د بشپړو ازادو شعرونو د هندسي شکل ترسیم بیا د هر شعر په خپل خپل جوړښت پورې اړه پیدا کوي.

۲- د ازاد شعر بل ډول دادی، چې له مسرو څخه قافیه لرې شوې وي، یو متحد وزن تعقیبوي، یانې د یو قراردادي وزن لرونکی وي. د مسرو د څپو شمېر یې سره مساوي وي، خو یوه ټاکلې موضوع تعقیبوي. ځینې پښتانه ادب پوهان له هغې جملې نه پوهاند ډاکټر مجاور احمد زیار دې ډول شعر (نظم) ته (مونډی) (۳۸) شعر (نظم) وایي. دا هم د بشپړ ازاد شعر پر لوري یو ګام دی. شاعر دلته د قافیې او ردیف له باره ځان ژغورلی دی، خو له غزلو او قافیه والو شعرونو سره یې توپیر دا دی، چې دلته یوه ټاکلې موضوع تعقیبېږي. د شعر دوه مسرې کومه خپلواکه او مستقله مانا نه شي خندلای. د مسرو شمېر یې هم ټاکلی نه دی.

د ښکلا لمبې:

جوړ زما د نظر سیوری
ستا په دواړو اننګو کې
دا چې ناځي راته وایي

په لمبو کې د ښکلا دې
د الفت د دوک په ګوتو
اړولم راړولم
ستا له پامه چې یاغي شوم
د کړو وروځو په ول مې
د ارام زړګي کوډله
د ماښام د اوښکو تل کې
د کباب زړګي له تاوه
په امید د ژوند لاهو کړه.(۳۹)

دلته به د دې شعر هندسي جوړښت یوه بېلګه راوړو:

۳- ازاده منظومه: د ازاد شعر یو بل ډول، ازاده منظومه ده، چې یوه اوږده موضوع او پېښه انځوروي. دا فورم داستاني بڼه لري، په پېښو کې نورې پېښې هم انځوروي، په دې ډول فورم کې قافیه او ردیف موجود نه وي، خو کله کله کېدی شي د خوند لپاره یو نیم ځای په کې قافیه او ردیف راشي. په دې فورم کې د مسرو د څپو شمېر سره یوشان نه وي. په پښتو کې دا ډول منظومې ډېرې دي. د استاد بهاوالدین مجروح ځانځاني ښامار، نا اشنا سندرې هم دې فورم ته ورته دي، د پیرمحمد کاروان او ځینو نورو شاعرانو هم دا ډول منظومې شته. دلته به له دې ډول ازادو منظومو څخه د ځوان شاعر عبدالغفور لېوال د منظومو یوه بېلګه وړاندې کړو.

بـــاد

کبرګل[1] کبر وکړ
او خدای(ج) له باغ څخه تبعید کړ اوس په غره کې اوسي
باد راته تشه لپه بیا نیولې
ستا مینه وړو او په تمه اننګو ته زما له شونډو نه سلام غواړي

[1] کبر ګل یو ډول غرنی ګل دی او د سړو سیمو په لوړو غرونو کې ټوکېږي، د سترګو په شان بڼه لري او جوله یې د غاټول ده، ډېر ښکلی دی، سر یې کښته ځړېږي او اوښکې ورڅخه تویېږي، د دغه ګل په هکله فولکوریکې کیسې هم شته.

باد زما پر مینه مین نه دی

ستا لیدو ته درځي

باد د پلمو ترې دی

باد ډېر هوښيار دی په کیسو کې راته خوب راولي

غواړي په خوب کې زما له شونډو نه سلام غلا کړي

او باد کیسه کوي چې:

هلته جنت کې کبرګل پر یوې ښلکې ښاپېرۍ مین و

ګل ښاپېرۍ ته د هغې د ښایستونو د ستاینو کتاب

په څو مره مینه د لېمو په ژبه ختم کړلو

خو د هغې په ښکلو سترګو کې یې ټکی د باور ونه لید

د ښاپېرۍ ایمان پر خپل حسن هنداره غوښته

ګل د باغچې پر سینه خوب پرېښوده

ګل لېونی شو د غره کاڼو ته یې غېږ پرانیسته

چې ښاپېرۍ ور نه خپل حسن ته هنداره غوښته

خو ګل جنت کې د وږمو پر ښیښه کبر وکړ

چې: زه مې ښکلې ته غزلو نه ائینه جوړوم

❋❋❋

نو ای د باغ شهزاده!

ولاړ شه د غرونو د کوڅو ملنګ شه

تر هغې ورځې چې شاعر شې

تر څو مینه زده کړي
او ګل همداسې وکړل
چې لا تراوسه د ډبرو د اوښانو په پیکي کې زانګي
چې لا تراوسه یې په زړونو کې غزل لټوي
او لا د اوښکو په تار
د لمر د وړانګو پر لیک
د خپل شهید ګرځنده سیوري په نوم
پر خپلو پاڼو شنه توغونه لیکي
خو ګل لا نه دی شاعر
باد مې د کلي پر کوڅو پېښ شو
باد لکه سترې بقال
د خپل شاعر زړګي بوخڅې راته پرانیستې
د کیسو په بیه ما څخه سلام غواړي.

❃❃❃

۲

یو ببر سري د پښو پر شونډو ښکل کړې
د ډبرو د زخمي اوږو سپېرې شونډې
او هلته پاس یې د غره تور کاکل کې ولید د سپرلي شهزاده
څه دي کوچیه ګله؟
ولې دې خپل څیرې ګرېوان کې اشرپۍ د اوښکو

تر خپل قدم لاندې د ورک قسمت د کرښو برج ته
لکه د پښت بابا پر پټه خزانه شیندې
او تش بانه دې ورته نېغ لکه نېزې نیولې
مګر ته هم لکه مومند بابا د خپل مراد د مخ جلوه خپل زړه کې ګورې
بس ببر سریه څوک یې !
او تاته چا ده درښودلې د ګلونو ژبه
زما د زړه له راز نه چا خبر کړې؟
ماته شاعر ښکاره شوې
زه دې د سترګو د ایلبند له کومې پېغلې کوچۍ
د خپل ارمان پګړۍ ته ګل وغواړم
زه مې د مینې د ښکلا قامت ته څه شي نه آینه جوړه کړم او ببر
سري ورته
لار د مینتوب وښوده...

✲✲✲

۳

باد مې د عشق په غنم لور راغی
لکه لوګر مې د زړه للمو نه ستړی، ستړی سلام ربېي
او سره غرمه کې زما د روح د شنه توت سیوري ته د باد لوګر
کیسو ستړی کړ
چې د شنه باغ شهزاده

د تورو غرونو ملنګ
ها لېونی ګل خپل زلمی زړګی کوچی کړ
چې د مینې له بادونو سره کډه وکړي
او د شپېلۍ کوډګر او مست غږ یې بیا
د ښاپېرۍ پر تور وربل وناځي
څوک له خپل شنه تخته راپاڅي لالهانده شي کوچی شي
او ګودر وویني
څو شنه ویاله کې د خپل حسن انځور وپېژني
تر څو په مینه پوه شي
څو یې چې مینه کړي د تورو غرونو جبل کې بندي
او څو د ګل له شنې اروا سره شي غاړه غړۍ
شپېلۍ پر شونډو یو کوچي د باران لار وهله
او ملایکو د اسمان پر دروازو ولیکل:
((د ګل مین زړګی پردېس شو د اسمان کلي ته))

❋❋❋

باد مې د اوښکو چم ته بیا راغلی
زما پر ستومانه ښو کاڼي تړي
باد شو د مینې د سلام د شنو مرغیو ښکاري
باد د خوب باغ کې راته دام د کیسو بیا ایښی دی.

۴

وخت د پېړیو غمي وپېیل د غرونو هار کې
او د زلمي کوچي کوډګرې شپېلۍ
د ښاپېرۍ د شنې اروا په غوتۍ
په څومره مستهٔ مینه
د لېونتوب شنې پرخې پڼ ولې
او ښاپېرۍ یې لالهاند کړه کوچۍ شوه پر ګودر پېښه شوه
یوه مینه کوچۍ
لکه ګل ځانګه کې شبنم او لکه اوښکه ښکلې
لکه پر شنه ځنګله خوره وره د وربځو لړۍ
لکه د غره هسکه دره کې رنګه بنګه د باران ګردله
کوچۍ دنیا ته راغله
خو د ګل زړه بېرته راونه ګرځېد
هو د زلمي کوچي خبر رانه غی
لکه د وربځو له خاطر څخه هېر شوی د باران څاڅکی
لکه تاریخ څخه په جبر ویستل شوی اتل
لکه سرحد د نادري اور د سیخونو او پښتون سیدال د سترګو ترمنځ
لکه میوند کې د ملالې د لنډۍ انګازې
لکه زما مینې نه وتلی جنون
لکه ستا سترګو څخه تللی غرور

کوچې دنیا ته راغله
خو ګل هماغسې بې زړه پاتې شو.

***

باد شو لېمو کې د کیسو انځورګر
بیامې د خوب او وینښتابه پر پوله ناست دی لکه سترې ماښام
زما د مستې بېخودۍ لارکې یې ایښې نظر
څو مې له عقل څخه لرې د عشق کلي نه سلام غلا کړي
او ښایي باد دی چې په خوب کې مې اروا سره
د عرش مېلمه شو.

۵

او زما د خوب د پانو سترګې لا کوچې پېژنې
ها د شپېلیو د کوډګرو سندریزو میو مست ساقي
هغه اروا د کبرګل هغه د عشق د بېخودیو پاچا
ها پر ښکلا د سپین باور د آینو سوداګر
ها له مجاز نه حقیقت پورې د تږیو کاروانونو څاروان
ها د سهار پر اوږو ناست هغه د ورځې دلیل
ها د ایمان په کروندو کې د شنې مینې بزګر
ها د سپرلي عیسی چې زما د خوب صلیب
یې پر اوږو بار دی
ها د شاعر د سترګو شپو کې تر معراجه تللی

ها را ښېل شوی له اسمانه چې په خدای مین شو
ها له خپل آرنه د ښېلتون له چیغو جوړ انځور
د ښاپېرۍ د مینې لاس نه د خدای مینې یو وړ
او د جنت مېلمه نه ځان هېر شو
چې څنګه پانې پانې ژاړي د اسمان لاروته
چې یې ښکالو ته لا د غره په کاڼو سیوری کوي.

✵ ✵ ✵

ما ته د خوب شهزادګۍ غېږ پرانیستې
زه یې سینه باندې د غره د وږمو مینه کوم
دا راته سترګو کې کیسې د ښاپېریو کوي:

٦

د ښاپېریو له ټېرنه یوه پېغله کوچۍ
چې یې ورک کړی د خپل عشق د اوږد مزله ملګری
لکه د وربځو د کوڅو بوږبو کې
لکه د ګډو سترې فصل کې
له خپلې خېلخانې نه پاتې شوې لالهانده زانه
راغله د غرونو د کوڅو لیلا شوه
وخت د پېړیو له باران نه لېچې ډکې کړلې
پر ګل د ډېرو کوچانیو کمیسونو د لمنو سیوري ورپېدل
ګل یو ځل نه څو ځلې هسک شو پر کمڅو د پېغلو ونځېده

خو نه ګلونه ښاپېرۍ پېژنده
نه ښاپېرۍ ګلونه وپېژندل
لکه ړانده غاټول نه ورک د پسرلیو موسم
لکه له ترږي چنار هېره د ګودر غاړه
لکه شپېه د بېلتانه کې مروره سلګۍ
لکه بېديا کې له چينې نه سيند ته پټه لاره
لکه زموږ د هرې ورځې د سپېدو له شونډو ورکه موسکا
ورکه همداسې ورکه
خو ګل لا خپل غزل ساتلی د کوچۍ قامت ته
مينځې يې هره ورځ په سپينو اوښکو
او ښاپېرۍ لا په دې نه پوهېږي.

✵ ✵ ✵

مانه د خوب پرښتې والوتلې
لا مې د سترګو د سپېرو مينو نغريو کې د خوب
د سبايي اورونه بل دي ما ترې کډه کړې
او زه په برندو د ګل سيورى وينم
چې لالهانده دی د خپلې مينې لارې څارې.

۷

او دا دی خپل يوازېتوب مې لاس نيولی ځم د غرو څوکو ته

هلته به ګل ته د کوچۍ د کوچ کیسې وکړم
زما دا اروا په ماته چیغه کې به ګل ووینې
چې زړه یې څنګه د اسمان کوربه شو
چې ښاپېرۍ ورپسې څنګه لالهانده شوه،
کوچۍ شوه اوس پر غرونو ګرځي
څو چې د ښکلي ګل پر هرې لېونۍ پانې
زما د خوب یو تاج محل جوړ شي
زه به کوچۍ ته کبر ګل وښیم
څو مې غزل شي د رښتیا هنداره
خوب مې ساقي شي د راز جام به د کوچۍ تږې خاطر ته ورکړي
څو یې اروا د باد په پټو کیسو وپوهېږي
زه به وصلت شم ښاپېرۍ او ګل به ببرته د جنت مېلمه کړم
هلته به عشقه ستا دربار ته په غرور درځم
هلته به مینې ستا د ښکلي چم شاعر شم
لېونی به شم څو مینه زده کړم
دا دی کوچۍ درغلم!
او دا دی واوره ګله!
آه خدایه! دا څه وینم
باد مې سلام غلا کړی
باد رانه ژبه د ګلونو وړې.(۴۰)

د ازادو منظومو هندسي جوړښت ټاکلی نه دی ځکه چې ټولې دا ډول منظومې یوه ټاکلې بڼه نه لري. سره له دې چې ازادې منظومې سره څه ناڅه ورته بڼه لري، خو بیا هم د یوې او بلې ترمنځ د مسرو د شمېر، د بندونو د څومره والي، د مسرو د اوږدوالي او لنډوالي له پلوه توپیرونه موجود دي، نو ځکه لکه د غزل، لنډۍ، څلوریزې او یا هم قطعې په شان د ټولو لپاره یوه ټاکلې هندسي بڼه نه شته، البته کېدی شي هره ازاده منظومه په جدا او بېله توګه ترسیم شي او د همغې لاسلرلې منظومې شکل انځور شي.

۴- بشپړ ازاد شعر: بشپړ ازاد نظم هغه دی، چې په هغه کې یوه ټاکلې موضوع انځورېږي، د مسرو شمېر او اوږدوالی یې مقید او ثابت نه دی. قافیه او ردیف په کې مطرح نه دي، البته کله یو نیم ځای د خوند د زیاتون لپاره راځي، خو وزن تراوسه پورې د ازاد شعر په اساسي توکو کې راځي. لکه څنګه چې د ازاد شعر له نامه څخه ښکاري؛ د یوه ټاکلي او ثابت شکل قید نه زغمي؛ نو ځکه د ټولو ازادو شعرونو لپاره یو ټاکلی ثابت او کوټلی هندسي شکل نه شته، چې د ټولو ازادو شعرونو رغښت دې افاده کړي. البته په ځانګړي ډول د هر ازاد شعر د ځانګړي هندسي شکل د ترسیم امکان شته. یو ځل بیا یادونه کېږي، چې ازاد شعر د څپو او د مسرو د شمېر او د مسرو د اوږدوالي او لنډوالي له مخې ازاد دی، خو تراوسه لا د وزن له بند څخه، نه دی ازاد شوی او هم هماغه څپیز

خجیـز جوړښـت، چـې د پښـتو شـاعرۍ پـر نـورو شـعري فورمونـو تطبیقېږي، پـر پښـتو ازاد شـعر هـم د تطبیـق وړ دی. دلتـه بـه د ازاد شعر څو بېلګې وړاندې شي:

د مور لیک ته!

لیک مې د مور نه دی زده
چاته بی ویلي وي
چاته بی زاري کړي
چې راشه زما ګران زوی ته
ولیکه!
زه روغه یم ته څنګه یې!
یاد خو به دې وي!
چې یوه شنه پاڼه
زموږ د کور له ونې نه
په زوره چا شکولې وه
ژړل به دې
تاتې، تاتې دې ډېره وکړه
ویده شولې
نو ګرانه مینه ګیرکی مې

راوليکه !

زه روغه يم ته څنګه يې !(۴۱)

هندسي جوړښت يې د مسرو د شومره والي، اوږدوالي او لنډوالي له مخې په دې ډول دی:

بله بېلګه:

ګيله

دا منم چې پرښته يې

د شنه سيوري په رڼا کې

لویه شوې ښایسته یې

مګره ګوره:

ما دې څانګو ته

لا لاس در وړی نه و

تا د سرو منهو د غله په نوم رسوا کړم ! ! ! (۴۲)

هندسي جوړښت یې دادی:

=a________________________

____

=a________________________

____

____

____

____

د ازاد شعر بېلګه:

کب

بېچاره کب !

هغه تور نه پېژني

او نه بې وروسته له دې و پېژني

ځکه چې هر ځلې یې تور ولیده

بیا یې د سترګو کنګل

د اوبو مخ ونه لید. (۴۳)

هندسي جوړښت يې په دې ډول دی:

دریيم څپرکی

د پښتو ولسي شاعرۍ یا نظم فورمونه

۱- لنډۍ:

لنډۍ په پښتو شاعرۍ کې تر ټولو کوچنی شعري فورم دی، خو د مانا د ځواک او لېږد له پلوه نه یوازې په پښتو شاعرۍ، بلکې په نړیواله شاعرۍ کې یې سارى ليدل شوى نه دی.

د لنډۍ کمال په دې کې دی، چې مجموعاً په ۲۲ څپو یا دوو مسرو کې درونډ مانيز بار او ښکلا لېږدوي. د لنډۍ لومړۍ مسره ۹ او دويمه ۱۳ څپې لري، لنډۍ قافيه نه لري، خو د دويمې مسرې په پای کې يوه اهنګينه کلمه لري، چې د لنډۍ ټول اهنګ بشپړوي. هره لنډۍ بايد د زور (ه) په واول يا غږن اواز پايته رسېدلې وي. په پای کې دا زور (ه) رانه شي نو اهنګ يې نيمګړی پاتې کېږي. لنډۍ د پښتو ژبې د فونولوژيکي (غږيز) جوړښت تابع ده او د هغې پر بنسټ جوړېږي. په نورو ژبو کې د دې ډول شعر (البته په همدې وزن او اهنګ) څرک ليدل شوی نه دی او نه نورو ژبو ته د لنډۍ په ژباړه کې ددې اهنګ ساتل شوی دی.

پر ټولو لنډیو باندې یو قانون د تطبیق وړ دی، یانې دا چې د هرې لنډۍ لومړۍ مسره باید حتمي ۹ او دویمه ۱۳ څپې وي. د هرې لنډۍ د لومړۍ مسرې څلورمه او اتمه څپه او د دویمې مسرې څلورمه اتمه او دولسمه څپه، خجنه وي. لکه:

امانتي مې ګور کې کېږدئ

که یار خبر شي ما به خپل وطن ته وړینه

ددې لنډۍ څپیز - خجیز جوړښت په دې ډول دی:

U U U – U U U – U

U U U – U U U- U U U – U

له مانیز پلوه لنډۍ پر بېلابېلو ډولونو وېشل کېدی شي. د پښتني ټولنې د ژوند د ټولو ډګرونو انځورنه په کې کېدی شي او شوې هم ده، خو د شکل او جوړښت له مخې لنډۍ همدا یو ټاکلی شکل او قانون لري.

دلته به یو څو لنډۍ د بېلګې په توګه وړاندې کړو:

یوه وعده راسره وکه

چې د صراط په پله به یوځای سره ځونه

***

ستا به واده زما به مرګ وي

ستا به ډولۍ زما به کټ خاورو ته وړینه

***

ولې دې بد راسره وکړه
زما همدغه هيله وه چې يار لرمه

څرنګه چې په لنډيو کې د وروستۍ مسرې وروستۍ کلمه اهنګينه وي او د وروستۍ څپې اهنګ يې لوړ او ترهغې دمخه څپې اهنګ يې لوېدلی شان وي ( ) نو دلته کېدی شي د لنډۍ هندسي جوړښت داسې ترسيم شي:

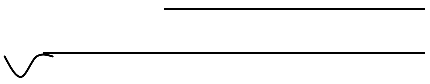

لنډيو ته (ټيکۍ)، (مسرې) او (ټپې) هم وايي، چې دا هر يو نوم خپل ځانګړی تعبير او لهجه يې استعمال لري، خو ددې ډول شعر عام او منل شوی نوم همدا (لنډۍ) دی.

۲- سروکی (نيمکۍ):

سروکی د پښتو ولسي سندرو يو ځانګړی ډول دی، چې بېلابېل فورمونه يا شکلونه لري. ځينې پښتانه سروکی (نيمکۍ) بولي او د پکتيا په منګلو کې د (پام) په نوم يادېږي.
سروکی د پښتو ولسي سندرو د نورو اصنافو په څېر د پښتون قام د زياترو کړو وړو انځورنه کوي او د خلکو د ملي، اجتماعي او روحي ځانګړنو عکاسي په کې شوې ده.

سروکی معمولاً د لنډیو په واسطه بشپړېږي، داسې چې لومړی سروکی ویل کېږي، بیا ټیکی (لنډی) وراچول کېږي. له سروکو سره ټولې لنډۍ ویل کېږي، خو هغه لنډۍ چې د سروکي له موضوع سره ارتباط ولري، خوندورې وي. لنډۍ وار په وار بدلېږي، خو سروکی د هرې لنډۍ په پای کې مکرر راځي. لکه:

خانه راځه دلبره
ډکې لارۍ د جنکو لندن ته ځینه
د جنکو قدر یې کم که
امان الله ته دې خدای لوښې ورکوینه
خانه راځه دلبره
ډکې لارۍ د جنکو لندن ته ځینه

سروکی کله یو بیتیز وي، یانې دوه مسرې لري، چې لومړۍ مسره یې اوږده او دویمه یې لنډه وي او کله یې دویمه مسره اوږده او لومړۍ یې لنډه وي، کله درې مسریز، څلور مسریز او پینځه مسریز هم وي، چې دلته به د هر یوه بېلګه راوړو:

دوه مسریز سروکی چې لنډۍ هم ورسره مله ده:

الا یو غږ وشو

راغلې مه وای د جبو په میدانونه
د لمندار کمیس مېرمنې
الا یو غږ وشو
اور له لمنې باروې ستې دې کړمه
الا یو غږ وشو.

درې مسریزه سروکی:
پسې ورجګ کړه سره لاسونه
لنډ کړه د ټیکې مزي دې
خال به دې وران شي.

څلور مسریزه سروکی:

تورې سترګې خماري
درته کړم ناله زاري
د زړه زخم مې کاري
شوم رسوا ستا په یاري

پینځه مسریز سروکی:

بې بې شېرينې
زېړې ګلې
راباندې واچوه
يوه لونګۍ
جوړه لاسونه

ښاغلی زلمی هېوادمل ليکي: ((سروکی بېلابېل فورمونه لري چې ځينې يې ډېر زاړه دي او د اوستايي ګاتونو له (هوخشتاتره) او (اهونار) سره په تول او وزن کې برابر خېږي)). (۴۴)
ددې ډول سروکو هندسي رغښت داسې انځورېدی شي. دوه مسريز سروکي لږ تر لږه دغه لاندې بڼې درلودلای شي:

____
____

a_____________________________
a______________
a_____________________________
a_____________________________

دويمه او درېيمه بېلګې يې دادي:
شين کميس راوړی کمر بند مې دی تر ملا
و غازي امان الله

✵✵✵

مين چې شو مه په ګل ببو

ستي يې کړمه په سرو لمبو (۴۵)

د درې مسريز سروکي شکلونه:

يو ډول يې هغه دي، چې د سر لومړۍ مسره يې تر دويمې اوږده وي او دويمه يې تر درېيمې. بل ډول يې دادی، چې د سر لومړۍ او درېيمه مسره يې د څپو د شمېر له مخې برابرې وي او هم قافيه وي، خو دويمه مسره يې قافيه نه لري او هم لنډه وي. شکل يې دادی:

____

____

____

✵✵✵

a____________________________

____

a____________________________

دويمه بېلګه يې داده:

پورې د جانان کډې بارېږي

زم ورسره ځمه

کله مې مين زړګی صبرېږي (۴۶)

څلور مسريیز سروکی:

هغه ډول چې ټولې مسرې یې قافیې ولري او د څپو شمېر یې سره مساوي وي. لکه:

a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________

بله بېلګه یې داده، چې څلور واړه مسرې یې ټولې قافیه والې نه وي او هم یې د څپو شمېر سره برابر نه وي، لکه دا سروکی:

ګودر غاړه اجاره
ما بې وروره مه کې
ورورې ما سره جوړه
شرنګ دې د بنګړو (۴۷)

د پورتني سروکي شکل داسې دی:

a__________________________
____
a__________________________
____

د پینځه مسریز سروکي یو شکل په دې ډول دی:

____
____
____
____

سربېره پر دې د سروکو نور ډېر ډولونه هم شته لکه هغه سروکي چې د ښځې او نارینه ترمنځ د سوال او ځواب په توګه ویل کېږي لکه:

ښځه: جانانه راشه دیدن وکړه
خفه زړګی مې ښه کړه
سبا بېلتون دی

نارینه: ګلې سبا ته به درځمه
تا نه خفه کومه
ښکلی ژوندون دی

بله بېلګه:

ښځه: خان دلاور خانه، توره دې لونګۍ شمله دې لا مزه کوینه.

نارینه: ګلې بي بي ګلې، تورې سترګې سره لاسونه لا مزه کوینه.

دغه راز یو شمېر ډول ډول سروکي هم شته، چې په بېلابېلو سیمو پورې اړه نیسي، په لنډ ډول هغه د سر محقق زلمي هېوادمل په وینا: ((د سروکو د فورمونو شمېر خورا زیات دی.))

۳- کاکړي غاړې (کاکړۍ):

کاکړي غاړې چې کاکړۍ لنډۍ یې هم بولي، د پښتو ولسي ادبیاتو یو خوږ ډول دی، چې راز راز موضوعات (رزم او بزم د پښتو ټولنیز، اقتصادي شرایط، کلتوري پابندي، دیني او عقیده یي مسایل، ساده ولسي افکار، ټوکې او ټکالې او د پښتني کلتور بېلابېل اړخونه، خویونه او رواجونه په خپله لنډه تنګه غېږ کې رانغاړي.

کاکړي لنډۍ که څه هم له نامه څخه یې له کاکړو سره تړلې معلومېږي، مګر د ټولو پښتنو اصیل مال دی او په پښتنو کې داسې کام نه شته چې ددې لنډیو په جوړولو کې یې لږه یا ډېره ونډه نه وي اخیستې. دغه ډول له نورو ټپو څخه یو جلا او بېل شی دی، چې لومړۍ وار کاکړو ښلولي دي او تر ننه به زیات و کم پنځوس زره کاکړي لنډۍ جوړې شوې وي.

کاکړي لنډۍ له دوو مسرو څخه جوړې وي، چې کله کله یې د دواړو برخو سېلابونه سره برابر او کله کله تو پیر سره لري او د دواړو برخو وروستي توري یې سره یو رنګ وي. هغه کاکړي غاړې چې هره مسره یې اته اته سېلابه وي:

ښایستې که ستا رضا ده
ستا د قام بدي پر ماده

هغه غاړې چې یوه مسره یې اته او بله نهه سېلابه وي:

شین خالې نجونې لاښې دي
پــه لاره ځي لــه خندا شنې دي

هغه غاړې چې یوه مسره یې اوه سېلابه او بله یې اته سېلابه وي:
تر لاس نه تړو ګړې
مور، ملنګان یو شین خالې
اوه سېلابه غاړې:
د بوټو تنې تړم
د شاکار مېلې ته ځم (۴۸)
په عمومي ډول د دې ډول فورم هندسي جوړښت داسې دی:
یو ډول:

=a______________________
=a______________________

بل ډول: a___________________
a___________________

۴- د اتڼ نارې:

د اتڼ نارې، لکه له نامه څخه یې چې معلومېږي، یوازې پـه اتـڼ کې ویل کېږي، پـر ناسـتې نـه ویـل کېږي، کـه څـوک یـې ووایـي هـم

خوند نه کوي. ښځې هم په ښادیو کې اتڼ کوي او نارینه هم. د نارینه وو د اتڼ نارې ښځې هم په خپل اتڼ کې وايي، خو ښځې ځانته بېلې مخصوصې نارې هم لري، چې هغه نارینه په خپل اتڼ کې نه وايي. د نارینه وو د اتڼ نارې پر ډول ډول او بېل بېل وزن د اتڼ چیانو له حرکاتو سره سمې ویل کېږي، لکه ورو اتڼ، یو بغله اتڼ، دوه بغله اتڼ، درست اتڼ، د ایشلي اتڼ، د ناستې اتڼ د پروتې اتڼ، د پروتې دوه بغله اتڼ، چپه و راسته اتڼ، غلی اتڼ او... (۴۹)

ددې هر ډول اتڼ له حرکاتو سره سم ناره له خپل وزن څخه اړوي او په نوي وزن یې وایي.

د اتڼ نارې معمولاً درې او څلور مسرې لري، خو هم په درې مسریزه او هم په څلور مسریزه ناره کې د مسرو د څپو شمېر سره مساوي نه وي. په درې مسریزه ناره کې لومړۍ او درېیمه مسره سره هم قافیه یا هم اهنگه وي، وروستۍ یا درېیمه مسره معمولاً لویه وي او دویمه مسره یې تر ټولو کوچنۍ وي.

چټې چې په پښو دې کړې چوټې
ځوانان دې لېوني کړه
زاړه خواران دې وایستل له ګټې

په پورتنۍ ناره کې (چوټې، ګټې) د قافیې کلمې دي. لومړۍ مسره ۱۰، دویمه مسره ۷ او درېیمه ۱۱ څپې ده.

واوړئ د هوا مرغانو واوړئ
مساپر مې دورې تللي

مرغانو په وزرو کې يې راوړئ

په دې ناره کې لومړۍ مسره ۱۰، دويمه ۸ او دريیمه ۱۱ څپې ده (واوړئ او راوړئ) يې د قافيې کلمې دي. هندسي جوړښت يې داسې انځورېدلای شي:

a___________________
____
a_______________________

د درې مسريزو نارو بل ډول دادی، چې د قافيې ترڅنګ رديف هم لري لکه:

کميس مې تر لمنې ګلاګل دی
د خيال کميس مې دادی
چې اورونه لګوي هغه لا بل دی

په دې ناره کې (ګل او بل) د قافيې کلمې دي. (دی، دی) يې رديف دی. لومړۍ مسره ۱۱، دويمه ۷ اودريیمه ۱۲ څپې ده. هندسي جوړښت يې داسې دی:

=a___________________
____
=a______________________

کله کله په درې مسریزه ناره کې داسې هم پېښېږي، چې لومړۍ او وروستۍ مسره د څپو شمېر له مخې سره مساوي وي. لکه په دې ناره کې:

هلکه چې سپین موټی دې چاړه ده
ما به خولګۍ درکړه
هلکه خو ریباره دې میره ده

ددې نارې لومړۍ مسره ۱۱ دویمه ۷ او درېیمه هم ۱۱ څپې ده.
هندسي رغښت یې داده.

=a__________________

____

=a__________________

د اتڼ نارو بل شکل داده، چې څلور مسرې ولري، ددې هرې مسرې د څپو شمېر له بلې سره مساوي نه وي. لومړۍ او درېیمه مسره یې نسبتاً کوچنۍ او دویمه او څلورمه یې تر هغو دوو نورو لویې وي. معمولاً لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره یې سره هم قافیه وي. لکه:

دله دله دله
کوتره یم راغلې له کابله
یا به کابل خپل کم
یا به راوړم د کابل ژېړه بلبله

لومړۍ مسره ۲ دویمه مسره ۱۱ درېیمه ۲ او څلورمه ۱۲ څپې ده. (دله ، کابله او بلبله) د قافیې کلمې دي. بله بېلګه:

خانه زموږ خانه

دا ستا خاني دې خدای نه کي بېرانه

ملکونه دې رعیت کړه

د دښمن کلا دې وکښه د میدانه.

په دې ناره کې لومړۍ مسره ۲، دویمه ۱۱، درېیمه ۷ او څلورمه ۱۲ څپې ده. (خانه، بېرانه او میدانه) یې د قافیې کلمې دي، د لومړۍ نارې هندسي شکل دادی. لومړی شکل:

a___________

a________________

____

a____________________

دویم شکل:

a__________

a________________

____

a____________________

دویمه بڼه:

د څلور مسریزو نارو بل ډول دادی، چې د قافیې ترڅنګ ردیف هم لري. لکه:

څه کم د چا څه کم

پر خپل غولي ولاړه یم کاته کم
یار که مې نادان دی
د بل پر ښایستو به یې ور نه کم

په پورتنۍ ناره کې لومړۍ مسره ۲، دویمه ۱۰، درېیمه ۲ او ځلورمه یې ۱۱ څپې ده. (څه، کاته، ورنه) یې د قافیې کلمې دي. (کم، کم) یې ردیف دی، هندسي شکل یې دا دی:

=a______________
=a____________________
____
=a______________________

ولاړه (دوه څپې)

د ځلور مسریزې نارې بله بېلګه داده:

پوړنۍ مې ابي دی
له خیاله مې غبرګ کړی پر تندي دی
مابه اتڼ وکړای
دا ستا د بابا کلی رخشندي دی (**۵۰**)

په پورتنۍ ناره کې لومړۍ مسره ۷، دویمه ۱۱، درېیمه ۲ او ځلورمه ۱۱ څپې ده. (ابي، تندي او رخشندي) د قافیې کلمې دي. (دی، دی) ردیف دی.

هندسي رغښت یې داسې راځي:

=a__________________

=a_______________________

____

=a______________________

پر پورتنیو یادو شکلونو سربېره د اتڼ په ځینو نارو کې د قافیې او څپو د شمېر په حساب لږ شان بدلون ښکاري، خو ډېر عام نه دی. د اتڼ د نارو اساسي شکلونه همدا وو ، چې پورته یې یادونه وشوه.

۵- ببولاله:

ببولاله د پښتو ادب هغه مخصوص شعري فورم یا سندره ده، چې د واده پر لومړۍ ورځ، کله چې د ناوې سر وغوړوي او د واده پر مخصوص تخت یې کېنوي، د ورا او د ناوې تر خوا ښځې ګډې وډې شاوخوا سره کېني او ناوې په منځ کې ناسته وي، نو دا ښځې دغه سندرې په ګډه وایي.

کله کله د ببولالې له اصلي متن سره یوه بله مسره هم یوځای کوي او بیا یې په ترنم کې وایي، دا مسرې ببلا ببلې دي، چې د خپلې مانا له مخې ببولاله هم د هغې په نامه یادېږي. لکه (دوه دوه تاره اخلي) (خور ښادي) او (ښه رورا)، بېلګې یې دادي:

دوه دوه تـــــاره اخلـــــي

ګیســـو ورو ورویـــې ببلویـــه

نـــــاوکۍ مــــوده ناندانــــه

تــر غرمــې مــې يــې ځنډويــه

❋ ❋ ❋

خـور ښـادي دې مـه سـه پاتـه
خـور ښـادي دې مـه سـه پاتـه
خـــور ښـــادي مـــو ده
د کمپلــې ژی یــې تــورې
د کمپلــې ژی یــې تــورې
خـــور ښـــادي مـــو ده
لالــی پــر ننــګ مــین دی
خپښــې نــه باســي ســرتورې
خـــور ښـــادي مـــو ده

❋ ❋ ❋

ښــه رورا ښــادي دې وســه
شـــاه ســـلامتي دې وســـه
شـــین بادرنـــګ او بـــورا وړی
شـــین بادرنـــګ اوبـــو راوړی
چا پـه خـوب نـه دی لیدلی(**۵۲**)

ببولالې عموماً درې مسرې لري. د مسرو د څپو شمېر یې سره مساوي وي، د پښتو اکثره ببولالې د څپو د شمېر له مخې (اته)

څپې وي او دا قانون تقریباً پر ټولو ببولالو تطبیقېږي. کېدی شي د لنډیو په شان د ببولالو وزن هم ځانګړی وي، خو پر لنډیو بیا پر مطلق ډول یو قانون تطبیقېږي، خو په ببولالو کې یو څه شکلي بدلون شته.

په ببولالو کې قافیه شته. د ببولالو لومړۍ او درېیمه مسره په خپل منځ کې هم قافیه وي، خو دویمه یې له قافیې ازاده وي. یانې دا چې:

a________________________
____
a________________________

دغه راز ځینې ببولالې تر قافیې وروسته ردیف هم لري چې دا بڼه غوره کوي:

=a________________________
____
=a________________________

په ځینو استثنایي حالاتو کې کېدی شي دویمه مسره هم قافیه اختیار کړي او هم کېدی شي د څپو په شمېر کې کومه څپه زیاته او یا کمه شي، خو د ببولالو عمومي شکل او جوړښت همدا دی، چې درې مسرې لري، هره مسره یې اته څپې لري، لومړۍ او درېیمه مسره یې هم قافیه وي، که د څپو په شمېر کې زیاتی او کمښت راشي، نو له ورایه یې په وزن کې کمی احساسېږي. د ترنم او

موسیقۍ پر وخت د ببولالو له مسرو سره (ها ببولاله لا له وای) یو ځای کېږي او د شعر کمپوز برابرېږي؛ لکه:

اوښ ولاړ زنګون ترلی (ها) ببولاله
اوښ ولاړ (وای، وای) زنګون ترلی (وای)
تر هغو به یې خلاص نه کم (وای) ببولاله، لاله
څو زما جان (وای وای) نه دی راغلی (وای) (**۵۳**)

دلته به د ببولالو څو بېلګې وړاندې کړو:

پر کور سور زومبک ځړېږي
هغه لور دې سترګې وخوري
چې د پلار په کور نازېږي

دمسرو شمېر یې ۳، د څپو شمېر یې ۸، (ځړېږي) او (نازېږي) یې د قافیې کلمې دي. هندسي رغښت یې داسې دی:

a______________________
____
a______________________

د همدې شکل بله بېلګه:

پر کور دوه زرغونه شاله
زما جان ورته ولاړ دی
لاس یې نه ورځي د خیاله

د ببولالې بل شکل دا دی، چې تر هماهنګو اهنګینو کلمو یا قافیې وروسته بله کلمه یا ردیف هم ولري. دا یې بېلګې دي:

تر بالښت لاندې انار دی
دا سې زوم مو دروستلی
چې نامتو د کندهار دی

بله بېلګه:

ناوکی ګوتې د سرو دي
تر د سمال یې را ایستلي
چې سکه لېورونه څو دي(۵۴)

په لومړۍ ببولاله کې (انار، کندهار) او په دویمه کې (سرو او څو) د قافیې کلمې دي. په لومړۍ کې (دی، دی) او په دویمه کې (دي، دي) ردیفونه دي، هندسي بڼه یې داده:

=a________________________
____
=a________________________

۲- چاربیته:

چاربیته د پښتو ملي شعري فورمونو هغه ډول دی، چې هر بند یې تر څلور مسرو څخه کم نه وي. زیاتره چاربیتې په ملي موسیقۍ کې ځانته په زړه پورې اهنګونه او خوږې نغمې لري او د دې لپاره چاربیتې بلل کېږي، چې بندونه یې یا له څلور بیتو او یا تر څلورو

مسرو څخه بېخي کم نه دي. په چاربيته کې همېشه يوه اوږده موضوع چې اکثراً عشقي او حماسي وي (لکه د قصيدې او مثنوي په شان) افاده کېږي.

چاربيته د فورم له مخې په عمومي ډول پر دوو لويو برخو وېشل کېږي:

۱- ساده چاربيته.

۲- زنځيري چاربيته:

دغه دوه ډوله چاربيتې بيا په خپل وار سره د مسرو د شمېر برابروالي اوږدوالي او لنډوالي له مخې پر ډېرو نورو ډولو وېشل کېږي؛ لکه: د څلورو، پينځو، شپږو، اتو، نهو او لسو مساوي لنډو يا اوږدو مسرو زنځيري چاربيته.

له مانيز پلوه چاربيته پر عشقي، تاريخي، رزمي او نورو برخو وېشل کېږي. د ساده چاربيتې يوه بېلګه، دا چاربيته د نوښار د محمد دين ده.

مطلع: څوک به پيدا نه شي د فرهاد او شيرينۍ په شان
يوځای به څوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند:

يوځای به څوک نه شي لکه و عاشق فرهاد
تل به يې کولو په اشنا پسې فرياد

وه یې کړه خواري ځکه حاصل یې شه مراد
کړې به یې خبرې د طوطا د ښارونی په شان

بند: کړې به یې خبرې د مجنون دا مشغولا وه نه
بل به یې څه نه وو خو په خوله به یې لیلا وه نه
وچ شه لکه دړه د خاوند په دې رضا وه نه
بیا به ګرځېده په دې پسې د لېونی په شان

بند: راغی قطب خان چې راروان له رانیزو نه شو
سر په ټیک ویده و ځکه پاتې له مزو نه شو
پروت و لکه مړی سرو کار یې له نیازو نه شو
غوځ یې په ځیګر که لکه تورې ایرانی په شان

بند: غوځ یې په ځیګر که چې رانجا عاشق په هیر شو
تل یې سر تندی واهه همېش د ځان په ویر شو
مړ ملا بهادر نیمبو لا ځکه دستګیر شو
هلته ظلم نه شته دی شاګرده د خانی په شان(**۵۵**)

ددې ډول چاربيتې هندسي بڼه داسې انځورېدلای شي:

مطلع:

=a________________________
=a________________________

بند:

b________________________
b________________________
b________________________
=a________________________

ترپايه

په دې ډول ساده چاربيته کې له ځينې استثنايي حالت پرته، د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. د هر بند وروستۍ مسره په قافيه کې د مطلعې له مسرو سره يو شان وي.

د پښتو ولسي شاعرۍ په باب ډېر ځله دا څرګندونه کېږي، چې په دې فورمونو کې ويل شوي شعرونه اکثره د نالوستو شاعرانو زېږنده دي. دا خبره مطلقه نه ده، په همدې فورمونو کې د هېواد يو شمېر نوميالي لوستو شاعرانو هم شاعري کړې ده، له هغې جملې نه د همدې چاربيتې په فورم کې په ساده چاربيته کې له پورتني ډول پرته نور ډولونه هم راتلای شي. دلته به د ساده چاربيتې د يو بل ډول دوه بېلګې راوړو. لومړۍ بېلګه يې د جرار صيب ده:

د سترګو مخ مې وسو ياره ستا د مخ په نور تک تور لکه ماغوت
تاو کړې په ماغوت کې خپل اشنا ته ورم ضرور د سرو اوښکو ياقوت

که وايم ستا په مخ مې دا جوړه کسي وريته دي تاثير به د لمبې وي

وبښته د مخ له تاوه تار پـه تـار سـره پراته دي | دا تاو به د شـغلې وي
حبشو ته حیران یم پـه فـرنگ یـې ورخـاتـه دي | دا زور به د حـملې وي
سپـین مـخ دې مـعرکه شـو امـتحان به کړي ضرور | معلوم به شي مزبوت(۵۲)

پـه دې ډول فـورم کـې د سـر لـومړۍ او دریـیمـه مسـره د څپـو د شـمېر لـه مخې پـه خپـل مـنځ کـې سره برابـرې دي او یـو شـان قـافیـه تعقیبوي. دویمـه او څلورمـه مسـره بیـا پـه خپـل مـنځ کـې د یـو شـان قافیې لرونکې او د څپو د شمېر له مخې سره برابرې وي، د هر بند لویې مسرې په خپل منځ کې دڅپو د شمېر له مخې سره برابرې او په خپل منځ کې یو شان قافیه تعقیبوي او وړې مسرې یې په خپل منځ کې، خو د هر بند د پـای لویـه او وړه مسـره بیـا د مطلعې د لـویې او وړې مسرې د قافیې او شکلي جوړښت تابع ده. پـه ټـولیز ډول ټـولې لـویې مسـرې لـه لویـو او وړې مسـرې لـه وړو سره د څپـو د شـمېر لـه مخې برابرې وي.

بڼه یې داسې انځورېدلای شي:

a__________________ b____________
a__________________ b____________

=c__________________ =d____________
=c__________________ =d____________

=d___________ =c_________________
b___________ a_________________

دې ته د ورته چاربيتې يوه بله بېلګه هم راوړو. دا د ملا مقصود چاربيته ده:

مطلع:

شين خال دې په شمال اينبى د وروځو په پيوند ځـلېږي زرافـــشان
اوربـل دې الـول لـکه بـخمـل دې بـند پـه بند راپورته کړه چشمان

بند:

شين خال دې په مشال اينبى د وروځو په مابين لـه ورايـه تـجلى کا
نـرى پـوزه الـف خـوا ره دې دواړه شـفتـين زړګى مې واويـلا کا
زنخ لرې ګبين خوله دې شيرين سره دې عـنين ځوک څه لره ګيلې کا

✵ ✵ ✵

جـمال درکـړى رب، لـرې نـسب دا سې څرګند رايـت دې که خاقان
جـمال راکـړى رب لـرم نـسب د پـاچـايانـو روغ ځان ساته کمبختـه
عـاجـز غريب سړى يې يـاري مـه کړه د خـوبانـو چې رانه شي بې وختـه
تـه خپـل مسـاوي ګـوره سـتا دى ځـوى د نـادارانو لرمـه طبعـه سـختـه
ژونـدى بـه دې پـرې نه ږدم زما خداى پـه نـوم سوګنـد تـه واوره دا بيان(۵۷)

زنځيري چاربيته: زنځيري چاربيتې ته اته مسريزه چاربيته هم وايي، په دې باب يو ليکوال وايي:

هغه چاربيتې چې اته مسرې لري هغې تـه عـوامي چاربيتـه ويلى شـو، ځکـه چې د عـامو شـاعرانو پـه اصـطلاح کې چاربيتـه وايـي همدې ته چې څلور بيته او اته مسرې وي، په دې ډول چاربيتو کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه نه وي، بلکې اولـه يې پـه

يوه قافيه وي او دويمه يې په بله. او بيا د هر بند په پای کې چې کوم بيت راځي د هغه بيت د دواړو مسرو قافيه د مطلعې د دواړو مسرو له قافيې سره يو شان وي. عبدالحکيم اثر هم همدا راز د ۸ مسرو چاربيته پر درې ډولونو باندې وېشي:

۱- يو قسم هغه ده، چې د هر بند اول درې بيتونه يانې شپږ مسرې يې په خپل کور کې سره په يوه قافيه وي او وروستی بيت د چاربيتې له مطلعې سره موافق وي. ددې بېلګه داده:

مطلع:

شاګرده اول نص د الهی پروردګار دی
استاده بل حديث د محمد نبي حضرت دی

بند:

شاګرده په جهان کې جبرائيل نومی ملک دی
استاده خاص مقام د ده اووم اسمان فلک دی
شاګرده ټول وجود يې د زنځير حديده کلک دی
استاده سر تر پايه په وزرو باندې چک دی
شاګرده د رحمت په رب کې ډوب لکه سمک دی
استاده ما په دې خبره هم ويستلی شک دی
بې حده ښايسته د نور په شان شعله انګار دی
د باد په شان ته ګرځي په هوا باندې اوچت دی

بند:

شاګرده زه یې نوم ویلی نه شم ویرول کا
استاده هغه دادی چې د روحو قبضول کا
شاګرده قبضول د ګنهکارو په زلزل کا
استاده بختورو ته په پوزه بو د ګل کا
شاګرده غټ عذاب دی چې زورونه په ګوګل کا
استاده په سختۍ د بدو روحو وښکل کا
کمبختو ګنهګارو ته په دغه شان قهار دی
چې سم یې په شرف یې مقرر ورله جنت دی

بند:

شاګرده زه ډوب شوی د غمونو په دریاب یم
استاده زه د غره لاندې حصار په پېچ و تاب یم
شاګرده په تهمت باندې تک تور لکه غراب یم
استاده لاس مې مروړم په ارمان لکه ذباب یم
شاګرده زه غریب بنده د پاک غني وهاب یم
استاده شکر وایم چې مسلمو کې حساب یم
مرګی مې رانېژدې شو نن سبا له مې رفتار دی

=a____________________
=b____________________

=c____________________
=c____________________
=c____________________
=c____________________
=c____________________
=c____________________
=a____________________
=b____________________

همداسې نور بندونه

په پورتني فورم کې د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي دی. د سر لومړی بیت یا مطلع په خپل منځ کې د قافیې اختلاف لري. دواړو مسرو کې قافیه حتمي او ردیف اختیاري دی. د هر بند شپږ مسرې په خپل منځ کې یوه قافیه تعقیبوي؛ اومه او اتمه مسره یې په قافیه کې د مطلعې د لومړۍ او دویمې مسرې تابع ده.

۲- د اته مسریزې چاربیتې دویم ډول:

په دې ډول چاربیته کې د سر یو بیت، چې د مطلعې په توګه راځي. لومړۍ مسره یې ځانته قافیه لري، د دویمې مسرې په منځ کې یې یوه قافیه راځي، چې د لومړۍ مسرې له قافیې سره سمون خوري، خو د دویمې مسرې وروستۍ قافیه ځانته جلا او د لومړۍ مسرې له قافیې سره سمون نه لري. د هر بند لومړۍ، دریېمه،

پینځمه مسره، په خپل منځ کې هم قافیه وي او هم د دویمې، څلورمې او شپږمې مسرې په منځ کې راغلې قافیې هم د نوموړو مسرو د قافیو بڼه تعقیبوي، خو د دویمې، څلورمې او شپږمې مسرې په پای کې نورې قافیې راځي، چې دا بیا د نوموړو مسرو خپلمنځي قافیې ګڼل کېږي، د بند اوم او اتم بیت د مطلعې د شکلي سکښت تابع وي.

لکه په دې لاندې مثال کې:

د ښایست اواز دې لاړو په عالم کې لور په لور
زه دې سوی یم په اور، ټیک دې کوز کړه له جبینه
د ښایست اواز دې لاړو په کابل په هندوستان
ځکه ناست یمه حیران، رارسېږي یا نصیبه
عاشقي ده ډېره ګرانه ځي د اوښکو مې باران
پرې مې لوند شولو ګرېوان، پوه نه شوم له ترتیبه
په هر چا باندې تېرېږي د فاني دور دوران
څوک راځي څوک ترې روان، کاندي یاروته قریبه
بارې خپل دی که پردی دی راکوي راته پېغور
سترګې نه شمه نیولی ګوره ډوب یم ستا په مینه.

✵✵✵

بارې خپل دي که پردي دي راکوي راته تهمت
کتی نه شمه اوچت په یاری کې د بې ننګه

چېرې تا کتلی نه دي لکه سپي تـه چې کړې ست
تاو چې راغـی پـه صـورت، تـه لـه مانـه کـوې څنگـه
جاروتی نـه شـمه بېرتـه رب دې نـه کـا څـوک عـادت
د سرو شونډو پـه شربت، کیف یې زیـات وینم لـه بنگـه
پـــه رنـــې زنـــې د پـاســـه دې خالونـــه درې څلـــور
ما پرې تل کړی دی زور، خوند یې زیات دی لـه گبینـه

✵✵✵

د نـــرۍ زنـــې لـــه پـاســـه دې خالونـــه دي قطـــار
تـــورې زلفـــې دې تـــار، تـــار دي پرتـــې لکـــه وربخـــې
پـــه ســـینه کـــې دې پـــخ شـــوي دي د مینـــې دوه انـــار
ورتـــه پـــروت یمـــه بیمـــار، دارو مـــې د مـــرض یـــې
رب دې نـه کـا څـوک پـه رنځ کې سـتا د مینې گرفتـار
نـن دې ځـان کړلـو سـینگار، بېگـاه مـې پـه اور سـوزې
کلـه زېـر شـي کلـه بـم شـي سـره گنگـري دې کـوي شـور
قـدم اخلـي پـه ټکـور، ښـا پـېرۍ راغلـې لـه چينـه.(٥٩)

a__________________________________
b____________ a____________

c__________________________________

d_____________ c_____________
c____________________________________
d_____________ c_____________
c____________________________________
d_____________ c_____________
a____________________________________
b_____________ a_____________

او همداسې نور بندونه

د پورتنۍ چاربيتې د لومړي بند د وروستۍ مسرې په منځ کې (سترګې نه شمه نيولی ګوره ډوب يم ستا په مينه) کې (سترګې نه شم نيولی) برخه کې قافيه خطا شوې، خو په نورو بندونو کې پورتنی شکل په پوره ډول تعقيب شوی دی. د يادونې وړ ده، چې په پورتني ډول چاربيته کې د مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي.

۳- د اته مسريزې زنځيري چاربيتې بل ډول دادی، چې ټوله مقفی وي او هر بيت او هره مسره يې په خپل منځ کې قافيې لري. يوه بېلګه يې داده:

د ليلا په لبو سور   پېزوان لکه ښامار
ترېنه ځي شغلې د اور   نتکۍ نه يې بار بار

راوځي ما سپخين   ژوندی زما صورت که
زما زړه يې کړ غمګين   سرداره څه حکمت که
ګونګري يې کوي شور   چې دا شي په رفتار

✵✵✵

رفـتـار مــې کوي خوند ورځـــمــه مـا زیــګر
وربل مې بند پــه بــند د ســپـین تندي پـه سر
خراب بـه دې کړم ژوند کاتـه کـړم پـه هــنر
شین خـال مې ادم خور ذقــن مــې مــزه دار(۲۰)

په دې ډول چاربیته کې له ځینو مسرو پرته د نورو اکثرو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. په مطلع کې د لومړي او دویم بیت د لومړیو مسرو قافیې سره یو شان وي او د دویمو مسرو قافیې په خپل منځ کې یو شان وي. د هر بند د درېو بیتونو د درېو لومړیو مسرو قافیه یو شان او درېو نورو مسرو قافیه بل شان وي، خو د څلورم بیت رغښت او بڼه د مطلع د بیت تابع وي. هندسي جوړښت یې په دې ډول دی:

مطلع:

a_____________	b_____________
a_____________	b_____________

بند:

c_____________	=d_____________
c_____________	=d_____________
c_____________	=d_____________
a_____________	b_____________

همداسې نور بندونه...

د ډېرې قافیه لرونکې زنځیرې چاربیتې یوه بېلګه داده:

مطلع:

کله بـه راوړې دواړه بس دې دي رنګـين شـيرين
سـپين دې جبـين زريـن مـخ دې ځلېـږي

بند:

کلـه بـه راکـړې دواړه لـب شـات او ملهـم صـنم
مـه کـړه سـتم هـر دم پـه غضـب ښـورې
سـرې دې منګـولې همـېش وړې زړونـه قلـم قلـم
اخلـې قـدم پـه چـم سـترګې دې تـورې
پـه در دې پروت يم همېش غـواړم ستاکرم محکم
لـرې کـړه غـم الـم کـه رب تـه ګـورې
نـن دې پـه غـاړه بانـدې زانګـي لـونګين رنګـين
سـپين دې جبـين زريـن مـخ دې ځلبـږي.(۲۱)

پـه دې ډول چاربيتې کې د سر لومړی بيت يا مطلع پـه لومړۍ مسـره کې يـو شـان دوه قـافيې موجـودې وي. د دويمـې مسـرې تـر نيمايي پورې بيا يو شان دوه قافيې چې د لومړۍ مسرې لـه قـافيې سره يوشان وي، راځي او د مسرې په پـای کې اهنګينـه کلمـه راځي چې له دې قافيو سره په جوړښت کې توپير لري.
د هر بند لومړۍ مسره ځانته يـو شـان دوه قافيـه لـري او د دويمـې مسـرې پـه پـای کې يـوه ځـانګړې قافيـه؛ درېيمـه مسـره لـه لـومړۍ مسرې سره په قافيه کې يو شان وي څلورمـه د دويمـې پـه شـان وي،

پینځمه د لومړۍ او شپږمه د دویمې په شان وي او هم د څلورمې او شپږمې مسرې په منځ کې راغلې قافیې د بند د لومړۍ مسرې د قافیې تابع وي، اوومه مسره د لومړي بیت یا مطلع د لومړۍ مسرې په شان وي او اتمې مسرې د منځ قافیې د مطلعې د لومړۍ مسرې د قافیو تابع وي او پاتې برخه یې د مطلعې د دویمې مسرې پاتې برخه وي؛ د مطلعې د دویمې مسرې تکرار وي. په دې چاربیته کې د سر بیت لومړۍ مسره ۱۴ او دویمه ۱۱ څپې ده. د بند لومړۍ، دریمه، پینځمه او اومه مسره هم ۱۴ څپې او دویمه، څلورمه، شپږمه او اتمه مسره ۱۱ څپې لري.

هندسي بڼه یې داسې انځورېدلای شي:

مطلع:

aa________________________________

___________aa________________

بند:

bb________________________________

c________، bb________________________

bb________________________________

c_______، bb________________________

bb________________________________

c_______، bb________________________

aa________________________________

___________، aa________________

۷- مقام:

ځينې پښتانه يې رباعي هم بولي، پښتانه ولسي مجلسيان يې د مجلسونو په پيل کې وايي، مقامونه نسبتاً ورو، اوږده او په داسې تال او اهنګ ويل کېږي، چې ټول مجلس چوپ شي او پوره غوږ يې نيولی وي، کله چې مقام خلاص شي نو سندرغاړی سمدستي لوبه، چاربيته او يا بګتۍ يا غزله پيلوي، چې اورېدونکي سم له لاسه له هغه ارام او غلي حالت نه راوباسي او په شور او زوږ يې راولي.

د مقامونو مضمون معمولاً ټولنيز او اخلاقي وي او د پند او عبرت ښه مطالب لري، عشقي مقامونه هم شته، مقامونه لکه د دېواني غزلو داسې جوړښت لري، د لومړي بيت دواړه مسرې يې په يوه قافيه وي او د نورو بيتونو لومړۍ مسرې يې له قافيې نه ازادې او دويمې مسرې يې له لومړي بيت سره قافيه تړي. له درېو څخه نيولې تر پينځو او شپږو بيتونو پورې وي. د مقام هره مسره دولس يا يوولس څپې وي له دېواني غزلو سره يې توپير دادی:

يو خو يې ژبه ډېره ساده، عام فهمه او ولسي وي او بل د ولسي سندرو د قافيه تړنې پر اساس د سره ورته غږونه قافيه کول په کې عادي خبره ده، ځکه دغه سندرې په شفاهي بڼه منځته راغلي، نه په ليکنۍ بڼه. بل دا چې ويونکی يې ولسي شاعر وي، د سېلابونو شمېر يې يوولس يا دولس وي. دا چې د ولسي سندرو دغه فورم

ولې مقام بولي باید وویل شي چې د مقام نوم ورسره په څو سببه ورې دی:

۱- دا چې د مقام لغوي مانا (ځای) دی او دغه سندرې د پښتو په ادبي مجلسونو کې د چاربیتو، غزلو، بګتیو او بدلو څخه مخکې ویل کېږي، په دې حساب نو مقام د مجلس پیل او د نورو ولسي نظمونو لپاره انتظام برابروي او خلک دې ته متوجه کوي چې خپل ځایونه ونیسي او په کرارۍ سره مجلس واوري.

۲- دا چې په مقام کې پندونه او نصیحتونه بیانېږي، نو کېدی شي چې سرې د مقام پر موضوعاتو عمل وکړي او یو لوړ اخلاقي مقام ونیسي، له دې کبله چې دا وروستۍ خبره سمه او مانا لرونکې ده او نوم له نومول شوي سره برابر دی، دا سندرې په دې نامه یادې شوې دي، که چېرې دا سندرې مقام وبولو، نو یوه بله ګټه به مو هم کړې وي او هغه دا چې د دېواني سندرو له رباعي سره به مو د مغالطې مخنیوی کړی وي. دلته به د ولسي شاعر ګلستان یو مقام چې په دغه مقام کې د (بحث) د کلمې عامیانه تلفظ (باس) له لباس او خلاص سره قافیه شوی دی. د بېلګې په توګه راوړو:

د کم اصلو له یارۍ نه واخله لاس
مه غولېږه د هغو په تش لباس
د کم اصلو یارانه د خره سورلي ده
عاقبت به دې په کنده کړي را خلاص
شامدام به درنه ګرځي کوز او پاس

لــه کــم اصــلو نــه وفــا کلــه مونــده شــي
دا متل دی په هر ځای کې عـام و خـاص
چې لـه لـرې نـه يـې ګـورې ورنـه تښـتـه
ګلســـتانه ورســـره مـــه کـــوه بـــاس(۲۲)

هند سي جوړښت يې دا دی:

a____________________
a____________________

____
a____________________

____
a____________________

____
a____________________

____
a____________________

يادښت: سره له دې چې زمونږ يو زيات شمېر ادبپوهانو او ليکوالو ((مقام)) يو ځانګړی جلا ادبي فورم بللی، خو زه چې دې فورم ته ګورم، له غزل سره يې په هندسي جوړښت کې کوم خاص

تو پیر نه شته، نو ځکه ویلای شو، چې ((مقام)) یوه محتوا ده نه جلا ځانګړی فورم. تر هغه پورې چې زموږ ادبپوهان په مطلق ډول (مقام) یوه محتوا ییي مسئله وګڼي نه شکلي، تر هغه پورې زه په دوديز ډول (مقام) د همدې فورمونو په چوکاټ کې محاسبه کوم، خو بیا هم زما نظر او وړاندیز دادی، چې مقام فورم نه دی، محتوا ده.

۸- بدله:

د پښتو په ځينو سيمو کې په عام ډول ټولې ولسي سندرې لکه: لنډۍ، سروکي، د واده سندرې، چاربیتې، نیمکۍ او نورې بدلې بولي، خو دلته زموږ مطلب د ولسي خاصو سندرو له هغه ځانګړي فورم څخه دی، چې پښتانه مجلسيان يې ملي غزلې يا ولسي غزلې بولي.

دغه سندرې هم لکه د ولسي سندرو د نورو فورمونو په څېر د عربي عروضو او بحرونو په شعري چوکاټ کې نه ايساريږي او د اريايي ژبو د شعرونو په شان د سېلابونو او څپو پر بنسټ ويل کېږي.

بدلې عموماً شفاهي دي او مجلسيان يې خوله پر خوله يو بل ته سپاري خو د بدلو ليکلې او پخوانۍ بېلګې هم لرو؛ تراوسه زموږ په ليکلو اسنادو کې د شيخ بستان بړيڅ بدله له لومړنيو لاسته راغلو بدلو څخه ده، چې د لسمې پېړۍ په وروستۍ لسيزه کې تر زرم کال وړاندې ويل شوې ده.

بدلې له شکلي پلوه په لومړي سر کې پر ساده او سپړو بدلو وېشل کېږي او بیا یې هر ډول په خپل کور کې د مسرو د شمېر او مسرو د اوږدوالي لنډوالي او برابروالي پر اساس پر ډېرو نورو برخو وېشل کېږي. د بدلو هر بند اکثراً تر دوو مسرو زیات وي، چې کله یې هر بند درې مسرې، کله څلور مسرې او کله لا زیاتې مسرې هم لري، چې د (خلکو سندرې) مولف په شکلي لحاظ بدلې پر پینځلسو ډولو وېشلي او که پلټنه وشي ښایي تر دې هم زیات ډولونه ولري.

ولسي بدلې لومړی یو کسر (مطلع) لري او ورپسې یې بندونه وي، کسر یې له یوې اوږدې او یوې لنډې مسرې څخه جوړ وي، چې بیا د قافیه یي توږن له مخې له هر بند سره قسماً یا ټول تکرارېږي. د ساده بدلې په بېلګه کې د شیخ بستان بړېڅ (۱۰۰۲هـ کال مړ) د بدلې سر او یو بند راوړو:

مطلع:

اوښکې مې څاڅي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما	راسه ګذر که پر ما

بند:

د خوږو زړونو له حاله ته یې ای باداره اګاه	یې د بېوزلو همراه
د خپل عزت په روی(بستان) ته کړه مهر ښندل	کړې له ګناه ګوابنل
اوښکې مې څاڅي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما	راسه ګذر که پر ما

په دې ډول بدله کې یو ځل د سر لومړی بیت چې یوه مسره یې اوږده او بله یې لنډه، یانې تقریباً د هغې تر نیمایي وي. د بند هره

اوږده مسره یې تقریباً د لومړي بیت له اوږدې مسرې او لنډه یې له لنډې سره برابره وي. د بند هر بیت په خپل منځ کې هم قافیه وي او د بند په پای کې د بدلې لومړی بیت بیا تکرارېږي. هندسي شکل یې داسې دی:

مطلع:

=a_____________________
=a_____________

بند:

b_____________________
b_____________
c_____________________
c_____________
=a_____________________
=a_____________

سپره بدله، د بدلې بل ډول دی، دې کې ګڼ شمېر قافیې موجودې وي، دې ډول بدله کې هم د مسرو اوږدوالی او لنډوالی موجود وي، خو د سر د لومړي بیت د مسرو له اوږدوالي او لنډوالي سره یې د بندونو د مسرو اوږدوالی او لنډوالی برابر وي. دلته د نباغلي جرار د سپري بدلې کسر او یو بند وړاندې کېږي:

مطلع:

دا دی جنګېږي د ګوګل د پاسه هار که مار
چې لري زار په خوار کوي تاثیر

بند:

پر ما شوې تېرې ستا په مینه کې خوارۍ زارۍ
لاس د یارۍ جارۍ راکړه محکم
پرسان مې وکړه ساه مې راغله تر مرۍ پرۍ
زلفې چورۍ نرۍ رقم رقم
ورکړه چې بایلو زړه صنم ستا په رخسار انار
سینه ګلزار ((جرار)) مه کړه تاخیر.

هندسي جوړښت يې داسې دی:

a.a___________________________
b________a.a________
c.c___________________________
d________c.c________
c.c___________________________
d________c.c________
a.a___________________________
b________a.a________

۹- لوبه:

لوبې هم د ولسي خاصو سندرو يو ځانګړی او جلا شعري ډول دی، چې له بګتيو ښځه هم چابکې ويل کېږي. لوبې تر ډېره حده د لنډيو په خم کې رنګ شوي، کله کله يې بندونه لنډيو ته ورته

جوړښت خپلوي او کله بیا په وزن او رواني جوړښت کې لنډیو ته ورته بندونه لري.

ځینې کسان لوبې له بګتیو سره ورته بولي، په داسې حال کې چې لوبې د یوه ځانګړي شعري فورم په توګه له بګتیو سره یو د ویلو پر وخت توپیر لري او بل دا چې د لوبو د کسر مسرې اکثره وخت سره په یوه قافیه وي او بګتۍ ټول ټال دا شان نه دي. لوبې له نیمکۍ سره هم جوت توپیر لري، ځکه په نیمکۍ کې لنډۍ کټ مټ راوړل کېږي او په لوبه کې په خپله لنډۍ نه راځي او بل دا چې لوبه د ولسي سندرو له عمومي برخې سره چې ویونکي یې معلوم وي، اړه لري. دلته به د لوبې یوه بېلګه راوړو چې ولسي شاعر محمد نور ویلې ده:

لوبه:

غمونه لرې کړه له ما عاجز غمګینه
راتاو شه لونګیه
ودې ویشتم روغه دې نه کړم
نوره یاري درسره نه کړم
بل دې په سرو شونډو نتکۍ زانګي مینه
راتاو شه لونګینه

***

پاس په بامو ګرځې کوترې
زما د خوږ زړګي دلبرې
چې شال پر سر کړې څنګه ښه ښکارې سنګینه
راتاو شه لونګیه

❋ ❋ ❋

د محمد نور فقیره بخته
څنګه راپر ېوتې له تخته
بخت مې کوته شو اس مې لاړ سره له زینه
راتاو شه لونګینه (۲۳)

په دې ډول لوبه کې د سر لومړۍ مسره اوږده او دویمه لنډه وي. بیا د هر بند دوه لومړۍ مسرې په خپل منځ کې هم قافیه وي او هم یې څپې سره برابرې وي. د بند دریمه مسره د لوبې د سر بیت (کسر) سره په قافیه او د څپو په شمېر کې یو شان وي او ورپسې د سر بیت دویمه مسره د تکرار په ډول راځي. شکل یې داسې دی:

a___________________________
a_____________
=b_____________
=b_____________
a___________________________
a_____________
c_____________
c_____________

a__________________________
a____________
d____________
d____________
a__________________________
a____________

۱۰- داستان:

داستانونه د ولسي ځانګړو سندرو د یوه ځانګړي فورم په توګه د شکل او مضمون دواړو له پلوه ځانته خاص سکښت او بېل جوړښت لري او د ولسي ادب هر څېړونکی پر دې پوهېږي، چې زموږ ولسي ادبیات د مضمون له پلوه، زموږ د ولس د قامي ژوند هنداره او د شکل له پلوه هم زموږ د ژبې خاص ملي اهنګونه دي، چې زوړ اریایي اساس لري او پښتانه مجلسیان یې په ځانګړي وزن او خاصه لهجه وایي. داستانونه هم د ولسي خاصو سندور د نورو فورمونو په څېر اوږده ماضي لري او د لومړي ځل ویلو ځای او نېټه یې معلومه نه ده، یوازې د داستانو هغه بېلګې چې د پټې خزانې په واسطه لاسته راغلي، څلور سوه کلن عمر لري؛ په پټه خزانه کې د حافظ عبدالطیف اڅکزي د (سوی او اوبښ) فولکوریک کومیډي او انتباهي داستان راغلی، چې دلته یې یو کسر او یو بند وړاندې کېږي:

غوږ ونیسۍ یارانو د اوښ او سوی قصه سوه

خورا ډېره خوږه سوه

يو سوی د اوښ اشنا سو

بې حده يې همرا سو

ياري به يې کوله يو له بله يې يارانه سوه

خورا ډېره خوږه سوه

داستان د ډېرو اوږدو مضامينو د بيان لپاره پوره زغم لري. مطالب يې عموماً فولکوري، ديني، رزمي او تاريخي وي، لکه په اخلاقي برخه کې د ولسي شاعر غلام شاه د حاتم طايي د سخاوت روايتي داستان.

په وړاندې زمانه کې يو فقير و مستانه

غوښته يې شهزادګۍ پاچا ته ودربده

په عشقي برخه کې د سيف الملوک او بدرۍ جمالې داستان:

روان شو شهزاده سيف الملوک باغ ارم ته

سفر د جدايۍ دی رخصت غواړي له پدره

په ديني برخه کې د حضرت ابراهيم خليل الله د صداقت، حق او رښتيا ويلو روايتي فولکوري داستان

د نمرود په زمانه کې

راغلی په کيسه کې

پيدا شو ابراهيم خليل الله دوست د اکبر و

داستان ویونکی د داستان ویلو پر وخت د تفریح او جلب لپاره لنډې هم وايي، چې د داستان خوند نور هم زياتوي. ځينې پوهان او اديبان د ولسي خاصو سندرو دغه فورم عربي مثنوي او قصيدو سره يو شان بولي او وايي چې ولسي داستانونه د عربي مثنوي او قصيدې په پيروۍ ويل شوي دي. بايد ووايو چې دلته داسې ډېر دلايل شته، چې د هغو له مخې موږ ولسي داستانونه له کتابي مثنوي سره يو ډول نه بولو او لومړی اريايي فورم او دويم تقليدي شکل ګڼو، لومړی دا چې د ولسي داستان د زنځير د سرکړۍ له لرغونو اريايي سرودونو سره نښلي او د عربي مثنوي او قصيدو په پيروۍ نه دي ويل شوي. د ولسي داستانونو ويونکي معمولاً ولسي او نالوستي شاعران دي. دغه ولسي سندرې ټولې قافيه يي ازادۍ لري او هغه شرطونه چې په مثنوي او قصيدو کې شته، ولسي داستانونه يې پر منلو مکلف نه دي.

د ولسي مثنوي ډوله داستانونو په څېر نورې سندرې هم په پښتو ادب کې لرو، چې مثنوي ته ورته دي، لکه د بېټ نيکه مناجات، د شکلي جوړښت له مخې دغه مناجات هم د مثنوي په ډول دي، خو د تذکرة الاوليا مولف يې سندره بولي. دغه ډول د کاکړيو فورمي جوړښت هم د مثنوي په ډول دی، مګر هېڅ له مثنوي سره يو شی نه دی بللی او نه يې مثنوي ته غاړې ويلې دي. دا هم د ولسي داستان يو څو بيتونه:

خان بابا د چکدرې چې په سفر لاړ
له دنیا نه د حق لور ته برابر لاړ
ظریف خان لعل بېګ ترې پاتې ماشومان شول
موریې مخکې مړه وه دواړه یتیمان شول
چې یې لور بې بې کو پاتې شوه یتیمه
یرېده به له دښمن ظالم غلیمه

دا هم د یوه بل داستان یوه برخه:

نن مې ولید عجیبه ښکلی داستان
طلسمات به درته واړه کړم بیان
د یمن یو شهزاده و زما یاره
یوه ورځ ښکار ته وواته له ښاره(۲۴)

دا ډول داستان په پښتو کې په څو ډوله دی. مثلاً د حافظ عبدالطیف خان اڅکزي د (سوی او اوښ) فولکوریک کومیډي او انتباهي داستان داسې دی، د کسر لومړۍ مسره اوږده او دویمه یې لنډه، خو دواړه په خپل منځ کې هم قافیه وي. ورپسې بند راځي. د بند د سر لومړۍ دوه مسرې په خپل منځ کې هم قافیه او لنډې دي. درېیمه مسره یې د کسر له لومړۍ مسرې سره په اوږدوالي او قافیه

کې یو شان وي. د بند څلورمه مسره هماغه د کسر د دویمې مسرې تکرار دی. شکل یې داسې دی:

=a____________________________
=a__________
❋❋❋
=b__________________
=b__________________
=a_________________________
=a_____________

د حضرت ابراهیم خلیل الله د صداقت داستان په دې فورم کې دی، چې لومړی دوه لنډې هم قافیه مسرې چې تقریباً په څپو کې برابرې دي، ورپسې یوه اوږده مسره چې د هغو دواړو مسرو د څپو له مجموعي شمېر سره یې څپې برابرې دي او ځانته بېله قافیه لري، ورپسې یوه لنډه مسره راځي، چې په قافیه کې له درېیمې او په څپو کې له دویمې مسرې سره برابره وي. سکښت یې په دې ډول دی:

=a__________________
=a__________________
=b______________________________
=b__________________

بل ډول داستان چې زیات عمومیت لري، دا دی، چې هر بیت یې ځانته قافیه لري، خو د ټولو بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې سره برابر وي:

=a__________________

=a__________________
=b__________________
=b__________________

او همدرانگه نور..

یادښت: د داستان په باب به دا خبره معقوله وي، چې وو ایو داستان داسې یوه محتوا ده، چې په بېلا بېلو شعري فورمونو، لکه غزل، قصیده، مثنوي او د پښتو نظم په نورو ولسي فورمونو کې ځایېدلای او دا فورمونه ورته کارېدلای شي، خو ددې ترڅنګ داسې ځانګړي فورمونه هم شته، چې د پښتو له نورو ولسي شعري فورمونو سره ورتوالی لري، خو د داستان لپاره کارول کېږي، خو بیاهم دې ډول ولسي فورمونو سره توپیر په کې لیدل کېږي، که دې ډول فورم یا فورمونو ته د داستان فورم نوم ورکړل شي، معقولیت به ولري.

۱۱- بګتۍ:

په پښتو ولسي شعرونو کې دغه فورم ځانته د خوند او رنګ بېل بازار لري، بګتۍ پښتنانه مجلسیان او سازیان له مقام، چاربیتو او بدلو څخه کله وروسته او کله هم په منځ او پای کې په یوه ګرم تال او وزن، خو په ورو او نرم اواز (اهنګ) د مجلس د رنګ د بدلولو او د اورېدونکو د خوښۍ او خوشالۍ زیاتولو لپاره وایي. د بګتیو د اورېدلو پر وخت په مجلس کې ټول حاضر کسان په ولولو راځي، اتومات ټول ښورېږي او له مجلس نه خوند اخلي.

بګټئ هم د بدلو او چاربيتو په څېر کسر لري، خو کسر يې معمولاً يو بيت (دوه مسرې) وي. بندونه يې هم ډېرې مسرې نه لري او په عمومي توګه د څلورو مسرو په شاوخوا کې وي. د بندونو شمېر يې هم محدود وي، خو بيا هم د بګټيو د بېلابېلو بېلګو خپلمنځي توپيرونه ډېر دي. په بګټيو کې هم هر ډول عشقي، تاريخي او افسانوي کيسې په لنډ ډول بيانېږي، دا يې هم يوه بېلګه ده:

وزيرستان باندې جنګونه
انګرېزان وايي چې سبا به جنګ له ځونه
انګرېز ويلي چې خاونده څه اسرار دی
په سترګو نه وينم غازيان، په ما ډزهار دی
نصيب مې نه شته، برى، بند مې شو توپونه

فقير ويلي دا ستا لاس دې را دراز وي
که د بغداد مېړنى ځوان زما همراز وي
په شان د ختو به دې بند کړمه بمونه

وزيرستان باندې خو نن سبا جګړې دي
غازيانو لاس کې پولادي توري تېرې دي

ما شېر افضل يې په شعرو کړل صفتونه.(۲۵)

دا ډول بګتۍ د سر بيت د څپو د شمېر له مخې له لنډيو سره يو شان وي. يانې دا چې د لنډۍ لومړۍ مسره هم نهه او دويمه ديارلس څپې ده، خو په وزن کې هغه وزن نه لري چې لنډۍ يې لري خصوصاً لومړۍ مسره د بندونو دوه مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه او دريمه يې د کسر يا د سر بيت له قافيه سره يو شان وي. د بګتۍ سر بيت له لومړۍ مسرې پرته نورې ټولې مسرې د څپو په شمېر کې سره مساوي وي. هندسي شکل يې داسې دی:

a__________
a_________________
=b_________________
=b_________________
a_________________

=c_________________
=c_________________
a_________________

=d_________________
=d_________________
a_________________

څلورم څپرکی

د پښتو ولسي شاعرۍ یا نظم ځینې نور فورمونه

په پښتو ولسي ادبیاتو کې د نظم یو شمېر نور داسې فورمونه شته، چې په هغو کې د ولس ځینو ستونزو، ربړو، دودونو، تاریخي روایاتو، نیمګړتیاوو، دردونو، ناخوالو او د چاپېریال پېښو انعکاس موندلی دی. دا فورمونه په دې ډول دي:

منظوم فالونه، د بې بې د ستې سندرې، لنډکۍ، سولې، برغازي، سلسلې، انګۍ یا چغیان، د میندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د وړو مشاعرې، کیسې، د ځوانانو سندرې، محلي پارچې یا ولسي تنداري، ساندې، نکلونه، د ښادۍ سندرې، تاریخي نارې، سنځر خېلې نارې، د مروتو کسرونه، سوزخواني او ځینې نور. څرنګه چې د نظم دا پورتني فورمونه د پښتو نظم د ځینو نورو ولسي فورمونو لکه لنډۍ، سروکي، کاکړي غاړې، د اتڼ نارې، ببولالې، چاربیتې، بدلې، لوبې، بګتۍ او داستان په شان ډېر دود او اغېز نه لري، نو دلته یې یوازې د هره یوه د بېلګې په راوړلو سره بسنه کوو.

منظوم متلونه:

چې ډول دې وي په ځنګ
لــه وهــلو یــې څه ننګ

❋ ❋ ❋

امیر چې ظلـم کـار وي
اور بل پر ټول دیار وي

فالونه:

د جــنت پــه مــنارې
سور چرګ وهي نارې
شېر د خدای تــېرېږي
خلکو کاندئ ننداري

د بي بي دستې سندرې:

د دوهـې ملنګې سر دې ولـې تـور دی
سـر مـې داسـې تـور دی پـر مـوړ هـم
ښــه لـوی دیـن د محمد رسـول الله دی
لا الـــه الله محمــــد رســــول الله
برایـــې د شـــېرعلي د لـــور واده و
ملکـی پـه ورا رالـی لـه ښـه زړګـي یـې

د ستركو كسي سره وو
ښه لوی دين د محمد رسول الله دی
لا اله الله محمد رسول الله

لنډکی:

ته چې جواري کړې ما به بايه کړې مينه
مه راپسې ژاړه وو ړکيه نه مې درکوينه
جګ کړه مړوندونه جلۍ غېږې له درځمه

شولې:
شولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې ورکمه
شولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کوم
په خدای مې دې قسم وي پلانی زوړ دی که يې وه کمه
شولې ټکومه ټکوم تا به وده کړمه
په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې ورکمه
شولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کوم
په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی که يې وکمه.
برغازي:

بازار میان دی خولګۍ راوړه
چرګ اذان دی خولګۍ راوړه
لور سهار دی خولګۍ راوړه
زما تلوار دی خولګۍ راوړه

***

راځه وړې راځه چې ځو
د ګل ګېډۍ راځه چې ځو
نن سبا راځه چې ځو

***

الکانو کور مه چېرې دی
د لال ټکر مه چېرې دی
د مستۍ غولی مه چېرې دی

سلسلې:

راوتلی پر سحر یم
زه د ښو نجونو اجل یم
په شان د سپینکي مار یم
د هر چا تر اوده تر یم

انګۍ یا چغیان:

زه په خپل کور کې وم په راحت
بابک خرڅه کړم په ډېر دولت
په پردي کور کې مې نشته عزت
خود به ژړا کړم په هر ساعت

✵ ✵ ✵

شینکۍ کوتره وم ښوربدمه
نه چا نیومه نه چا کتمه
په هر یو ټکي به پربوتمه
نن ناولده یې کښنستمه

د وړو مشاعرې:

ددې ځای اور سیچو
چرګه راغله بې بچو.

ددې ځای او ددې ډنده
تیر پروت دی شل برغنده

ته وایه غنم
خبرې دې منم.

کیسې:

په یورپ ځي اسمان ته
چار چاپېره ټول جهان ته (د سترګو لید)

د پاسه راغی سور بلوڅ
اغوستي يې دي پنځه پنځوس (پياز)

د ځوانانو سندرې:

ابکه له کمه رالې
له بلخ و بخارا
په شا دې څه شی دي
وربځ او باران
ماينې دې څو دي
ويل يې اووه
نومونه يې څه دي
ويل يوه چيختـه ده
يوه بختـه ده
يو ترګوګ لاندې ورستـه ده
يوه اسمان ته غرېده

پڇکولمه يې وشلېده يوه سپينه زليخا ده.

محلي پارچې یا ولسي ننداري:

۱- تمثيلي پارچې:

وئ وئ مرم ابۍ
بچی کوم ځای دې خوږېږي
بچی کوم ځای دې خوږېږي
ابۍ ګېډه مې خوږېږي
ابۍ ګېډه مې خوږېږي
ګولۍ به درته راوړم
نه خورمه ګولۍ
دا ګولۍ له زارو ډکې دي
نه خورمه ګولۍ
دا ګولۍ له زارو ډکې دي
ابۍ ګېډه مې خوږېږي
بچی کوم طبیب دې خوښ دی
بچی کوم طبیب دی خوښ دی
دا (پلانکی) خان طبیب مې خوښ دی پرې رغېږمه

نه خورمه ګولۍ دا ګولۍ...

۲- کمیدي پارچې:

ما بورې نانګه خوړل
زامن مې بلا وخوړل
هی هی اجي ډومبک
ما بورې ګذر راوړی
دوی د خاورو ډک خوړلی
هی هی اجي ډومبک

۳- عادي پارچې:

د یوې تاریخي پېښې په باب:

نـــواب مـــړ کـــړ پـــه ځنګلـــه کـــې نوابـــه ګـــل
وینـــې یـــې راغلـــې پـــه راده کـــې نوابـــه ګـــل
د نـــــواب ســــــترګې غتـــــې غتـــــې نوابـــــه
پـه هـر میـدان یـې اړوي لکـه سکروټې نوابـه ګـل
نـــــواب دې پـــــټ مـــــې تېرویـــــه نوابـــــه
دلتـه مـې خـور ده او ورور مـه راخبـروئ نوابـه ګـل.

ساندې:
پهلنډیو کې ساندې:
(پلانکی) د خاورو لایق نه دی
دا (پلانکی) دې ورته جوړه کړي بالکۍ په سینګارونه
که نور دې هر څه میراتېږي
میرات دې مه شه دا د غاړې تاویزونه
بې وروره خور په کوڅه راغله
ناره یې وکړه شپه به چا کره کومه

د نکلونو نارې (غږونه):

لکه د ادم او درخو په نکل کې چې د درخو رویباره (استازې) ادم خان ته د درخو احوال وروړي، نو ادم پر خپلې ښځې توتیا داسې غږ کوي:

(نکلچي وايي) ادم وویل:

زما توتیا عزت یې وکړه
دغه استازی د درخو راغلی تاته

کله چې درخانۍ د خپلې ملګرې بسوګۍ واده ته ځي، نو مور یې منع کوي او داسې غږ کوي:

ته چې دې واده ته ځې سلا مې نه ده

اوس وتنه د همداسې نجونو نه ده

درخو وايي:

تر قيامته به کوي تورې ماتورې

ځان به جوړ کړم دواړه سترګې به کړم تورې

د بسو واده ته ځم ادکۍ مورې.

د ښادۍ سندرې:

د کونج مېرمنې پاڅه که دې زړه شي

هومره خو پانه څې چې پلانکی خان دې لونګۍ په لاس درته رانه شي

✵ ✵ ✵

زموږه ناوې تيله داره ده نه ژاړي

چې د (مېږه نوم يې اخلې) لغتې وخوري دا به ښه ژاړي.

تاريخي نارې:

د هوتکو د دورې:

څوک خبر وو چې تقدير به کوي داسې

شاه حسين به نادر نيسي

بيا به يې نورې د ايران ته بندي باسي

د احمد شاه بابا د وخت:

که زمری دی شاه ولي د جنګ زمری دی
له سنګرو يې ایستلی مېړنی دی.

سنځر خېلې ناري:
سعدالله ول په پښې کې مې اځغی دی
اځغی مه راځخه کاږه
تر ما لاندې د اودولو اوسلی دی

شاه نادر ويل زما له دا غونډ يه ډار سي
دوست محمد پروزلی
دوست محمد پرېکړې راوليا ړ سي

د مروتو کسرونه:
د سر (مطلع) يو دوه بېلګې:
ډېرې اند ښنې مې په زړګي شوې راچاپېرې
ښکلې محبوبه پېزوان په شونډو رپېده

د مروتو يو کسر:
چې په تا باندې ښيا هغه به وشي

چې په تا باندې بېيا نوره به نه شي
سلطان خېل موسيان ګنجيو لشکري شي
الهي په تا باندې راولې خواري
خواري په تا باندې راولې آه سخته

سوز خواني:
د نورالله شاعر يوه سوز خواني:
يارانو ټول په وسلې وو يو لاسونه
نن بهار دی کربلا
شاميان نږدې شو ورته وتړو صفونه
تور غبار دی کربلا
ورځ د لسم دی د علي د زويو ننګ دی
بېدار شو وخت د جنګ دی
عباسه وروره مخکې واخله نشانونه
نن ګلزار دی کربلا. (۲۲)

پایله

کله چې ما د پښتو شعر د بېلابېلو فورمونو د لټون هڅه پیل کړه نو دا راته لا ښه څرګنده شوه، چې د پښتو شاعرۍ لمن ډېره پراخه ده. پښتو نه یوازې اکثره هغه شعري فورمونه چې په عربي ژبه کې دود دي، راخپل کړي، بلکې په همدې فورمونو کې یې ډېر جولیز زیاتون هم راوستی دی.

ددې شعري فورمونو شمېر هم تر هغو زیات دی، چې فکر یې کېږي. کله چې خپله د پښتو د ځانګړو شعري فورمونو خبره رامنځته کېږي، نو دلته هم سړي ته په ډاګه کېږي، چې تراوسه پورې ددې امکان برابر شوی نه دی، چې د پښتو شاعرۍ ټول فورمونو دې معرفي شوي وي. البته د پښتو د ولسي او لوستې شاعرۍ ځینې مشهور فورمونه له بېلګو سره معرفي شوي، خو بیا هم د پښتو ولسي شاعرۍ لمن ډېره پراخه ده او تر اوسه لا د هر فورم ټول ډولونه او د هغه بشپړې بېلګې نه دي معرفي شوي. په حقیقت کې د پښتو ولسي شاعرۍ هر فورم باید په جلا جلا ډول وڅېړل شي. ځکه چې د ټولو څېړل د یوه کتاب له اوسېلې نه وځي.

په پښتو شاعرۍ کې د مشترکو نظمونو، ازادو شعرونو او د ازادو شعرونو ترڅنګ ځینې نور داسې شعري فورمونه هم شته چې په پورتنیو یادو فورمونو کې نه راځي او پښتو شاعرانو د خپل فکر او ژوند د اړتیا له مخې د نورو شعري فورمونو له په پام کې نیولو پرته رامنځته کړي او کومه ځانګړې نومونه نه لري. دا برخه هم یو جلا باب غواړي، له همدې کبله که چېرې مور د پښتو

شاعرۍ د نظم د ټولو فورمونو او د هغو بېلابېل ډولونه په مجموعي ډول تر نظر تېر کړو، نو شمېر به یې تقریباً دوو سوو بېلابېلو جوړښتونو ته ورسېږي. ګڼ شمېر نور داسې پښتو شعري فورمونه شته، چې هغه زموږ په لوستې او ولسي شاعرۍ کې باب دي او په دې اثر کې له راغلو شعري فورمونو څخه جوت توپير لري، په دې اثر کې نه دي څېړل شوي، یوازې هغه شعر فورمونه تر شننې لاندې نیول شوي، چې په پښتو شاعرۍ کې ډېر زیات باب دي او یوه ټاکلې نومونه لري. په پوره ډول د پښتو د ټولو شعري شکلونو پېژندګلوي، د بېلګو راوړل او د هغو د هندسي جوړښت ترسیم د یوه ټاکلي اثر په پاڼو کې نه ځایېږي.

ما د خپلې علمي ترفیع (پوهنیار رتبې) لپاره د پښتو شاعرۍ یو شمېر مشهور فورمونه څېړلي او د هغو هندسي رغښت مې انځور کړی دی. کېدای شي د ځینو فورمونو د پېژندنې ترمنځ ټکر هم پیښ شوی وي، خو دا ټوله هڅه د وړاندیز بڼه لري. د وخت د لنډون او د علمي ترفیع د معیار په پام کې ساتلو سره مې اوس پر همدې بسنه وکړه. هیله ده وخت د دې امکان برابر کړي، چې د خپلې ژبې د نورو درنو لیکوالو او پوهانو په مرسته دا هڅې نورې هم وغځوو.

اخځونه

۱- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي درسي لکچر نوټ.

۲- پوهاند زیار پښتو شعر څنګه جوړېږي؟ د اطلاعاتو او کلتور وزارت کابل، ۱۳۶۱ل کال.

۳- اورنګ زېب ارشاد، بدیع او د پښتو شعر، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۶۹ل کال، ۹۵-۱۱۰ مخونه.

۴- خوشال بابا، ارمغان خوشال، پېښور، یونیورستي بک ایجنسي، ۴۹۷ مخ.

۵- پیرمحمد کاروان، چنار خبرې کوي، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۷۲ل کال، ۲۵۳مخ.

۶- محمد هوتک پټه خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادمل په زیار، کابل، ۱۳۵۲ل کال، ۲۹ مخ.

۷- محمد هوتک پټه خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادمل په زیار، کابل، ۱۳۵۲ل کال، ۳۰ مخ.

۸- عبدالمالک بېکسیار، سوچونه او کرښچونه، ۱۳۷۲ل کال، ۱۹مخ.

۹- درویش درانی، هوا او څراغونه، لاهور، ۱۹۹۵م کال، ۱۴۰مخ.

۱۰- اورنګ زېب ارشاد، بديع او د پښتو شعر، دانش کتابتون، ۱۳۶۹ل کال، ۴۲-۴۳ مخونه.
۱۱- اسحق ننګيال، هغه شېبې هغه کلونه، کابل، ۱۳۶۵ل کال، ۴۶-۴۷مخونه.
۱۲- اسحق ننګيال، څاڅکي څاڅکي، د ليکوالو انجمن، ۱۳۶۸ل کال، ۶۵مخ.
۱۳- علي ګل پيوند، سيلۍ او باولۍ، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۷۶ل کال، ۱۷-۱۸ مخونه.
۱۴- هيله دوه مياشتنۍ خپرونه، ۳ ګڼه، ۱۳۷۶ل کال، ۲۰ مخ
۱۵- د خوشال رباعيات، کابل پښتو ټولنه، ۱۲ مخ.
۱۶- محمد صديق پسرلی، پسته اور، لاهور، ۱۳۷۴ل کال، ۱۸۷مخ.
۱۷- حمزه شينواری، د خيبر ورمې کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۷۴ل کال، ۸۴ مخ.
۱۸- ډاکتر سيد بهاوالدين مجروح، نا اشنا سندرې، پېښور، ۱۹۸۹م کال، ۱۰۹ مخ.
۱۹- ډاکتر امين الحق امين ګوري ورېځې، کابل، ۱۳۶۶ل کال، ۹۸ مخ.
۲۰- عاصي اشنغری، توده وينه، کابل پښتو ټولنه، ۱۳۵۴ل کال، ۱۸۵مخ.

۲۱- پوهاند عبدالحی حبیبي، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، کابل، ۱۳۵۷ل کال، ۱ مخ.
۲۲- محمد هوتک، پټه خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادمل په زیار، کابل، ۱۳۶۵ل کال، ۱۹-۲۳ مخونه.
۲۳- پیرمحمد کاروان، چنار خبرې کوي، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۷۲ل کال، ۴۸مخ.
۲۴- درویش درانی، هوا او څراغونه، لاهور، ۱۹۹۵م کال، ۱۵-۲۰ مخونه.
۲۵- پوهندوی عبدالخالق رشید، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي درسي لکچر نوټ.
۲۶- اورنګ زیب ارشاد، بدیع او د پښتو شعر، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۶۹ل کال.
۲۷- د حاجي جمعه خان بارکزي دیوان، د زلمي هېوادمل تدوین، کابل، د علومو اکاډمي، ۱۳۶۰ل کال، ۱۸۵ مخ.
۲۸- د عبدالحمید مومند دیوان، کابل، د علومو اکاډمي، ۱۳۶۳ل کال، ۴۰۷ مخ.
۲۹- د معزالله خان دیوان، د خیال بخاري ترتیب او تدوین، پېښور، پښتو اکاډمي، ۱۱۲-۱۱۳مخونه.
۳۰- د جمعه خان بارکزي دیوان، کابل، ۱۳۶۰ل کال، ۱۹۰ مخ.
۳۱- د نورمحمد لاهو شعري مجموعه، ناچاپ.
۳۲- د معزالله خان دیوان، ۱۱۴-۱۱۵ مخونه.

۳۳- پوهندوی نوراحمد شاکر، بدیع او بیان، کابل، ۱۳۶۵ل کال، ۲۵-۲۶مخونه.

۳۴- د حنان بارکزي دېوان، کابل پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۲۲۹-۲۳۳ مخونه.

۳۵- اسمعیل یون، متکور (شعري مجموعه)، د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۹ل کال، ۸۸-۸۹ مخونه.

۳۶- عبدالغفور لېوال، فرهنګ مجله، ۲ ګڼه، ۱۳۵۷ل کال.

۳۷- اسحق ننګیال، هغه شېبې هغه کلونه، کابل، ۱۳۶۵ل کال، ۱۳۵-۱۳۷ مخونه.

۳۸- پوهاند زیار پښتو شعر څنګه جوړېږي؟ ۱۴۲ مخ.

۳۹- اسدالله اسد، د کاڼو موسکا، د افغانستان د لیکوالو انجمن، ۵۲ مخ.

۴۰- عبدالغفور لېوال، مخه ښه، پېښور، ۱۳۶۷ل کال، ۱-۱۱ مخونه.

۴۱- علي ګل پیوند، سیلۍ، د لیکوالو انجمن، ۷۱-۷۲ مخونه.

۴۲- کمال الدین مستان، د پاڼو شهادت، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، ۱۳۶۹ل کال، ۵۰ مخ.

۴۳- احمد تکل، کرونده، کابل، د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۹ل کال.

۴۴- غوتۍ خاورې د پښتو شفاهي ادبیات (شکل او مضمون) د علومو اکاډمۍ، ۱۳۶۶ل کال، ۵۹-۶۱ مخونه.

۴۵- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.

۴۶- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.

۴۷- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.

۴۸- غوټۍ خاورې هماغه اثر، **۵۵-۵۶** مخونه.

۴۹- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، هـ مخ.

۵۰ – محمد ګل نوري، همدا اثر، بېلا بېل مخونه.

۵۱- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، ح،ط، ی مخونه.

۵۲- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، ک مخ.

۵۳- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، ح مخ.

۵۴- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، بېلابېل مخونه.

۵۵- پوهنیار احمد شاه زغم، پښتو چاربیته (د پوهنملې تیزس) **۱۳۷۱**ل کال، ۱ مخ.

۵۶- غوټۍ خاورې هماغه اثر، ۸۲-۸۳ مخونه.

۵۷- پوهنیار احمد شاه زغم، هماغه اثر، **۱۴-۱۵** مخونه.

۵۸- سرمحقق زلمی هېوادمل، ولسي سندرې، ۲ ټوک، **۱۳۶۶**ل کال، ۸۲ مخ.

۵۹- پوهنیار احمد شاه زغم، هماغه اثر، ۱۸-۱۹ مخونه.

۲۰- پوهنیار احمد شاه زغم، هماغه اثر، ۲۰-۲۱ مخونه.
۲۱- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۸۳ مخ.
۲۲- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۸۹-۹۱مخونه.
۲۳- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۹۲-۹۷مخونه.
۲۴- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۱۰۱-۱۰۲مخونه.
۲۵- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۹۸-۹۹ مخونه.
۲۶- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، بېلابېل مخونه.

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یــون د حــاجي محمــد خان زوی پـر ۱۳۴۲ل کـال، د لغمان ولایت د الینګـــــار ولســــوالۍ دنیازیو پـه یوې روښـــنفکرې کـــورنۍ کـــې زېږېدلی دی.

لـومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسـوالۍ د سلینګار پـه لـومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نومورې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کـال د کابـل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پـر ۱۳۷۰ل کـال لـه نومـورې څـانګې څخـه اول نـومره بریـالی او پـر همـدې کـال بېرتـه د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کـال پـه نومـورې څانګه

کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.
محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.
استاد یون پر ۱۳۸۱ ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.
تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو.ملګرو ملتونو(UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده د روسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي.استاد یون پر **۱۳۸۵**ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د و اقعیتونو او حقایقو د څرګندبیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او

مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس دمشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اینبودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او(د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو

اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.
سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړۍ شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سیمینار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د استاد الفت نثري کليات	د استاد الفت نثرونه	درېيم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق ننګيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستارتره کي اثر — دويم ۱۳۸۷

- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
د نینسي دوپرې اثر — دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
د پوهنوال روستار تره کی اثر — دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر — د اماراتو یونلیک — دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی — د اروپا یونلیک — لومړی ۱۳۸۷
- د پښتیاګون ترڅنډو — د امریکا یونلیک — لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه — دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری — دویم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود — دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه — دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت — شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل — دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې — دویم ۱۳۸۷
- ببرړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي — دویم ۱۳۸۷
- اند یال خوشال — لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې — لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون — لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر — لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې — لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال — لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړمو کې — لومړی ۱۳۸۷

- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنی رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او سبلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

dəpaşto şer
handosi joṛəşt

(Geometrical Structure
of Pashto Poem)

BY:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-12-9
9 789936 500129 >

د خپرونو لړ: (۱۳)